

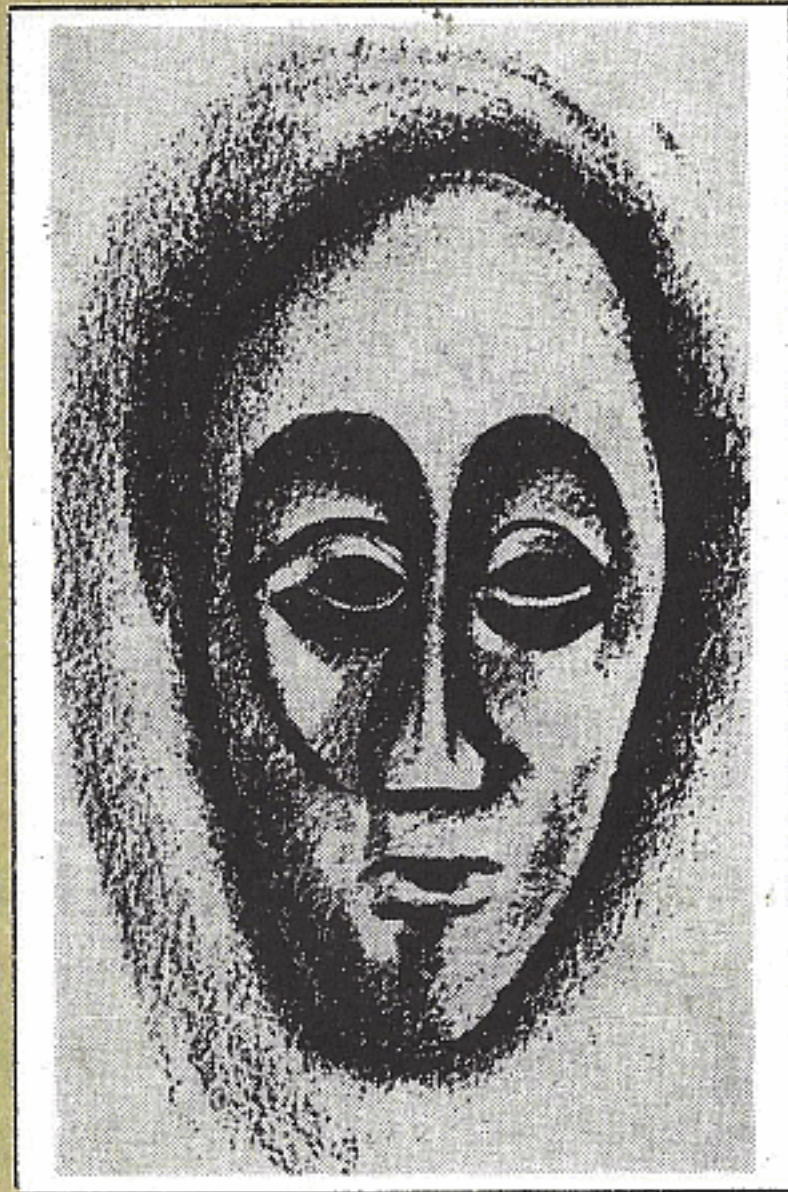
ہم فقر ہی رب کے رہن شاہت ہو رہے کدے اہل خرنیاں دے

جون 1996

مہینہ وار

مال پوکی

لہور

کافی شاہ حسینؒ

جُھمے جُھم کھیل لے منجھ ویرٹھے، چیدیاں نوں ہرنیڑے
 ویرٹھے دے وچ ندیاں وگن، بیڑے لکھ ہزار
 کیتی اس وچ ڈبڈی ویکھی، کیتی لنگھی پار
 اس ویرٹھے دے نوں دروازے، دسویں قلف چڑھائی
 بس دروازے دے محرم ناہیں، جت شوہ آوے جائے
 ویرٹھے دے وچ آلا سوہے، آ لے دے وچ طاقی
 طاقی دے وچ تیج وچھاواں اپنے پیا سنگ راتی
 اس ویرٹھے وچ مکنا ہاتھی سنگل نال کھیرٹے
 کے حسین فقیر سائیں دا، جاگدیاں کون چھیڑے

منجھ = وچکار، وچ۔ چیدیاں = یاد کردیاں۔ ہر = رب، پیارا۔ سوہے = پھبے، سوہنا لگے۔
 مکنا = مست۔

ماں بولی لئی چندہ یاں دان گھلدا یاں منی آرڈر، چیک یاں ڈرافٹ ”مہینہ وار ماں بولی لہور“
 دے ناں ای ہونے چاہیدے نیں۔۔۔ (ادارہ)

پاکستان وچ:

آک پرچہ ۱۰ روپیے، ورھے دا چندہ ۲۰ روپیے، چھما ہی چندہ ۶۰ روپیے

پردیس وچ:

ورھے لئی (ہوائی ڈاک راہر، ایو کے تے یورپ ۲۰ پاؤنڈ، امریکہ ۳۰ ڈالر، کینیڈا ۵۰ ڈالر،

ایشیا ۵۰ روپیے

3 اول حمد خدا و اور.....

دوئی نعت رسول مقبول.....

4 پہلی گل

5 نظمیں

عرفان ملک، دانش احمد مکرم، اظہر علی،

آصف محمود، راجہ صادق اللہ

کہانیاں

8 نارنگ سہی

میاں کمال دین، سعید بھٹہ

18 حساب بروبر

اسمعیل گوہر سلطان کھاروی

21 پت جھڑی رت

نور الہدیٰ شاہ، آصف رضا

28 اباجی بیڑے سچ بیٹھدے نیں

جیروم ویڈمین، اقبال حیدر بٹ

35 ریپ

سروپ سیالوی

مضمون

42 بھگتی ادب دی سار سجان (17)

پروفیسر کشن سنگھ

تقریر

50 ولیم فاکنر دیاں گلاں

التھا: آصف محمود

یا ترا

53 میرا پنڈ لہیوالہ چیمہ

جون 1996ء

مہینہ وار

ماں بولی

لہور

پیر: 8 پر اگا: 6

فینچنگ ایڈیٹر

منیر الدین

ایڈیٹر

مقصود شاقب

اوم پرکاش

گل بات

سید عارف حسین شاہ دیاں گلاں 58

ناٹک جھات

کالا مینڈا بھیس 76

مقصود ثاقب

چھو اکب، ورتاوا: منیر الدین خالد

چھاپہ: کمپائن پرنٹرز گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ، لہور

دفتر: مہینہ وار ماں بولی

سرناواں: فلیٹ نمبر 2، علی آرکیڈ، 14- مون مارکیٹ، گلشن راوی لہور

فون: 7413108

اکھر چٹائی: ماں بولی سٹج

اول حمد خدا اور دیکھے

رحمت دا مینہ پا خدا یا باغ سُکا کر ہریا
 بوٹا آس میری دا کر دے میوے بھریا
 مٹھا میوہ بخش اجیہا قدرت دی گھت شیری
 جو کھاوے روگ اُس دا جاوے دُور ہووے د لگیری
 سدا بہار دینیں اس باغے کدے خزاں نہ آوے
 ہوون فیض ہزاراں تائیں ہر ہکھا پھل کھاوے
 بال چراغ عشق دا میرا روشن کر دے سیناں
 دل دے دیوے دی روشنائی جاوے وچ زمیناں
 نعمت آئی دی کجھ مینوں بخش شناساں پاواں
 ہمت دے دے نوں تیرا شکر بجالیاواں

دوئی نعت رسول مقبولؐ والی

دنیا تے جد ظاہر ہویا گھریا دین دماں
 کوہ قافاں نے سیس نمایا کوٹ کفار تماں
 تخت چبارے شاہی کنبے ڈٹھے کفر منارے
 چھیک دتے قرآن اوہدے نے اگلے دفتر سارے
 سبھ نور او سے دے نوروں اُس دا نور حضوروں
 اُس نوں تخت عرش دا ملیا موسیٰ نوں کوہ طوروں
 لولاک لما خلقت الکون آیا شان اوہناں دے
 جن انسان غلام فرشتے دوئے جہان اوہناں دے
 نور محمدؐ روشن آہا آدم جدوں نہ ہویا
 اول آخر دوئے پاسے اوہو مل کھلویا

پہلی گل

”ماں بولی“ ایس واری جُون دی پنج تاریخ تیکر چھاپن دا ارادہ سی۔ اج ادھ مہینہ ہو گیا اے، ”ماں بولی“ دیاں لکھتاں دا پتھن نیڑیا اے۔ اوکڑاں کئیں نہیں۔ وڈی اوکڑ مالی اے۔ کجھ سوکھ ہووے تاں آہریاں دے ساتھ نال کم وچ ترکھ آسکدی اے۔ تاں وی کوئی نہیں۔ تئیں جیوندے رہو ”ماں بولی“ دی اڈیک کرن والے، تہاڈے ساتھ پیار وی تھڑ نہیں آوئی چاہیدی۔ اسیں رب کیتاتے تہانوں ویلے سرائی ملدے رہساں۔

ماں بولی دی کجھ تے سُجھی اے۔ پنجاب سرکار نے ماں بولی تے ایہدے ادب دے ودھارے لئی اک پارلیمانی کمیٹی مٹھ دتی اے۔ اخبار موجب وڈے وزیر ہوراں ایہدے ناویں پنج کروڑا لیکھاوی لادتا اے۔ کمیٹی دے چیرمین عبدالرشید بھٹی (ایم. پی. اے) بنے نیں۔ سبھ توں ودھیا گل اے پی کمیٹی نے اپنے سبھ توں پہلے ہوکے وچ کل پنجاب وسوں دے ماں بولی دے حق نوں وی پروانیا اے۔ اگے ماملہ اے لوک بولی دے رنگاں انگاں دی سانجھ دا۔ آس اے ہی کمیٹی اپنے پکے پیڈھے آہر وڈیاں ایہدھروں او۔ سلی نہ رہی۔ ساڈے ولوں کمیٹی دے پردھان تے ہور ناں آگواں نوں ودھائی۔

عرفان ملک

بھگت سنگھ دی چٹھی دا جواب

اوپدے شاعر پائی ولوں

”آج گئے آں

جیوں کے مرنوں مر مر جیوں

کوئی باہر نہیں“ (نجم حسین سید)

حیاتی یدھ لئی

تے موت کوتا لئی بہت بھارا

شبہ ہے

ہار سبھ توں اوکھا

تے جتن ہوندا نہیں

آج گئے آں

پر ضروری نہیں کجھ کہیے وی

تسی کیتی

اساں ڈٹھی

تسی جری

اساں سمجھی

تساں کہیا کجھ نہ

پر مرن سیر لیا

تسی مر گئے

تے ساڈے ڈٹھن

ساڈے سمجھن

دا آواگون

جگدے جگدے نیون سائین وانگول

ساڈی ہٹی دے بنے لگا

مہینہ وار ماں بولی لہور

شاعری دا سائین بورڈ

بن کے رہ گیا ہے

نجم حسین سید دی نظم ”بھگت سنگھ دی

چٹھی اک سکھالے جماعتی دے ناں“ توں

ٹریا اک خیال

دانش احمد مکرم

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

کیڈا وی ڈھاندے ٹر دے، ٹوہندے ٹوہندے

جا اڑو

جتنے لگ او تھائیں مکھ

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

لکھیاں ہور کھلارو

وت وت سیٹیاں مارو

”سکھ دی فصل اسارو

پر ”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

کدھاں تے پرائے نویں اشتہارو۔ یکھن نال

وڈے محللاں دے کبوتر اں دی اڈاری نال

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

لوکائی دی گھابر لٹی چلو

سوہنے موہنہ، موہنہ دے موہنوں ورتی چلو

”مکھکھاں انج نہ لہندیاں بھایا

پیار تاں لبھو مورییاں وچ

مڑواں نوں دیوالا ہے

سکھنی چائی چونکی اتے دھری پئی۔
 کھیاں اڈیاں، کھٹی لسی دی، سکار ہوانال
 سارے ویڑھے دے وچ رکھل ویندی
 چائی چونکی کولوں آپنا آپ لکیندیاں
 ڈہنہ توں مال ڈھانڈنے دی کردیاں،
 پیشیں ویلے توڑی
 بھلکے وال دی کردیاں رات دی چادر
 بکل آمرندی ساکوں۔ بکل جندرے والی
 جندر اکھل دی ویندا اے پر
 ایس بکل وچ بھلک نہیں آندی
 کل البتہ چڑھ آندی ہے
 کل دی اوہو
 بھلک دی چائی چونکی اتے دھری پئی

آصف محمود

نظم

دکھ کسے دار کیکن کوئی ونڈ سدا ہے
 جیہڑے ججن چارہ کرون
 دکھاں والے روگ دارو
 اوہناں کول تے نہیں نہ ہوندا
 سوما جتھوں مھٹیا ہووے
 ڈکا اوتھے ای لایاں لگدائے
 ذرا پریرے
 جنے مرضی بنہ اسارو
 تھاں تھاں کھوبے پے جاندے نیں

تھکے ترٹے کبے رُدے

کنڈھیاں نوں دیوالا ہے

کئی ماروسد

پر بھلکھاں انج نہ لہندیاں بھانیا

مکدی گل ساری دیوار

انج ہنجا

سورج مگر مگر

پر حلقے پوڑیاں تے انھیرے گھلن

ایس لئی آکھاں

سچ ای آکھاں

بھلکھاں انج نہ لہندیاں بھانیا

اظہر علی

چائی

بھلک دی چائی چونکی اتے دھری پئی
 جھگناں مارو لوڑوں مکھن آون تائیں

پر اوہ کیویں —

دھی ویلے اٹھنا پوندے

جاگا ٹھیک نہیں لگا ہوندا

بعضے ویلے پانی صحیح نہیں ہتھیں آوندا

مار مارتے ہتھ چھل ویندن

بانہیں دے وچ جان نہیں رہندی ٹٹ پوندیاں سے

او تائیں ہنڈھی ہوئی کراڑی سس آویندی

جھٹ نہیں لیندی چھنا مکھن نال بھریندی

پچھلے اندر واٹم واٹ

رنگ چار چو پھیرے کھلا روتے
 اک تکنی کول سنبھال رکھی
 سب کھلاسی زویں دے رنگ جیہا
 زہراوس دا کوئی سرنج ہوندی
 اک جیہ تے لا کے چنگہ لیندے
 (چس آوندے پل دے وچ بولے)

سکھ ڈلھدی رات واساہ

مہنا

جیہڑی توڑنہ روپ دے نال دھکھے
 اوس بھال سنبھال تے مان کیہا
 سچ وید دھیان گیان رلے
 (اکھ سیرپاٹے دے وچ رلی)
 چن چڑھیا ٹیسیوں آن لتھا
 سینے پھاہ تے گل کمان پائی
 اسال پچھلی رات دی جاگ ملی.....

اسال پچھلی رات دی جاگ ملی
 (اکھ سیرپاٹے نوں باہر گھلی)
 چن چڑھیا سینے تے پھاہ پیا
 رت چاء سی رنگ اچارنے دا
 رت نوں نہ توں لے کے نوں نہ تائیں
 (اکھ جتھے کھلہارے کھلو جاؤ)

رنگ مٹ شراب دا

دل ڈولے

انگ تیر کمان دے وچ دے
 (اکھ ولیا اندریں لے وڑے)
 جیہڑا رات دی روڑھ
 سیہان اندر
 سچ وید دھیان گیان رلے
 (جیہڑا گیا ہے اوس تے زور کیہا
 جیہڑا کول ہے بھال سنبھال کاہدی)
 اوہدے روپ سروپ تے واروتے

مینڈی جان جو رنگے سورنگے

متک جیہناں دے پئی فقیری، بھاگ تیہناں دے چنگے
 سرت دی سوئی، پریم دے دھاگے، پیوند لگے ست سنگے
 کہے حسین فقیر سائیں دا، تخت نہ ملدے منگے

نارنگ ساہی

دانا باد دے کھل ساہی سدیندن۔ مرزا وی ساہی کھل ہویا ہے۔ اڑل (Sub-cast) ہے ایہ۔ مرزا مرگیا ہویا ہا۔ ماہنی ایہناں دے دشمن ہان۔ سرجاناں دا کھل ہویا ہے۔ ایہ مرزے دے بھرا توں پچھے ہویا ہے۔ پہلی شادی اوس کیتی کھلاں آل۔ اوس دے وچوں پتر ڈھیما۔ اوہاناں نارنگ ہویا ہے۔ نارنگ دی ماں مرگئی۔ دوئی شادی اوس کیتی رجوکیاں آل۔ رجوکی دے وچوں دو پتر ہوئیں۔ یار بیگ تے عزت بیگ۔ دیہاڑے ہوئے تاں اوہناں دا پو مرگیا۔ رجوکی خیال کیتا اتھے چوگوٹ (چوگرد) اساڈا دشمن ہے۔ ایہ پتر میرے مری جاسن۔ ہووے نہیں تاں ایہ دیہاڑے میں کہے ججن دے بوہے تے گھتاں۔ ترائے سوار لے کے ٹرپی۔ او تھوں ایہ بھوڑانی بھٹیاں (تخصیل چنیوٹ) تھانہ بڑانہ دا ہک پنڈ) دی وچ آگئی۔ راء خضر، علی خان دا بھٹی ہا، اوس پچھیا، ”کون ہے بھائی؟“ اوس آکھیا، ”جی، میں رجوکی ہاں کھلاں دے گھروں تے تیس اساڈے لگدے بندے او۔ چند مصیبت دے دیہاڑے ہن۔ اوہ میں تاں کٹن آئی ہاں۔“ اوس آکھیا، ”ٹھیک ہے بھین ہوئیو، جی آئی۔ ہو۔“ ترائے سوانیاں ہوئیاں ہن راء خضر دے گھر۔ دو بھٹیاں تے ہک بھرت۔ جیس حویلی وچ اوس رہائی ہے نا اوس حویلی وچ سال بھر خضر نہیں آوڑیا۔

ساون دی رت ہے۔ خضر علی خان دے بھٹی کول پرہیں (پرہیا) لگی ہوئی ہے۔ ڈیرے تے نیہن۔ کھل چھوہر ترائے تے بھوڑانی دے چھوہر کھیڈے دے ہن، جیہڑی آوی کھلی ہے بھوڑانی دے ابھردے، ایس دے اتے، اچانک بدل چڑھیا ہے ابھردیوں، بدل گھنگھور کھتی آوندا ہے جیویں بدلاں دی طرز ہے۔ ساون دی رت وچ ایہ وسدے ہن۔ ہوا پڑے دی چھٹی کھلی ہے۔ بدل بولیندن پئے، کچے واریں راء خضر ہائے ہائے کیتی ہے۔ ”کیہ راء خضر؟“ اکھے، ”ایہ ترائے کھل چھوہر مری گئے ہن۔ دوئے چھوہر کھیڈے کھلے ہن۔ راوی آل گھر (گھٹ) بدھی کھلما ہے بدل۔

اوہناں ترہیں دے موندہ اودائیں ہو گئے ہن تے تہن ہو کے کھلے ہن۔ ایہناں وطن تے جاوٹا ہے بندے ایہناں دے دشمن ہن، ایہناں مری جاوٹا ہے۔ ”اوپا گل بنی اودہ ہٹ کے لگے آئے۔ اکھے، ”اماں۔“ اکھے، ”جی۔“ اکھے، ”راوی وس پئی ہے۔ راوی آل بگلے اُڈدے نظر آئن۔“ بگلا اودوں (ساون وچ) اودائیں اُڈدا ہے جدے بارش ہووے، پانی تھوڑے ہوندے ہان۔ چھوہراں دی ماں آکھیا، ”راء خضر اسانوں رخصت کر۔“ خضر آکھیا، ”جتنے تائیں ایہہ ترائے چھوہر گھبرونہ ہو رہے میں تہانوں کوئی نہیں جاوٹ دیوٹا۔“ چُپ کر گئی۔ راء خضر کماں آلا بندہ ہا، نکلیا، اوہنوں دیہاڑے پونے ہان۔ رجوکی ترائے چھوہر لندی تے نس گئی۔

ٹاہلی منگینی (چنانہ دے چڑھدے والے کنڈھے تے جھنگ ضلعے دا مشہور پنڈ) آلا پتن پارٹی ہے تے اگوں منگینی دیاں کدھاں تے ماڑیاں تہیاں ہن۔ پچھیا اے، کیہڑا تھینہ ہے؟ اکھے منگینی ہے چدھڑاں دی۔ رجوکی ڈری ہے بھئی صاحبان منگ طاہر خاں چدھڑ دی ہائی تے متاں اوس وجہ توں کوئی مینوں ہتھ چالائے۔ اسیں اج ہر توں کمزور ہاں۔ اوس منگینی راہ پاہ چھڈ دتا تے لیوں چا ولایا ہے۔ اگوں پے بار نوں گئی ہے۔ آہن: اوس ویلے ساندڑ بار اج ہوئی ہے پئی بندہ بندے دا پگڑا لاہ کے ہک جھاڑ ولانے ہانا چاں، مڑ لبھدا نہ، انج گھائی بار ہوئی ہے۔ اوہ بار نوں وڑی راہ دے کوئی نہ۔ بندہ ملے کوئی نہ۔ اودوں ترہیاں چھوہراں نوں تسا (پراس) لگا ہویا۔ اوہ نمائی بچھن لگ پئی ہے۔ چھوہر پائی پانی کرین۔ اوہ بھج کے ہک ون پتے چڑھی ہے بھئی کائی وسوں ولایت دے۔ تکیوس تاں اگوں پرا کیتی آوندن شکاری۔ باز تے بندو قالاں تے تیر تے پیادے لگے آوندن۔ اوس شکر کیتا۔ اودائیں ٹر پئی۔

شکار چڑھیا آوند اہا صاحب خاں ماہنی کھیوے دا سردار۔ ایس نمائی نوں کیہ پتہ ہے بھئی میں بلا تے پئی پوندی ہاں۔ ایس آکھیا، ”بھائی پائی۔“ اوہناں آکھیا، ”پائی ہے۔“ اوس ویلے منگینے لے کے رُڈے ہان۔ پائی پویا ہے۔ ایس آکھیا، ”دانا باو جاوٹا ہے اسانوں راہ دسو۔“ دانا باو دا اج وی کھیوے ناں چالیوے اوہناں بندیاں نوں سر تائیں کاوڑ چڑھ جاندی ہے۔ صاحب خان آکھیا، ”کون ہیں توں؟“ ”رجوکی ہاں۔“ ”اودے کیہ کرنا ہے؟“ اکھے، ”اساڈا گھر ہے تے میں فلانے کھل دے گھروں ہاں۔“ ”ایہہ ترائے چھوہر؟“ اکھے، ”اوسے دے ہن۔ ایہہ وڈا متریا ہے تے دو نکڑے میرے ہن۔“ اوس آکھیا،

”ترائے چھوہر نپ لیوتے ایس سوانی نون راہ دکھائیو۔“ اوس آکھیا، ”چھوہر کیوں نپ لین؟“ اکھے، ”توں مینوں جائدی نیوں تے میں صاحب خان ماہنی ہاں، کھیوے دا سردار۔“ اوس ویلے ایسہ نواب ہوئے ہن۔ ماں ترائے کھسا کے کدے جاوے ہا۔ اوہ مگر مگر واسطے کھتی آوے۔ بال نپ کے اوہ پچھانہ ٹرپے۔ خانو آنے (تخصیل چنیوٹ دا اک پنڈ) شہر چوں آ لکھیا ہے۔ خانو آنیاں تے کھلاں دی برادری تے کجھ علیک سلپک ہا۔ اوہ ہٹ آئے ہن۔ خانو آنیاں نون رجوکی ہتھ آجوڑے ہن، ایسہ چھوہر مینوں چھڑا دیو۔ خانو آنیاں قرآن مجید میلہ کیتا ہے۔ بال چھڑ دے۔ اوس آکھیا، ”میلہ میں من لیا ہے۔ ڈیرے آپنے تے جا چھوڑیاں۔ اتھے میں چھڑاں تاں میرے مگر گل لگدی ہے بھئی خانو آنیاں چھوہر کھس لے ہن۔“ اوہناں آکھیا، ”رجوکی نون،“ لے جا ہن چھڑ دسیں۔“

جیس ویلے ڈیرے تے جالتھا ہے اوس آکھیا ہے۔ ”زے“ میں چھوڑنے ہوندے تاں میں نپے کیوں ہان۔ توں اپنی دانت نہ لہا۔ توں جا۔“ رجوکی بھج کے ماہنیاں دی حویلی نون جا وڑی ہے۔ سوانیاں دے پیر پن لگ پئی ہے، مہریشیاں دے۔ مینوں پتر چھڑوا دیو۔ چھری دا پتا اوسے نون ہوندا ہے جدے چھری دا مونہ ہووے۔ جدوں کند ہووے اوہنوں کیہ پتہ۔ اوہ ہس پون مرداں دی گل ہے اسانوں کیہ پتہ۔ باہروں بھج کے ہک سوانی وڑ پئی ہے۔ اوس آکھیا، ”اوہناں تر تیس دی ماں ہیں توں۔“ اکھے ”جی آ۔“ اکھے، ”ترائے کدے پئے نی۔ مونہ دیکھنے نی تاں ہن دیکھ لا۔“ اوہ بھج وگی۔ بھج کے جیس ویلے دروازے وچ آئی ہے تاں نواب صاحب خان ماہنی پیا آہدا ہے نوکرنوں: ”اندروں تلوار لے آ تریشیاں دے سر وڈھ۔“ تلوار لے کے اندروں نکلیا ہے۔ سوانی آ کے پیراں تے ڈھے پئی ہے۔ ”صاحب خان! ترائے نہ کوہ۔ مینوں ہک اللہ واسطے دے چا۔ انجیں جانیں وڈھ چھنیا ہیس تے تریشیا حصہ وڈھ چھن آلی دا ہوندا ہے۔ ہک کانہ مینوں دے چا۔“ جیس توں اج تاں سوانیاں آہدیاں ہن میتھے تاں اتنے کانہ ہن۔ ایسہ کانہ دا لفظ رجوکی آکھیا ہویا ہے۔ صاحب خان آکھیا، ”ہک اٹھا لے۔“ دوہاں گیاں (سکیاں) ”ماں دے مونہ آلوں تکیا ہے۔ نارنگ دی مترئی ہائی۔ نارنگ جھولی چا مونہ کھتیا ہے۔ سانوں کاہیں اٹھاونا ہے۔ یار بیگ بولیا ہے اکھے، ”عزت بیگ بھیڑیا راٹھ دا پتر ہیں۔ موت آ کے رہتا ہے۔“

صفتاں تیریاں مالکا اسانوں وی آسرے تیرے
 راٹھ اوتھے ٹھلھن جتھے کپر کڑکن پون سار بہیرے
 راٹھاں باجھ نہیں وگدیاں تیغاں
 پرخیاں باجھ نہیں پکدے ڈیرے
 جیہڑے ویلے اماں نون حکم ہویا ہے ہک اٹھالا۔ توہیں وی تیکیا ہے میں وی ڈٹھا
 ہے۔ نارنگ دا جھولی آل مونہ کرنا میرا کلنیا (کلیجہ) پاڑ کے سٹ گھتیا ہے مرجاونا سیں۔
 اماں نون توں وی آکھ تے میں وی۔ نارنگ نون اٹھائے۔ ”دوہاں بھراواں آکھیا ہے۔
 ”اماں! مراساں مڑوی جاونا ہئی تے اج خدا توں عزت لے تے متریا اٹھاتے اسانوں
 کس دے۔ بھراواں نون آسان ہے گل کرن۔ مترنیں نون متریا پتر اٹھاونا تے سکے
 کوہا وونے بہت مشکل ہن۔ ایڈے راٹھ دی پچی ہوئی ہے۔ اٹھی تے اوس نارنگ دی
 بانہ نپ لئی ہے۔ ”اتانہ اٹھی۔“ نارنگ اٹھیا ہے تے دوہاں چھوہراں تے تلوار ڈٹھی
 ہے۔ بیٹھ تلوار دے اوہناں دیاں بکائیاں (چچیاں) نکلیاں ہن۔ سرڈک (اڈ) کے دور جا
 پئے ہن۔

بھنے ہن ساہی کھل بھج کے وڑے کھیوے
 اگے صاحب خان ماہنی اے بھرنگ شراب دی پیوے
 اوس وڈھ اڈائے ہن راوی دے ڈیوے
 لکھ لعنت ہے ماہنیاں جاں تائیں جیوے

لاشاں تڑپن لگ چیاں ہن۔ نارنگ دی ڈھاہ نکلی ہے۔ ماں رکھ کے اٹھا (چنڈ)
 مونہ تے ماریا ہے۔ ”میں تینوں رواون کان اٹھایا ہے۔ بچیا، رویندا اوتھے ہے جتھے کائی
 حد کھلی ہووے۔ جیس ویلے ظلم دی حد ترٹ جاوے اوتھے روون حق کوئی نہیں۔ پھر
 پویں تاں بھلکے ویر چا لئیں۔ اتانہ اٹھی، رُ۔“ اوس آکھیا، ”اماں، ایسہ اوہ بھرا ہین
 جیہناں میری موت لئی۔ میں دوہاں دیاں لاشاں راوی لے جاونیاں ہن۔ میں کتیاں،
 کاتواں اگے کیوں سٹ جاواں۔“ اوس آکھیا، ”سٹھ کوہ دانا باد ہے۔ جنگل دا سفر ہے۔ دو
 میت لے کے رُنے ہن۔ میں عورت تے توں بال۔“ اوس چادر تاں کھلاری۔ ہک پاسے
 ہک لاش چا بدھی ہے تے دوئے پاسے دوئی۔ موڈھا دے کے اٹھیا ہے۔ پہلے قدم تے
 تھڑ بکیا ہے۔ تک سٹھ کوہ تے۔ دو لاشاں ہن۔ آپ وی ایڈا گھبرو کوئی نہیں۔ ماچھیاں دا

گھر باہر وار (باہر والے پاسے) ہویا ہے کھیوے توں۔ اوتھے آ کے ساہ کڈھیا ہیس۔
 پھانسی بڑی رُنی ہے۔ پانی پویا ہیس۔ ست پتر پھانسی دے ہوئے ہین۔ اوس آکھیا، ”بتری
 دھاراں تہ ٹھیساں ایہہ لاشاں اپڑائیو۔ ایس غریب توں چنڈیاں ہن۔ جیہدے دو کس
 گئے ہن۔ ایس توں لاشاں وانا باد نہیں جانڈیاں۔“ ماچھی رُپے ہن۔ لاشاں چا لیاں
 ہن۔ راہ دے وچ جیویں جیویں خلقت سُندی گئی ہے۔ بھئی رجاوے کے کھل ہین۔
 ایہہ ایہہ کار ایہناں نال ہوئی ہے۔ آدم آپے اللہ واسطے نال رلن لگ پیا ہے۔ وانا باد
 چالاشاں دفن کیتیاں نیں۔

نارنگ ہو ریں صاحب جائیداد ہوئے ہن۔ پگڑی ایہناں دی ہائی۔ اوہ شریکاں لے
 لئی۔ رکنہاں نارنگ نوں آکھیا: ”توں دعویٰ کر، اسیں گواہیاں دیندے ہاں۔ اسیں تیری
 مدد کریندے ہاں۔“ او بھٹیاں او۔“ اوس آکھیا:

باگ لوینی آل وچ لوینی آل دھائیں
 پکھڑیا اے چنبہ پھل پھنیں آرائیں
 پھل اوہ پینڈیاں ہن جیہناں دے ویر اتھائیں
 ساڈے ویر پردیسی ہن بھہا پھلاں نوں لائیں

میں جڑھ کڈھنی ہے پگڑیاں دی۔ میں کوئی پگڑیاں جوگا رہیا ہویا ہاں۔

نارنگ ہک وچھیرا نسلی ویکھ کے رکھیا ہویا ہے۔ صبح، شام اوہدی حفاظت۔ اوہ مگر ٹردا
 ہا لیلیاں وانگوں۔ بندیاں نارنگ داناں واہیات رکھیا ہویا ہا۔ نہ رعیت دا کچھے نہ برادری
 دا۔ دیہاڑے لنگھدے رہے، جیہڑے ویلے اوہ چڑھن دا ہو گیا، نماز ویلے اوس تے کاٹھی
 گتھے، دوئیں (دو) پھر ڈیگ راوی دی من اتے اوس توں دو کم لے۔ ہک دوڑ دا، ہک
 جھال ٹپاون دا، ترٹ دا کم۔ گھر آوے تاں ماں مومنہ کجی بیٹھی ہووے۔ بھراواں نوں تاں
 سمھالیا (یاد کرنا) وی کدی نہیںوں۔ ویر تاں نہیں لے سکدا۔ دیہاڑے گزر دے جاوے۔
 جیس دیہاڑے نارنگ سمھیا ہے نا اج میرا گھوڑا ہک پھر وچ سٹھ کوہ کریندا ہے۔ آیا ہے
 نماز ویلے کاٹھی گتھی ہیس۔ ماں سمھیا ہے اگے آر ویندا ہے پیا۔ توہرا (اجیہا تھیلا
 جیہدے وچ اسوار گھوڑے لئی دانہ وغیرہ یاں لوڑدی کوئی ہو رتھے گھت لیندا اے) ہنے
 (گھوڑے دی کاٹھی دے اگلے سرے اتے لگا لوہے دا کڑا) دے وچ سٹیا ہیس۔ میرا ہتھ
 پے جاوے تاں ماں نوں نواب صاحب خان دا سرویکھائیں تاں اوہ دیہاڑا لاہندا ہے۔

وانا باد چوں نکلیا ہے۔ نکل کے مڑ موندہ پھیرا بیس گھوڑے دا تھینہ نوں۔ کیہ پتا میں مڑ ہٹ کے آونا ہے یاں نہیں۔ آخری دن ہے۔ ہک واریں دیس اُتے نظر تان مار لیس۔ نظر ماری بیس تان ہنھوں ویسہ آئیاں بیس۔ ”میرے اللہ! میری حیاتی تان مڑ تیرے وس ہوئی۔ اوس بڈھڑی دا پچھے کوئی نہیں بے میں مری جاواں۔“ گھوڑا سٹیا (دوڑایا) بیس۔ پھر دینہ دا آیا کھلما ہے۔ اگوں ماڑی کھیوے دی نظر آئی بیس۔ گھوڑے نوں تھکی ماری بیس، شاوا۔ پچھیا بیس کسے بندے توں نواب صاحب خان ایس ویلے کتھے لہھیں۔ اوس دینہ آلوں ویکھیا ہے۔ انج لہندیوں ولائی آ۔ لہندے آلی چنڈا تے کھوہ ہئی۔ اوتھے ایس ویلے نھاوندا (نھاوندا) ہے۔ اوس آکھیا: ”خدا یا انج باہر کدھ کے دیویں تان۔“ اگانہ آیا ہے تان اولوں دے چوگردے کدھ (کندھ) اُسری ہوئی ہے۔ نساہ (کھوہ دا پرناہ) اچی ہے۔ گدھیال (گادھی والا) حقہ مھکھا کے انج گادھی آل تریا ہے۔ ایس سلام دتا ہے، ”حقہ ہئی؟“ اکھے، ”ہا۔“ ”ہلا ارا نہ کر۔“ شکل چنگی، لباس چنگا، ہتھیار چنگا، گھوڑا چنگا۔ ایسہ شیس رل جاون تان انجانووی سلام بھلیندا ہے۔ اوہ حقہ نپ کے آ کے کھلو رہیا ہے۔ حقہ چھکن لگ پیا ہے۔ ایس پچھیا ہے، ”نواب صاحب خان سٹیا ہا اتھے۔“ اکھے، ”نوکرنکلے آوندے ہن تے اوہ وی مگروں گڑوا آوندا ہو سیں۔“ لٹھے دی بعد جوں بھائیں (مڑ) کے سکیا تان صاحب خان اوووں نکلیا ہے۔ صاحب خان نوں ایس ڈٹھا ہے۔

ویری ڈٹھے ویریاں، موندہ کوڑھے اکھیں گھریاں

ایس سٹ ماری ہے ہویزے (حقے دی ٹوپی) وچ اگ بلی ہے۔ اکھے، ”لے جا۔“ گدھیال آکھیا، ”وچ سور چھڈیا ہئی۔“ اوہ تھدا گادھی تے جا بیٹھا۔ صاحب خان نوں ویکھ کے چہرٹیاں سوائیاں وچ اولوں دے ہان، اوہ نکل آئیاں۔ صاحب خان وچ مھلا بدھا ہے۔ اولوں وچ وڑ آیا ہے۔ اوس ویلے ایس گھوڑے دا تنگ (بیلٹ) گوڑا پھکٹنا شروع کر دتا ہے۔ چھک کے دھرک مار کے لٹھا ہے۔ ایس آکھیا، ”نواب صاحب خان“ میں اوہ نارنگ ساہی ہاں، جیہدے دو بھرا کٹھے ہوئے نی۔ اج دے کے جا۔“ ایس ماری ہے چنگ کدھ تے آ بیٹھا ہے۔ یقین ہاس گھوڑا چھڈ کے نہیں ویندا۔ ایس تلوار ماری ہے نساہ اچی ہائی نواب صاحب خان بیٹھ ہو گیا۔ کوکاں وگ گیاں۔ حال حال پے گئی۔ تھینہ دا مڈھ ہا آدم نکلن لگ پیا ہے۔ ویکھن ایدوں آدوں لگ پیا ہے۔ ست تلواریں

ایس ماریاں ہن سترے سارے گکیاں ہن۔ ایسہ پیا جاندا ہے اوہنوں۔ سیساں لگدیاں ہن۔ اتنے تائیں آدم نیڑے آگیا ہے۔ ایس چنگ ماری ہے تے گھوڑے تے بہ رہیا ہے۔ ارمان اگے نالوں ودھ گیا تے دھروڑ گیا۔ جتھوں تائیں سانگے ہان نواب صاحب خان دے پرچاونی کان آئے۔ اوہناں صلاح دتی انج ویسرا ہو کے ہن نہ نکلیں ایس بندے تیتھے مڑ آونا ہی۔ اوہ باہر نکلے تاں فوج نال ہووے۔ ڈیرے دے وچوں دو کدھی گلی چھکوائی ہیس۔ صاحبان آلی میت نوں آئی تے اوٹھے حوض ٹوٹیاں لوٹیاں تے باہر نکلتا چھڑوتا۔

چنانہویں ایس گل دی کٹ پے گئی ہائی تے راوی تے پتا کہے نوں نہ۔ ایسہ پیا رہے۔ ماں پچھوس: ”پترا، گھوڑا کدی نہیوں ٹوریا۔“ اکھے، ”اگلے دیہاڑے ڈھایا ہیس۔ ہانہ (سینہ، کلیجہ) چ پیڑ ہے۔“ اوہ نمائی کاڑھے ماڑھے بنوا کے لے آوے۔ ایسہ نظر بچا کے ویٹ چھڑے۔ ماں پچھوس تاں آکھے کسر ہے۔ ڈھیر دیہاڑے جال (ٹھہر) گیا بھئی گل کدھی دسر لے۔ ڈھیر ناں دیہاڑیاں دے بعد چڑھیا ہے۔ اوہ تو برا کول ہیس۔ کھیوے آیا ہے۔ پچھیا ہیس، ”نواب صاحب خان؟“ اوہناں آکھیا، ”ایس ویلے ڈیرے تے بیٹھا ہے۔“ پکھریاں سدیندیاں ہان اوہناں دیاں، ”پکھری لائی بیٹھا ہے۔“ دروازے نوں (9) ہوئے ہن کھیوے دے۔ دروازیوں وڑ پیا ہے۔ جیس ویلے اگانہ آیا ہے تاں پچھیا ہیس، ”نواب صاحب خان۔“ اکھے ”نھاون (نہاون) گیا ہے۔“ ”کدے؟“ اکھے، ”ایس دو کدھی گلی وچ۔“ اودائیں ٹر پیا ہے۔ بندیاں پچھے آکھیا ہے: ”دینہ دیریں (دن دیہاڑے) ایس موہل کیوں ماری ہوئی ہے۔ کتھاں آکھیا، ”بھین دے بھراؤ ایسہ گھوڑا تاں اوہو نہیں، جیڑا اوس دیہاڑے نارنگ ساہی دے بیٹھ ہا۔“ بندے اٹھی کھلوتے۔ اتنے تائیں ایسہ پہنچ گیا ہے۔ نواب صاحب خان وہی سرتے وگا کے ٹوٹی کھولیندا پیا ہے کہ بوہیوں ایسہ وڑ پیا ہے۔ ایس گھوڑے توں دھرک چا ماریا۔ ”صاحب خان جیویں ہووٹا ہی ہولا میں آگیاں۔“

لکھی بھٹی بھٹیا ہے شہادت لک نوں، چشمیں دید رلا کے
 لکھی آہدا ہے شہادت میں دیواں نیت نیت پانے، ہک تیری چاہ تے
 لک دی سار دی کوٹھی ہے، نہیںوں رکھیا قدم بھنوا کے
 لکھی عنایت دے دی سانگ ہے کائی، آندی استاد بنا کے

اوہدا چھڑتاں بانس بریلی ہے، مٹھمن لٹکے چڑھ ہواتے
 اوس ماری ہے شہادت لک نوں، اوہ لکھی ہے پنجر کھا کے
 جیویں گنگا نہاتی ہے باہنٹی، رام جہدی ہے نہا کے
 یاں بیگم نکلی ہے شیش محل چوں، سجا سیس گندا کے
 اوہ ٹاٹا ٹاٹا کر کے ہسی اے، جد لیا ہیس کونت مرا کے

اوس دیہاڑے لکھی، عنایت دے بھراوٹیا ہے، پرتول کنڈے دے بھاءتے
 والاں چوں نپ کے ایس تلوار پھکی، سر وڈھ لیا ہیس۔ سر وڈھ کے گھوڑے تے
 چڑھ گیا ہے۔ آگوں پچھوں آدم۔ گھوڑا پنجن لگ پیا ہے، اتنا موقعیا (موقعہ) نہیں کہ
 تو برے چ سرسٹ لوے۔ ہک ہتھ چ سر ہے ہک ہتھ چ تلوار ہے۔ گھوڑا پٹاں چ ہے۔
 دروازے آلوں کدھ اُسر گئی ہے تلوار دی، تے مگروں وی۔ گھوڑا پنجن لگ پیا۔ ایہو کجھ
 آکھے، ”پچو حوصلہ۔“ جیس ویلے دروازے دے کول آیا ہے تاں آگوں ڈانگاں الریاں
 ہن۔ گھوڑے نوں ایس لت ماری ہے۔ ”کیہ سورا تینوں اج دے دیہاڑے کان سا نبھیا
 ہا۔“ گھوڑے ہاٹھ دے وچوں چنگ ماری ہے تے دروازیوں باہر جالتھا ہے۔

جتنے تائیں چنانہ دی حد رہی ہے، سر کھل دے ہتھ چ رہیا ہے۔ اج ہر کوئی دیکھ
 لے۔ جیس ویلے راوی دا لڑ چڑھیا ہے تاں سر تو برے چ سٹ لیا ہے۔ دل ٹھڈھا
 (ٹھنڈا) ہے۔ خوش ہے۔ پہلا کھوہ دانا بادا آیا ہے۔ اوتھے لٹھا ہے، پہلے خون دے دھبے
 دھوتے ہن۔ پٹ، پٹھے گھوڑے دے ملے ہن۔ مونہ چ پانی جھگایا ہے۔ اپنے اتے
 جیرٹے دھبے خون دے ہان اوہ دھوتے ہن۔ تنگ ڈھلڑا کیتا ہے۔ ساہ کڈھیا ہے۔
 اگے دوپہریں گھر جا وڑدا ہا۔ دہنہ اوس دیہاڑے ڈھل گیا ہا۔ دور توں سکیا ہیس تاں
 ماں چبارے تے کھلی ہیس۔ جدے پتر نوں نکلا ڈٹھا ہاس اودائیں مونہ ہیس۔
 ”میرے اللہ! امان میری تیرے حوالے، اگے دی مٹھی ہوئی ہاں خیر کریں۔“ نارنگ اودوں
 سکیا ہے ماں آلوں تاں ہنچھوں ویسہ آئیاں ہیس۔ نارنگ ہور تاں تیری خبر لین آلا ہے
 کوئی نہ اوہ تاں نمائی کھلی ہے۔ جیرٹا کجھ ہوندا ہیس۔ خیال آیا ہیس اچانک ماں نوں
 دساں تاں متاں اوہدا ہارٹ فیل ہو جائے۔ بڈھی عورت ہے۔ دکھاں دی ماری ہوئی
 ہے۔ دل اپنے نوں نکڑیاں کریندا گھوڑے توں لٹھا ہے۔ اوہ وی لاہے (کوٹھے توں اتر
 آئی ہے) آئی ہے۔ گھوڑے نوں کائی شے کھتی ہے۔ کاٹھی لاہی ہے۔ تو برا ٹنگیا ہے۔

اگاڑیاں پچھاڑیاں لا کے ہتھ مونہ دھوتا ہیس۔ آن بیٹھا ہے۔ ماں آکھیا ہیس ”روٹی لے آواں۔“ اکھے ”جی۔“ اکھے ”نارنگ۔“ ”جی۔“ ”اج توں مینوں بہوں پیارا پیا لگنائیں۔“ ”کیہ وجہ ہے۔“ اکھے ”پتر جوں ہو یوم تیرا۔“ ”پتر تاں اگے وی ہائیں۔“ اکھے ”آکھیں تاں میں تینوں حقہ کھکھا دیواں۔“ اکھے ”اماں میں اگے کدی تیتھوں کھکھوایا ہے۔“ اکھے ”میرا جوں دل ہے۔“ نارنگ نوں گوت آوندا ہے بھئی ایس غریب دیاں آندراں ٹھر گیاں ہن۔ چلو اوس آکھیا ”کھکھا۔“ اگ چا پالی ہے۔ اکھے ”تما کو لے آ۔“ اوس آکھیا ”ایس تو برے دے وچ میں تما کو چنگا آندا ہے ایس چوں کھت۔“ جوں (جیوں) اوس ہتھ ماریا ہے تاں سر بندے دا۔ اوس آکھیا ”ہائے ہائے نارنگ! ایسہ تاں سر ہے بندے دا۔“ اوس آکھیا ”اماں سیہان متاں صاحب خان ماہنی دا نہ ہووے۔“ اوس آکھیا ”پچڑا“ میں تاں ایہڈی کرماں آلی ہاں ای نہیں بھئی صاحب خان ماہنی دا سر اتھے دیکھاں۔“ اوس آکھیا ”حرام دا میں وی نہیں توہیں میرے مگر دو کو ہائے ہوئے ہن۔ پکاتے دیکھ۔“ جوں اوس والاں چوں نپ کے سر چایا ہے۔

صورت ڈھول دنی سانوں کدی نہ مھلسی
ساڈا روح سیلانی ہے بت گلیاں وچ مہر لسی
سانوں پتا نہ غیب دا ہے مھلکے واء کیہڑی مھلسی

سر پھدھ کے ماریا ہے تے کدھ تے جا لگا ہے تے سوانی حال حال چا کھتی ہے۔
”اماں ایسہ کیہ بیڑا چا بوڑیا ہئی۔“ اوس آکھیا ”چپ کر میرے گل ڈھول کوئی نہیں۔
ایڈی خوشی میں پچا سگنی آں۔“ آدم اکٹھا ہو گیا۔ ”بھیڑیا“ کیوں ماریا ہئی ماں نوں۔“ اوس آکھیا ”میرا خانہ کعبہ ہو یا۔ انجیں منڈلی کھتی ہے حال حال۔ میرا دماغ خراب ہے۔ میں تاں کجھ نہیں آکھیا۔“ ”بڈھڑی کیہ ہئی؟“ اوس آکھیا ”اج میرا دیساڑا لاه چھڈیا ہیس تے ایسہ صاحب دا سر ہے۔“ ڈھول چا اوہناں مارے۔ چہناں پگ لئی ہوئی ہائی اوہناں اپنے ہتھیں دے چھڈی۔ ”نارنگ! آپت اچ تلوار نہ کھتے۔ اگے جوں تسی سردار آہے۔ ایسہ پگ۔“

ہن ہر شے ایہدے مگر ہووے۔ نارنگ چڑھے، کوئی بندہ جھل جاوس کھیوے دا۔
کھتے ہئی ”گھر؟“ ”کھیوے۔“ ”ہن ہن آ بیٹھے او۔“ ”نہیں جدی ہاں۔“ ”مارے تلوار“
سر وڈھیندا تے نکل جاوے۔ مینوں پگ کھیوے دے بندے دسیا ہا: ”کھیوے دے

اُبھردے آئے کھوہ ڈلاں ہو گئے ہاں۔ کوئی پراہٹا آونے ہا تاں آکھدے ہاں، ایدے نہ نکلیں اوہدا ویلا کوہلا کوئی نیوں۔ ہوا بن گیا۔ بندے مارن لگ پیا۔ ماں میلہ چا کیتا بیس۔ بس کر۔ ”توں جوں مری جاسیں، میں کدے جاساں۔“ خلقت آئی بیٹھی ہے۔ ”میلہ آئے بیٹھے ہاں۔ ایسہ بھیناں تے ایسہ پھپھیاں۔“ نارنگ آکھیا، ”کھراں او! تیں آبدے او اوہناں تیرے دو کٹھے ہوئے ہن تے توہیں اتنے مارے ہن۔ میرے اوہناں کٹھے ہوئے ہن بچے، مسافر، ماں میری پیراں تے ڈھاہندی ہائی تے اوہ پیر چھنڈیندا ہا۔ بھری کچھری وچوں کسے نہ آکھیا، ظلم نہ کر، میرے ہن ایسہ سارے قاتل۔ ماں نون میں آکھیا ہويا ہے شادی میں نہیں کرنی۔ میں مرنا ہے کھیوے دے راہ تے۔ میرا ارمان لگانیں تاں مینوں دھاڑ چا دیو گل مک جاسی۔ نہیں تاں میں اوس دیھاڑے کھلوونا ہے جیس دیھاڑے ماہنی دی قوم کھیوے وچ نہیں لبھنا۔ ہک بندہ ہاں میتھوں ایہو کجھ ہوندا ہے۔“ آہن: مانواں پتراں نون آکھیا ہے بتری دھاراں تدماف کرنیاں ہن بے نارنگ دی دھڑ کرو۔ نارنگ نون کھراں آکھیا ہے۔ نارنگ آئے تاں ہا سے تینوں کھلارن، پر ایسہ بلا ہن ساڈے گل پے گئی ہے۔ اٹھی دھاڑ دیو۔ کھل دھاگئے۔ کھیوے دس پے گئی۔ اگے تاں آوندا ہا، ہکارا چوری۔ ماہنی وی نکل آئے۔ لڑائی پے گئی۔ کھل چل پئے۔ نارنگ وی دھروڑ گیا۔

نارنگ جا کے اکھ کیتا ہے دانا باد وچ۔ ”پگڑی میری وی سٹ آئے ہوتے آپنیاں وی۔ کیتی کرتیائی میری وی تباہ ہو گئی۔ دھاڑ دیو جیویں میں آکھیا۔“ اکھے، ”کیویں؟“ اکھے، ”ایسہ گھوڑے ہوون تاں اسانوں گھر لے آوندے ہن۔ سڈھیاں تے چڑھ کے جاویئے۔ یقین ہوسی اسانوں گھر تاں نہیں اپڑیندے۔ اسیں وی بندیاں وانگوں لڑساہیں کیوں جو سڈھے (سڈھے) وی چار تلواریں جھل کے ہک قدم پٹنا ہے۔“ آہن: نارنگ راوی دی ڈیگ دی من اتے بھج پیا ہے۔ جتنی راوی ہے کاٹھیے، ڈب، سنپال، وپہنی وال، ونو، وسیر، بکھیے، پیروکے، چوڑیرے، کل کھل قوم دھڑ چا کیتی ہے نہیں دی۔ کٹک چاڑھے سوں، پر بڑے۔ آکے لڑن لگ پئے ہن۔ اوس دیھاڑے نون دروازے ہاں رکھیوے دے۔ نواں نون پھوک کے اگ چالائی بیس۔ مسیت سڑی ہوئی میں وی ڈٹھی ہے۔ ایسہ مڑ آکے مہاجراں چھتی ہے۔ (1947ء مگروں مسیت دی چھت پائی نہیں) ارج تائیں ماہنی دی قوم کھیوے چ کائی نہیں۔ نارنگ آکھیا، ”جیہڑ ماچھیاں دے گھروڑ جاوے مت جھاتی گھتو۔ بھاویں ماہنی ای کیوں نہ ہووے۔ اوہ مچھانی مینوں ماں تاں گھٹ کائی نہیں۔“

پشتو کہانی

اسماعیل گوہر
التھا: سلطان کھاروی

حساب بروبر

میں اوہدے پیریں پے کے رو رو متاں کیتیاں۔

”ابا“ اللہ ناویں نہ جاویں۔“

پر اوہ مینوں رو کے چلا گیا۔ میرا نکا ویر اوہدیاں لتاں نوں پھمبڑ کے روند ا رہیا جینوں
اوپنے بلوگٹڑے وانگ پرانہ کر دتا۔ بے بے نس کے آئی تے اوہدے پیریں چادر سٹ
کے بلاں لین لگی، ”تینوں ایہناں باللاں دی سونہ نہ جاویں۔“ پر اوہنے ماں نوں وی
دھک کے پچھانہ کر دتا۔ اوہنوں اپنے پٹھان ہوون تے غور سی۔ غیرت تے غصے نال اوہ
پاگل ہو یا پھردا سی۔ اوہنے کسے دی اک نہ سنی، سرتے پگ رکھی تے دُنالی چک کے بھیج
پیا۔ اسیں ساریاں اک واری فیربوہے تیک اوہدا پچھا کیتا پر اوہ گلی دا موڑ مُردیاں ای
ہنھیرے وچ چھاں وانگوں گواچ گیا۔

واہ تقدیرے!

اودوں میں باراں ورھیاں دی ساں تے میتھوں نکا اختر اٹھاں ورھیاں دا۔ اوہ رو رو
کے سوں گیا پر میں ہن وی روئی جاندی آں تے جدوں تیکر دیدے نیں روندی رھواں
گی۔

ابا گل میردے مگر گیا سی۔ اج مستے اوہدی تے میرے ابا دی کھڑیا کھڑی ہوئی سی۔
چاچے غلامے نے ابا نوں ڈکیا وی سی پئی جدوں تیک گل مک نہیں جاندی توں رکھ نہ
وڈھ۔ پر ابا کدوں مندا سی، ”آکھن لگا“ ”بھونیں میری تے مالک اوہ!“
فیر جدوں گل میر نے ابا نوں لکاریا پئی جے توں زور دھگانے میتھوں بھونیں لے
سکنا ایں تے پڑ وچ آ۔ اوہدا جواب دین لئی ابا نے ایسہ سارا کجھ کیتا سی۔ اوہ ساڈے
توں نہ رکیا۔

گل، میردے دوویں پتر گھردے ساہنے بھودی دھڑپے تہدے سن۔ ابا نے اوہناں

دوہاں نوں اوتھے ای بے لا دتا۔ اوووں اختر گھرُ ستا پیا سی۔ چیک مار کے اٹھیا جیویں
 اوہنوں کے غیبی اشارے آوندے ویلے دا دس چھڈیا سی۔ بے بے اوہنوں گل لایا تے
 تھاپڑ تھاپڑ کے فیر پریاں دے ویس گل دتا۔ اسیں دوویں سویر تیک جاگدیاں رہیاں۔
 کدی کدی رات دے انھیرے وچ گلنے کتے بھو نکدے تے ساڈے دل کاہلی نال
 دھڑکن لگ پیندے۔ کتے بھو نکدے رہے تے ساڈے دل کتدے رہے۔ ابا دو خون کر
 کے بھج گیا۔

دن بدل گئے۔ مگنکے لوکاں نوں زباناں لگ گئیاں۔ پنڈے دے لوک جدوں گل میر
 دے گھر ہتھ چکن جانڈے تے آکھدے ”بڑا دھرتے ان ہونی ہوئی اے۔“
 فیر اوہو لوک ساڈے دل آوندے تے کہندے ”چنگا نہیں ہويا۔“

گل اکو ای سی۔ اکھریل جانڈے سن پر اکھراں دے ہیر پھیر نال معنے تے پینترے
 نہیں بدلدے۔ ابا کتھے سی۔ رب جانے۔ نہ مینوں پتہ سی نہ بے بے نوں۔ پر اوہ جتھے وی
 سی اوہدے غصے دی آگ اپنا سیک ہار بیٹھی سی۔ اوہ ضرور سوچدا ہونا اے پئی اوہنے کیہ
 کیتا۔ اوہدے اندر لا اوہنوں ضرور دڑکدا ہونا اے۔ غیرت دا سمندر آگے درگا نہیں
 ہونا۔ اوہدی آکڑتے پٹھان پنا..... خورے اوہدی سوچ وی بدل گئی ہووے۔

ساڈا پنڈ عزیزاں دا پنڈ اکھواندا اے۔ وڈے وڈے رٹے عزیزاں دی پرھیا مکاوندی
 اے۔ عزیزاں نے سر جوڑے۔ ڈوبے رنکے رنکے جرگیاں ایس پرھیا دی تیاری چھوہی۔
 اک مینے دی بھج دوڑ مگروں جرگے والیاں ابے نوں لہے کے صلح دی راہ لہی۔

جدوں توں ایسہ ہونی ورتی سی۔ میرے نال بے بے دا ورتارا اگلا نہیں سی رہیا۔
 اوہدے من وچ خوف تے میرا موہ ودھا گیا۔ اوہ میرا چوکھا دھیان رکھدی تے واویلیاں
 جیہیاں گلاں کر دی رہندی۔ کدی تقدیر دی گل کر دی۔ کدے ویلے ویلے نال سمجھوتے
 دیاں چھوہ لیندی۔ ایویں پٹھیاں سدھیاں تاکیداں چ لگی رہندی۔ کدے میرے دل ہانج
 ویکھدی جیویں میں سمندر چ ڈب دی پئی آں۔ بے انتے ساگر وچ۔۔۔ تے اوہ کنڈھے
 تے کھلوتی مونہ دھیان تماشا ویکھدی پئی اے۔

اج ساڈے گھر سارے ساک جڑے ہوئے سن۔ ساریاں دیاں اکھاں ہور سن تے
 مکھاں اتے ظلم نوں سہارن دے پرچھاویں۔ خورے ایسہ اج ہون والی پرھیا پاروں سی۔
 پر میں..... میں تے سوچدی ساں۔ اج پرھیا نے نیاں کرنا اے۔ دو گھراں وچ صلح ہو

جائے گی۔ امہ تے بڑی خوشی دی گل اے۔ فیر لوکی اپنے گھاہرے ہوئے کیوں نہیں؟
 پر نہیں، میں بھولی ساں۔ ایس لئی گل میرے نپے نہ پئی۔
 نتار اتے او دوں ہو یا جدوں پرھیانے اپنے فیصلے دیاں شرطاں دا اعلان کیتا۔
 او دوں میرے اتے دے غصے دیاں چنگاریاں سوں گئیاں سن تے غیرت دے سمندر
 دیاں لہراں وی ہن کنڈھے دی تتی ریت دی تریسہ مُکا۔ نیٹھیاں سن۔ اوہنے جرگے دیاں
 ساریاں شرطاں نوں ہراکھاں تے رکھیا۔

اعلان دی واج پئی، ”اک لکھ روپیہ تے اک ٹیاری کڑی۔“
 کسے دی واج آئی، ”پر گل میرے تے دوویں مُنڈے مرگئے نہیں۔“
 ”فیر ہن امہ کڑی....؟“

دوجے نے اوہدی گل مُکن توں پہلاں جواب دتا، ”جرگے دا فیصلہ اے پئی، اک لکھ
 روپیہ تے کڑی گل میرے نوں دے دیو۔ اگوں اوہدی مرضی۔“
 کسے بیوں تہی واج آئی، ”گل میری تے رنڈا ہو یا۔“
 امہ سُن کے میری چیک تے ادھ وچالے ای رہ گئی پر بے بے نے، اک ہرکھی چیک
 مار کے مینوں سینے نال لالیا۔

نی مائے! مینوں کھیڑیاں دی گل نہ آکھ
 رانجھن میرا، میں رانجھے دی، کھیڑیاں نوں کوڑی جھاک
 لوک جانے ہیر کملی ہوئی، ہیرے دا ور چاک
 کسے حسین فقیر سائیں دا، جاندا مولے پاک

سندھی کہانی

نور اہدی شاہ

التھا: آصف رضا

پت جھڑی رت

شامیں لہندے، سچ ٹبھی مارن توں پہلاں آکھیا، ”کوئی ہے، جو میری تھال
ولارے....؟“ اک نکے جیسے دیوے دھون اُتانہ کر کے آکھیا، ”میں کوشش کراں گا۔
(— ٹیگور)

تے گھپ انھیاریاں وچ جد لہندے ول سچ ڈب گیا ہوندا اے تے انھیرواں کھول
کے دھرتی دے سینے اُتے نچدا اے اچن چیت میرا من پکاردا اے، میں ہاں اوہ دیوا۔ سچی
میں کوشش کراں گا سچ دی تھال ولارن دی، تے سچ ڈب جاندا اے۔ بھوئیں دے دکھن
ول، اوس پرلے پار، پرانج محسوسدا ہاں، جیویں کسیدھرے وی چانن نہیں، چاننیاں سھے
ای— پانی دی کوئی لیر بچھا گئی اے۔

ایسہ جیسی کائی کھی لہرساڈے اُتوں وی لنگھ گئی اے شاید۔ جو اسیں سارے بچھ
جیسے گئے ہاں۔ من ای من وچ۔

جیل دیاں اچیاں کندھاں وچ قید حیاتی دے پل، جیلوں باہر کیہ آزاد ہوندے نیں؟
سینٹرل جیل دیاں کندھاں وچ بھگدا میرا من حیاتی داسارا فلسفہ سوچدا اے۔

اک واری توں آکھیا سی، ”تینوں بھلا کیہڑی سدھ کہ منو کھ (انسان) جیلوں باہروی
پیرس بیڑیاں پائی ٹر دے نیں تے ٹورے جان دے نیں، چھن چھن دی چھٹکار جیہڑی کن
سندے نیں۔ آزادی تاں آتمادی ہوندی اے حسین!! میری آتما تے تیرے سنگ سینٹرل
جیل دی کال کوٹھڑی وچ قید بامشقت بھوگ رہی اے۔“

پل، لنگھ ویندے نیں۔ فیر کیہ اے جو پانی دے تیکے ہار اکھیں دے کوئے وچ اٹکلیا
ہوندا اے۔ ”اتھرو؟“

گناہ گاراں دی لین اے صلیاں موہرے۔

توں تے میں، آپی واری دی اڈیک وچ جگاں توں کھڑے ہاں۔ سیال دے ٹھار

دہاڑے سن اوہ۔ انگلیٹھی وچ بلدے کولیاں تے ہتھ سیکدیاں تینوں آکھیا سی میں 'بے حد
 اداس من نال' 'سوننا! ایہہ موجودہ پیار دا پل کسے دکھ دانک وچھوڑے دانڈھ اے۔ کون
 جانے کہ کنیاں پلانگھاں اسیں ٹر سکے ہاں نال 'نال.....؟'

جواب وچ توں باریوں باہر جھوڈے رکھاں وچ اکھاں گڈ چھڈیاں سن۔ آکھیا سی
 'وچھوڑے دے دکھ دانک پنڈھ وچ توں نہ ہو سیں' جیکر میرے نال 'تاں میں تیرے
 پیراں دے نشاناں مگر تراں گی حسین! منو کہ سارونیاں (رتاں) دے سہارے ای تاں
 ہین۔ من اندر سانجھ رکھن لئی ایس بھری بھونیں اُتے ہے ای کیہ؟
 بے انت 'اکلاپے اندر گھریا سوچدا ہاں۔ توں سچ آکھیا سی 'حیاتی دا فلسفہ تاں پچھے رہ
 گئے نشاناں وچ ای اے۔ پیراں دے ایہہ نشان 'اکھاں بیچاں تاں دل دی دھرتی اُتے
 پھیلے دسدے نیں۔

سوچدا ہاں 'میں جو ورھیاں توں کال کوٹھڑی اندر قید بامشقت بھوگ رہیا ہاں جیویں
 قبرے مویا پیا ہاں تے میرا ماس مڑھکو مڑھکی ہو گیا اے' میرے ہڈ دھرتی دے ریکڑے ہولی
 ہولی ٹنک رہے نیں۔ کیہ میں جیوندا ہاں؟ جیل دیاں کندھاں توں باہر چارے بنے رکھلیاں
 خوشیاں وچالے حیاتی دے ہنگامے۔ کیہ کوئی حق نہیں میرا ایہناں اُتے.....
 لے 'سُنان رستے' حد نظریں رکھری دھرت — کناریاں تے کھلوتے ننگے رُکھ
 تے سڑکاں دی چوڑی ہک تے رہ گئے ساڈے پیراں دے نشان تے رُکھ دے تھڑیاں تے
 رہ گئے ساڈیاں گرم انگلاں دے زمل 'کومل چھمہ' انجے ای سڑکاں دے کندھے اسیں
 رُدے رہے ساں۔ پیراں بیٹھ پیلے پتروی چیکدے رہے سن۔

اک انھیری رات وچ میں وجدیاں سیٹیاں مگر نسدی پُلس دے بھارے بوٹاں دے
 رولے وچ بھج نکلیا ساں جیلوں۔ جیل دے بوہے تے زندگی میرے لئی بانہواں چک
 کھلوتی سی۔ انھیرے ڈبڈی بھونیں دے کندھے تے روشنی دی 'نہی جیسی' لیک اُبھر آئی

سی۔

میں شردیاں گلیاں وچ 'رستیاں وچ' کندھاں دے پرچھاویاں اوہلے کئی گھنٹے لکدا
 رہیا ساں۔ پوہ پُھٹی دے پہلے پل۔ کسے گھردی لال کندھ دے پرچھاویں بیٹھ کھلو میں
 سوچیا سی 'سوننا! میں آکھیا سی نا' کہ میرے وچ بڑی شکتی اے تیرے تیک اپرن دی۔ میں
 سنے بیڑیاں صدیاں تیک بھونیں تے آکاش دے وچالے دوڑ سکناں۔

سی کلاس کال کوٹھڑی اندر میں جیوندا رہندا، سونا، جیکر باہر دی دُنیا ناس ہو گئی
 ہوندی۔ باہر دی دُنیا دے سبھے ای رنگ میری کوٹھڑی دی باری دیاں، بھیتھاں وچوں
 جھاتیاں پاپا سرگوشیاں وچ آہندے سن، آراک دوجے دیاں مضبوط بانہاں وچ بانہاں پا کے
 بچھے، تے میں زندگی دیاں بانہاں وچ نچن لئی جیل دے بند بُوہیاں وچوں بیڑیاں توڑ کے
 نکلیا ہاں۔

ڈیگر ویلے بھدے لمبیاں وچ، اپنے گھردا بند بُوہا کھڑکایا سی۔ زندگی وچ کوئی پل ایسہ
 جیہا وی آوندا اے جد اسیں اپنے ای گھردی سردل تے اوپرے بندے ہار کھلوتے
 ہونے آں۔ بند بُوہے دی سردل تے وچھڑے دل دھڑکدے نیں تے من وی دھڑک رہیا
 سی۔

کائنات دا سبھ توں دکھ دانک المیہ ہے ایسہ، میں دھڑکدے من نال بند بُوہیوں
 پرت آیا ساں۔ میں چپ چاپ کسے ہارے جُواری ہار رکھاں بیٹھوں لنگھدا ٹردا جا رہیا
 ساں تے ڈگے پتراں نوں لتاڑی جا رہیا ساں، میں سوچیا سی میں زندگی دی ہک تے کھلو کے
 ازادی دے بلھ چھاں گا، پر زندگی دے بلھ سُس گئے سن۔
 ایس کالی شاہ سڑک دے کسے کنڈھے تیراوی گھراے تے ایسے ای کے گلی وچ میرا

دی۔

ہر گھردا بُوہا بند اے۔

تے میں جیویں مسلسل بھٹک رہیاں، ایہناں بُوہیاں موہرے۔

اماں آہندی ہوندی سی کملیا! تینوں کیہ سُدھ کہ ماں رکنے سُفنے تکدی اے پُت لئی۔
 توں تاں کسے اک سُفنے داوی حساب نہیں چکایا۔ سوچدا ہاں بندہ سُفنے اپنے من اندر ای
 سانجھ رکھدا اے، پر جے ایہناں دا بہہ کے حساب کرے تاں کیہ بندے دا اندر ناس نہ
 ہو جائے گا!! پر اماں تاں ایسہ گل کدی سمجھ ای نہ سکی۔ اماں بس ایہو ای آہندی
 سارے جہان دے لوکاں دے پُت کے کارے لگے نیں تے آفیسر بن گئے نیں پر صرف
 اک توں ایں جیہڑا پچھے رہ گیا ایں۔

کیوں سرکار نال ویر پاونا ایں؟ کیوں جلسے جلوس کڈھنا ایں، تاں ای تاں پُلس جیون
 نہیں دیندی تینوں تے سانوں۔ کیوں نہیں سرکار توں مافی منگ لیندا، کد تیکر اسیں مھکھ
 مراں گے تے نالے کجھ سوچ بھین تیری کواری بیٹھی اے۔

تے میں چُپ چاپ منجی تے اکھاں نوٹ کے پیا رہنا ساں۔ میرے سُفنیاں دی کتھ
 کون لاوے گا۔ اوہ سچ جو میں دھرتی دے کنڈھیاں توں اُبھردا پیا نکمنا، کیہ اوہنوں
 گلو کڑی پاوٹ لئی میں بانہواں وی نہیں کھلار سکدا۔

اماں پتا نہیں کیہ سوچ کے میرا ناں حسین رکھیا سی۔ میرے اندر ہرپل کوئی جو والا
 دُھکھدی رہندی اے۔ اج وی میرا من سندھ دیاں وِرائیاں توں کر بلا دے بند بُوہیاں تیکر
 پیا بھٹکدا اے۔ اج وی کیہ اے سچ دی پُل صراط اے۔ اماں رو پیندی سی تے میں شاہ
 بھٹائی دے اک بیت نال اوہدے اتھرو تے ہوکیاں دا پر تاوا دیندا ہوندا ساں۔ اوہ گھڑی کو
 لئی اکھ نوٹ چھڈ دی۔ اماں نوں تاں سمجھا وی نہیں ساں سکیا کہ ویلا کسے بھیا تک دیو
 وانگ ساڈے اتے اڈول کھلوتا اے تے دھرتی کسے وچھڑی محبوبہ ہار ساڈے پیراں نوں
 پھمبر رہی اے تے سُفنے ساڈے اندر دا سفر نہیں، میرا من اوہ وچھڑی محبوبہ دی ہک تے
 دھڑکدا اے تے مینوں سبھ توں پہلاں اوس موتی جیسے من دا بھرم رکھنا اے۔

جس رات کسے جلے یا جلوس توں پر تدا ساں اماں میرے نال نہیں سی بولدی
 ہوندی۔ بھین دیاں اکھاں وچ جُگاں دے رو سے بھر آوندے سن تے میں ساری رات
 جاگدیاں کٹدا ساں۔ صبح نوں پُلس بُوہا بھٹدی ہوندی۔

میں چُپ چاپ ٹر پینا ساں۔

بھلا ایس سارے یُدھ (ویڑھ) دا وصلہ کیہ اے۔ ویکھن نوں تاں زندگی دے ہنگامے
 جاری رہندے نیں۔ لوکاں نوں سُدھ ای نہیں پیندی کہ بھونیں دی ایسے ہک اتے سچ دا
 انھا یُدھ چھڑیا ہویا اے تے اوس یُدھ وچ بنا ہتھیار تے فوج دے لڑن والے مارے
 جاندے نیں کسے مختصر پل وچ۔ کوئی سونے دا تمغہ نہیں ملدا ایہناں دے پچھلیاں نوں
 تے جت کے آون والیاں نوں کوئی پُھلاں دے ہار پاوٹ والا نہیں ہوندا۔ ایس انھے یُدھ
 وچ میں چروکنا لڑ رہیاں پر کیہ میرے ہرپل دا عذاب میرے پچھلیاں لئی سونے دا تمغہ نہ
 ہووے گا؟

دو دنوں دی زندگی، دو دنوں دا میلہ اے تے مینوں ایس سدے وسدے میلے وچوں
 چک کے اک کال کوٹھڑی اندر پُوریا گیا اے۔ شاید تاریخ وچ نہ لکھیا جاوے پر ایہہ
 کائنات دا سبھ توں وڈا المیہ اے۔

میری کوٹھڑی دے نیڑے تیزے بڑیاں کوٹھڑیاں نیں۔ زندگی توں کٹے —

جیوندے جاگدے انساناں دا جھگھٹا اے۔ ورھیاں دی قید، جنم قید تے پھاہی دی ڈروانی
 اڈیک اے۔ نالدی کوٹھڑی وچ خورے کیٹرا ڈوھی (دوشی گناہ گار) اے جو پھاہی دی
 تکلیف وہ اڈیک وچ اے۔ انھیرا کھنڈر دا اے تاں سبھے قیدی بانسواں اکھاں تے دھر کے
 سون دا اسپھل جتن کر دے نیں۔ (جد کہ اندر جگراتے ہوندے نیں) تداوہ پھاہی دا قیدی
 اتلے سُر اں وچ گاؤندا اے۔ دُکھ دے گیت، پیڑاں دے پڑلا (اکلاپے) جو کال کوٹھڑیاں
 وچ نچدے نیں۔ اوہدا بٹھا پھاہی دے تختے اُتے مک جانا اے تے گاؤندے گاؤندے
 اوہدی واج خالی کوٹھڑی وچ رہ جاوے گی۔ گاؤندیاں اوہدی واج ہوکیاں وچ میٹج جاندی
 اے۔ سد کے جھکدے ہاں، کیہ حال نیں بھائیآ؟ کجھ چر لئی چپ ہو جاؤندا اے تے فیر
 شعر سُناؤندا اے تے اوہدی واج ہوئی ہوئی مٹھی پیندی جاندی اے تے میں بڑے اداس
 من نال اکھاں نوٹ کے من ای من وچ پیا ہسکدا ہاں۔

اوس پل توں مینوں شدت نال یاد آونی ایں، سونا! تینوں ویکھن لئی تے وچھڑی
 محبوبہ جیہڑی دھرتی دی پیشانی تے ابھردی نویں صبح ویکھن لئی، سفیناں دی تعبیر ویکھن
 لئی، ہسکدا ہاں۔

درد دے ایہناں دکھی کر دے احساساں توں گھاہر کے ایہناں گھورا انھیریاں وچ
 جیلوں نسیاں۔ میرے گھر دے بُو ہے جنڈرا وجا ہویا سی، میں بُو ہے توں پرت آیا۔ اوس
 شام باہر، مینہ دس رہیا سی۔ میں فون تے تینوں دسیا سی۔۔۔ میں جیلوں نس آیا ہاں، سونا!
 زندگی دے، دھرتی دے تے تیرے بُلھے چن لئی۔

مینہ دی بھجدی رات وچ ہوٹل دی اک مکرے تھوڑی دیر تاں توں مینوں سیہاتا
 ای نہیں سی۔

کنابدل گیا ایں!!

مفرور قیدی ہاں۔ پُلس میرے مگر اے۔ دھرتی کسے وچھڑی محبوبہ ہار میرے پیراں
 نوں، چھبرھی ہوئی اے تے صرف اک واری میں تیرے بُلھے چننا چاہناں، سونا۔ تیریاں
 اکھاں وچ جو طوفان سن اوس سے۔۔۔ من اج دی اوہناں وچ ڈبدا اے۔ میں زندگی
 دے بند بُو ہے تے کھلوتا ہاں۔

اک گل دس، سونا! کنیاں صدیاں تیک مینوں اڈیکیں گی؟ دس سونا، تیرے ہتھ پھڑ
 لئے سن میں۔ تیرے ہتھ برف ہار ٹھنڈے ٹھار سن، تیری روٹی وچ پیساں سونے دیاں

وٹگاں چمک رہیاں سن۔

رکنا چر کچھ نہیں ساں بولے۔ میں باریوں باہر ویندا رہیا ساں۔ سڑک مینہ دے پانی
نال ڈب گئی سی۔ رُکھاں دے پیلے پتر اُتے تر رہے سن۔ ہوٹل توں باہر پلس دا بھریا ٹرک
کھلوتا سی۔

سونا!

بول۔

آخری واری (تے پہلی واری) تیرے مُلھ چُمننا چاہنا ہاں۔

باہر پلس کھلوتی اے۔ اڈیکاں دے بے انت رسللیاں وچ مینوں نہ وساریں، میں
جیل دی کوٹھڑی وچ تیرے سُفنے اکاں گا پر بے سونا، توں مینوں اڈیکن دی سونہ دیویس۔
میں ایسے پل پلس نوں جھکانی دے کے نٹھ سکناں۔ توں باریوں باہر کھلوتی پلس دا
ٹرک دکھی اکھاں نال ویکھیاتے آکھیا سی:

”میری آتما تیری اڈیک کرے گی، حسین! میرا تن تاں کے دُوبے دا ہو گیا اے۔“
بھریاں اکھاں توں نوٹ لیاں سن۔ میں چُپ چاپ اُٹھ آیا ساں۔

سونا! لمبیاں دے ایہناں سفران وچ ساڈے وجود پر چھاویں نیں۔ جیویں ای
انھیروں لنگھدے ہاں تاں گم ہو ویندے نیں، پر کیہ اندر دی روشنی نوں وی بچھا
چھڑیے۔ اسیں تاں ملدے ہاں اندر دی کھڑی روشنی دے سرتے، رت تے ست دے
کے بالیا اے ایسے نکلے جیسے دیوے نوں۔

سونا، زندگی سانوں جنم دے کے وسار چکی اے۔ اوہنوں ہن کیہڑی سدھ کہ اسیں
ایہدی ہک تے ننگے پیریں بھٹک رہے ہاں۔ میں اوس بے وفا زندگی دے پیراں وچ
زنجیراں پاونا چاہنا ہاں۔ میں جیل دیاں اچیاں کندھاں وچ فنا ہو جاواں گا یاں پھاہی دے
تختے اُتے میری لوتھہ مکدی رہوے گی، پر اک پل دی آس تے میں ایس دکھ دانتک لمے
وچ وی جیونا ہاں۔ کوئی ایہو جیہا پل آوے گا جد زندگی میرے ننگے پیر آکے پٹھے گی۔

سڑک تے مینہ چوکھا کھڑا سی۔ رُکھاں توں ڈگے پتر پانی اُتے تر رہے سن۔ مینہ دیاں
ہلکیاں ہلکیاں کنیاں ہوٹل دے شیشے توں بتلک رہیاں سن۔ باہر بندے پتلوناں دے
پونجے ٹنگ کے کھلوتے پانی وچوں لنگھ رہے سن۔ ہوٹل دے بُوہے موہرے پلس دا ٹرک
کھلوتا سی۔ بندو قالاں دے مہاڑ ہوٹل دے بُوہے ول سن تے رُکھاں دے پر چھاویں پانی

وچ لے لے ہو رہے سن۔

میں فیراک واری دھون موڑ کے تکیا سی تیرے ول توں چپ چاپ بھیجیاں اکھاں
نال بارئوں باہر ویکھ رہی سیں۔ تیری وینی وچ سونے دیاں ونگاں نویں نکور بچ ہار چمک
رہیاں سن۔

میں بے حد اُداس من نال باہر آیا ساں۔ میرا چہرہ ہمیشہ دیاں کنیاں نال بھیجن لگاتے
بندوقاں دا مہاڑ میرے ول ہو گیا۔ ٹرک پانی نال بھرے رستے تے سن لگ پیا۔
اوہ چپ چاپ اٹھ آئی سی کرسی توں، لان وچ کھلوتے رکھاں توں پانی ٹپ ٹپ چو
رہیا سی۔ گیٹ توں ورائنڈے دیاں پوڑیاں تیک رکھیاں لال اٹاں تے ٹردیاں رانج سی
جیویں اوہدے پیراں دیاں انگلاں وچوں ساہ ست ای نکلا جاندا اے۔ رگلی ساڑھی وچ
سارا وجود ہولی ہولی کتب رہیا سی۔ تھکے ذہن تے وجود نال اوہ ورائنڈے وچ کرسی تے
بہ گئی۔ نالی وچوں پانی وگ رہیا سی، اندر فون دی گھنٹی مسلسل وجدی رہی۔ انھیرا سچے
سچے رکھل رہیا سی۔ گیٹ کول بیٹھی بلی حیرانی نال اکھاں مچکا کے اوہنوں ویکھیاتے ہمیشہ دا
کھلوتا پانی پین لگ پئی۔

اک واری اونے حسین توں پچھیا سی، اسیں نہیں ہوواں گے حسین، تاں کیہ
ہووے گا!! کیہ سبھ کجھ انجے ای ہووے گا جیویں ہن اے!! بندے دے جان نال ایس
کائنات وچ کوئی تبدیلی کیوں نہیں آوندی، حسین!!
اوس پل اوہ دل دریا دے پتن تے کلی کھلوتی سی۔ اے جگ نہیں لنگھے، جگ نہیں
سن لنگھنے اے۔

انھیرا پھیلدا گیا، فیر ہمیشہ پین لگ پیا سی۔ گیٹ تے بیٹھی بلی پوڑیاں تے آ بیٹھی
سی۔ اکھاں وچ آئے ہنجواں تے اونے ساڑھی دا پلو رکھ چھڈیا سی تے بلی حیرانی نال
اکھاں مچکاوندی ویکھدی رہی سی اوہنوں۔
باہر دنیا اپنے ہنگامیاں نئے جاگ رہی سی۔

اباجی ہنیرے چ بیٹھدے نیں

میرے اباجی دی اک خاص عادت اے۔ کلم کلے ہنیرے وچ بہہ کے بڑے خوش رہندے نیں۔ کدے کدھار جے گھر میں چرکا پنچاں تے اندر لے کمرے چ چوکھا ہنیرا ہوندا اے تے میں ایس کمرے چ بڑی سیدھ (سج) نال وڑناں، کیوں جے ماں ہوراں نوں اجسے ویلے او ازار نہیں کرنا چاہوندا۔ اوہناں دی نیندر بڑی کچی اے۔ فیر میں اپنے کمرے ال پساں بھار ٹرنا واں تے او سے ہنیرے چ ہی کپڑے بدل لینا واں۔ تریہہ لگے تے پانی پین باورچی خانے لگا جانا واں۔ ننگے پیریں کھڑکا نہیں ہوندا۔ جاں اتھے وڑناں تے بے دھیانی چ اپنے اباجی تے بس ڈھیندیاں بچنا واں۔ باورچی خانے آ لے موڑھے تے، ڈھلم ڈھلے، بیٹھیاں اوہ پاپ پی رہے نیں۔

”سلام، اباجی۔“ میں آکھنا واں۔

”ہاں ہی، کیہ حال اے تیرا؟“

”مٹے نہیں تیس اباجی؟“

”بس سون ای لگاں۔“ اوہ کہندے نیں۔

پر اوہ اوتھے ای بیٹھے رہندے نیں۔ جے کدی سٹیاں سٹیاں میری جاگ کھلے تے پھیر وی مینوں پک ہوندا اے جو حالیں تائیں اوہ اوتھے ای بیٹھے پاپ پی رہے ہوں گے۔

کئی وار انج ہويا جو میں اپنے کمرے چ کچھ پڑھ رہیا ہونا واں تے ماں جی مینوں رات دا پر بندھ کریندیاں سنیندے نیں۔ نلکے بھرا دی منجی دل جاوون دی واج آوندی اے۔ بھین دا ٹرن وی دس پیندا۔ جیویں بھانڈیاں دی پڑتال کردی ہووے۔ فیر اوہ کنگھی کردی اے تے او دوں بعد چپ دی واج۔ تد مینوں پتا لگ جاندا اے ہی ہن اوہ سستی پئی اے، کچھ چر مگروں ماں تے اباجی اخیر سے دیاں گلاں کردیاں سنیندے ہن۔ میں فیر اپنی پڑھائی چ رُجھ جانا واں۔ اچراں نوں مینوں تریہہ لگ جاندا اے۔ (مینوں ڈھیر چوکھا پانی

پین دی عادت اے۔) پانی لین باورچی خانے نوں جاناں تے اک واری فیر (ہیرے وچ) ابا جی تے بس ڈگدیاں بچنا واں۔ کئی وار مینوں بڑا اچنبھا ہوندا اے کیوں جے ہُن تائیں مینوں اوہناں دا دھیان نہیں رہندا، پر اوہ اوتھے آپنی خاص تھاں تے بیٹھے ہوندے نیں۔ پائپ پیندیاں، ڈونگھی جیسی کسے سوچ چ کھبے ہوندے نیں۔

”تیس سوندے کیوں نہیں ابا جی؟“

”ہنے سونا واں پترا۔“

پر نہیں، اوہ آپنی مل ماری رکھدے نیں۔ سڑکیاں بھردیاں، (خورے کیہ؟) سوچدے رہندے نیں۔ مینوں بڑی چننا لگدی اے۔ گل میری سمجھوں باہر اے۔ کیہ سوچدے رہندے نیں اوہ؟ اک واری پچھیا سی اوہناں توں میں۔

”کیہ سوچ رہے اوہ تیس؟“

”کچھ نہیں۔“ اوہناں جواب دتا۔

اک دن اوہناں نوں اوتھے چھڈ کے میں فیر سون چلا گیا۔ کچھ گھنٹاں مگروں میری جاگ کھلی۔ مینوں ترسہ لگ پئی سی۔ باورچی خانے چ گیا پر اوہ اوتھے ای بیٹھے سن تے پائپ بچھیا ہو یا سی اوہناں دا۔ باورچی خانے دی اک ٹکرنوں گھور دیاں اوتھے ای بیٹھے سن اوہ۔ کچھ چر نوں جے ہیرے وچ مینوں نظریں آون لگا، تے میں پانی پیتا۔ اوہ حالیں تائیں بیٹھے گھور دے پئے سن۔ اکھاں نہیں سن جھپک رہیاں اوہناں دیاں۔ مینوں لگیا جیویں کچھ خبر نہیں ہوئی اوہناں نوں میرے آون دی۔ میں ڈر پیا۔

”ابا جی، تیس سوندے کیوں نہیں؟“

”ہنے سونا واں پترا۔“ اوہناں آکھیا۔ ”میری اڈیک نہ رکھیں۔“

”پر“ میں کہیا، ”تیس کئی گھنٹاں توں اتھے بیٹھے او۔ مسئلہ کیہ اے؟ کیہ سوچ رہے او تیس؟“ ”کچھ نہیں پترا۔“ اوہ آکھن لگے۔ کچھ وی نہیں۔ بس ذرا رمان (ارام) کر رہیا واں۔ ہورتے کوئی گل نہیں۔“ اوہناں دے جواب نال میری تسلا ہوئی۔ پریشان نہیں سن لگدے۔ سدھی پدھری واج اوہناں دی گھنڈی پئی سی، ہمیش وانگوں پر گل جرا وی پلے نہیں پیندی میرے۔ رمان ایسہ کنج دا ہو یا بھلا۔ پتھے جیسے کسے موڑھے تے ادھی راتیں انھ ہیرے بیٹھے ہوو۔

کیہ گل ہو سکدی اے؟

میں ساریاں پاسے نظر پانا واں۔ پیسہ اسدا کارن نہیں ہو سکدا۔ ایس گل دا مینوں پک اے۔ اسیں زیادہ پیسیاں والے تے نہیں پر اوہناں نوں اجیہا جے کوئی رپھڑ پیندا تے ککا نہیں سن سکدے اوہ۔ صحت ولوں وی کوئی پریشانی نہیں ہو سکدی۔ ایس بارے وی چپ وٹن دی عادت نہیں اوہناں دی۔ تے نہ ای ساڈے گھرچ کسے ہو رنوں کجھ ہویا اے۔ پیسیاں ولوں تے سانوں بھاویں کجھ تنگی ہووے، پر صحت ماشاء اللہ بڑی سولی رہندی اے ساڈے سارے جیہاں دی۔ ”ہٹے کٹے او تیس سارے لکڑ پاڑ۔“ ماں جی اکثر کہندے رہندے نیں) تے فیر گل کیہ ہو سکدی اے۔ مینوں تے کجھ سمجھ نہیں آوندنا۔ ایہہ گل جان کے وی میری چننا دور نہیں ہوندی۔

شید اوہ اپنے پرانے پنڈ تے بھین بھراواں بارے سوچ رہے ہون یاں فیر اپنی بے جی یاں اپنیاں دونہاں متریاں ماواں بارے یاں اپنے میاں جی بارے، پر اوہ سارے تے گزر چکے نیں۔ تے اوہ ہن بھلا اوہناں بارے ایساں کڑک کیوں مارن تے ہو ر کیہ، کڑک ای آکھاں گے ایہنوں۔۔۔ پر گل کجھ انج وی نہیں۔ کڑک مارن دی اوہناں نوں کدے عادت نہیں رہی۔ کجھ سوچدے وی نہیں لگدے۔ بس خالم خالی جیہے نظریں آوندے نیں۔ بڑی شانتی وچ لگدے نیں، اپنے حال چ مست نیں۔ ایسے لئی تے لگدا اے جیویں کڑک مارن لگے ہوون۔ شید ایہو رمان (ارام) ہووے جیہڑ اوہ آپ آکھدے نیں۔ پر گل کجھ اجیہی لگدی نہیں۔

جے کر مینوں پتا ہووے کیہ سوچ رہے نیں اوہ۔ جے کر مینوں اپنا ای پتا لگے، کیہ سوچدے رہندے نیں اوہ تے شید (فیر) میں اوہناں دی مدد نہ کر سکاں۔ شید اوہناں نوں میری مدد وی لوڑ ای نہ ہووے۔ شید گل ایہو ہووے۔ جیویں اوہ آپ آکھدے نیں۔ شید ایہو رمان (ارام) اے۔ پر مینوں کجھ پتا وی تے لگے۔ فیر گھٹو گھٹ میں ایہہ چننا تے نہ کردا۔

بس اوہ اتھے کیوں بہندے نیں، ہیرے وچ؟ پیچ تے نہیں ڈھلے ہو رہے اوہناں دے؟ نہیں، ایہہ گل نہیں ہو سکدی۔ حالیں اوہناں دی عمر صرف ترونجا ورھے اے۔ تے ہن وی گلیں باتیں اوہ ہمیشہ قائم رہندے نیں۔ گل ایہہ ہی ہر ماٹے چ ٹھیک ٹھاک نیں اوہ۔ حالیں اوہ چقدر دا شورا پیندے نیں۔ اخبار پھڑویاں حالیں وی اوہ پہلے صفحہ دو پڑھدے نیں۔ حالیں وی لے کالراں والیاں قیضاں پاوندے نیں۔ حالیں وی اوہناں دا

ایمان اے ہی کون ایس ملک نوں بچا سکدا اے تے کون مالداراں دا ٹاؤٹ اے۔ ہر پاسیں اوہ پہلے رنگے نیں۔ شکلوں ہن وی پنج ورھے پہلوں ارگے لگدے نیں تے ہر کوئی بلن آلا ایس دسوی جوانی بارے گل ضرور کردا اے۔ لوکی کہندے نیں بڑا سانجھ کے رکھیا اوہناں اپنے آپ نوں، پر فیروی ادھی رات دے چھوٹے سمیاں تے انھ ہیروج، تک دی سیدھ تے اکھ جھکائے بنا، کلم کلیاں، تماکو پھکلیاں، بیٹھے رہندے نیں اوہ اتھے۔

جے کدے انج ای ہووے، جیویں آپ کہندے نیں اوہ ہی رمان کر رہیا واں تے میں جرا دھیان نہ دیندا۔ پر مینوں چاچا اے ہی گل ایسہ نہیں۔ فرض کرو ایسراں دی ہووے جیہڑی میرے پلے نہیں پیندی پئی۔ شید اوہناں نوں میری مدد دی لوڑا اے۔ گل کیوں نہیں کردے اوہ؟ گھور دے کیوں نہیں، چنگھار دے یاں کلاریاں کیوں نہیں مار دے یاں فیر مٹھ مار کے روندے کیوں نہیں اوہ؟ کچھ وی کیوں نہیں کردے اوہ؟ بس ایویں کیوں بیٹھے رہندے نیں؟ اخیر مینوں وٹ چڑھ پیندا اے تے اسدا کارن میرا تریہیائی سو نہ ہووے یاں میری ایسہ چنتا۔ بہر حال وٹ مینوں چڑھ گیا اے۔

”کوئی مسئلہ اے ابا جی؟“

”نہیں پتر کچھ وی نہیں۔ بس کچھ وی نہیں۔“

پر ایس واری میں سٹ پاؤن نہیں دیواں گا، مینوں سوڑ پے گئی اے۔

”نہ تے فیر کیوں تیس ایڈی ایڈی دیر، کلم کلمے اتھے بیٹھے سوچدے رہندے او؟“

”رمان لئی پترا، بس مینوں چنگا لگدا اے۔“

کتے پیر نہیں پیندا میرا۔ کل راتیں فیر بیٹھے ہون گے اتھے۔ فیر دماغ پھرے گا میرا، چنتا ہووے گئی مینوں۔ ہن نہیں میں ٹلنا، چنگا بھلا وٹ اے مینوں۔

”پر تیس آخر سوچدے کیہ او ابا جی؟ ایویں ای اتھے کیوں بیٹھے رہندے او؟ کاہدی

سوڑ لگی رہندی اے تہانوں؟ کیہ سوچدے رہندے او تیس؟“

”مینوں کوئی پریشانی نہیں۔ سبھ ٹھیک اے۔ بس ذرا رمان ملدا اے۔ اپنی جیسی گل

اے۔ جا پتر جا سوں جا کے۔“

غصہ تے میرا تھ گیا اے پر سوڑ حالیں وی لگی ہوئی اے مینوں، اج جواب ضرور

چاہیدا اے۔ عجب ماجرا اے۔ مینوں دسدے کیوں نہیں بھلا؟ ہن مینوں اک عجیب جیہا

وہم اے جے کر جواب نہ ملیا تے باولا ہو جاواں گا میں۔ تے میں اڑی کرواواں۔

”پر تیس کس بارے سوچدے رہندے او‘ ابا جی؟ کیہ گل اے؟“

”کجھ نہیں پُترا‘ بس ایویں جیہیاں گلاں۔ کوئی خاص نہیں۔“ ایویں جیہیاں! ایہہ

تے کوئی جواب نہ ہویا۔

شام دی اخیر پے گئی اے۔ گلی چ سناٹا تے کمرے چ بنیر۔ میں دھیان نال سیدھے

سیدھے (سحے سحے) پوڑیاں پُٹناواں تے اوہناں دی کڑ کڑ دی واج پندی اے‘ میں اے

لگا جاناواں۔ چڑھیاں چڑھیاں پہاں بھاریں کمرے چ اپڑ جاناں۔ کپڑے جو بدلے تے

مینوں یاد پندی اے بی مینوں تے تریمہ لگی سی۔ ننگے پیریں واپس باورچی خانے ول ٹردا

واں تے اوتھے اپڑن توں پہلاں مینوں دس پے گئی اے بی (حالیں تائیں) اوہ اوتھے ای

نیں۔

اوہناں دے کیے سریر تے گوڑھا بنیرا دسا اے۔ او سے موڑھے تے‘ ارکاں بھار

گوڑے جمائی‘ دن داں وچکار کجھے پاپ نوں پھسا کے‘ تک دی سیدھ وچ ابا جی اکھ نہیں

پئے جھمکاوندے تے بیٹھے نہیں۔ لگدا اے اوہناں نوں میرے آون دا پتا نہیں لگیا تے

میرے آون دی واج وی نہیں سنی اوہناں نے۔ میں دہلیز تے آرام نال کھلو جاناواں تے

اوہناں نوں تگن لگ پیناواں۔

رات پنا ہر شے چپ اے۔ جیہڑی ہولیاں ہولیاں واجاں نال بھری پئی اے۔ جاں

میں اوتھے سُن کھلوناں تے ایہہ (واجاں) مینوں دسن لگ پیاں نہیں۔ برف والے برتن

تے الارم دی ٹک و جدی اے۔ کئی بلاک پرانہ اک گڈی دی ہلکی جیہی سن۔ گلی چ

واء نال لکھے کاغذاں دی شوں شوں۔ ساہواں وانگر ہولے ہولے کنیں پندی واجاں والی

ایہہ اٹھک بیٹھک۔ عجب مزیداری اے۔

آپنے گلے دی مسک مینوں یاد پندی اے تے میں قنافت باورچی خانے وچ وڑناں۔

میں آکھناں‘ ”سلام ابا جی۔“

”ہاں بی۔“ اوہ کہندے نہیں۔ اوہناں دی واج نیویں تے سفنیاں ورگی اے۔ اوہ

آپنی تھاں توں ہلدے نہیں نہ تگنی ہلدے نہیں۔

مینوں ٹوٹی نہیں ملدی۔ گلی والے بلب دے چانق دا پرچھانواں کمرے چ بنیر چوکھا

کر دیندا اے۔ میں کمرے دے وچکار بٹن نوں ہتھ پاناواں تے بتی جلا دیناں۔

اوہ ترہک کے سدھے ہو جانده نین جیویں کوئی شے وجی ہووے۔ ”کیہ ہویا اے‘ ابا جی؟“ میں پھنداواں۔

”کچھ نہیں۔“ اوہ کہندے نیں۔ ”مینوں بتی چنگی نہیں لگدی۔“

”بتی دا کیہ مسئلہ اے؟“ میں آکھناں۔ ”بتی نال کیہ ہوندا اے؟“

”کچھ نہیں۔“ اوہ کہندے نیں۔ ”بس بتی مینوں چنگی نہیں لگدی۔“

میں بتی بجھا دینا واں۔ بڑے آرام نال پانی پیناں۔ مینوں (ہن) سجد نال سبھا کرنا اے۔ میں اپنے آپ نوں دسناں۔ (تے) گل دی اخیر تائیں پنچنا چاہیدا اے۔

”تیس ایس ویلے اپنے کمرے چ سوندے نہیں؟ اپنی رات نوں ہنیرے وچ کیوں بیٹھے رہندے او؟“

”چنگا لگدا اے بس۔“ اوہ آکھدے نیں۔ ”مینوں بتیاں دی عادت (ہن) نہیں پے سکدی۔ جدوں میں چھوٹا جیہا ہوندا ساں (پچھے) یورپ وچ تے او دوں بتیاں نہیں سن ہوندیاں ساڈے کول۔“

میرا دل ڈولن لگدا اے تے خوشی نال میں اپنے ساہ پھڑلیناں۔ ہن سمجھ آئی مینوں تے آسٹریا چ اوہناں دے بچپن دیاں کہانیاں یاد آوندیاں نیں۔ اپنے شراب والے کھوکھے تے اوہدے وڈے تختیاں پچھے وڈے میس ہوریں نظر دے نیں۔ شاماں پے گئیاں، گاہک گھروں گھریں رگے نیں تے اوہ گوکھدے پے نیں۔ اخیر بالن دی چنگا ردی اگ تے چمکدے کولے مینوں دسدے نیں۔ کمرے وچ ہنیرا اے تے ایہہ ہنیرا ہور ودھا جاندا اے۔ اگ کول نکر آلے اک لکڑاں دے ڈھیر تے ہسٹیا اک نکا جیہا منڈا نظریں آوندا اے۔ اوسدی تکئی لبواں دی پدھری رہند کھوہند تے ٹھکی اے۔ ایہو منڈا میرا پو اے۔

مینوں اوہناں نکلے جیسے سمیاں دا سواد یاد آوندا اے، تے میں دہلیز تے اوہناں نوں ویکھدیاں چپ کھلوتاواں۔

”اچھا، اچھا تے فیر کوئی مسئلہ نہیں؟ اتھے ایس لئی بہندے اوہی تہانوں چنگا لگدا اے۔“

”ابا جی؟“ مینوں انج لگدا اے جیویں میری واج خوشی نال چیک بن جائے گی۔

”ہوں، ہاں بتیاں بلدیاں ہوون تے میں سوچ نہیں سکدا۔“

میں گلاس تھلے رکھنا وائے آئے کمرے نوں پرتناں ”رب راکھا“ ابا جی۔“
”رب راکھا۔“ اوہ کہندے نیں۔

فیر مینوں (کچھ) یاد آوندا اے۔ میں کچھانہہ پرتناں ”تیس کیہ سوچدے او ابا جی؟“
میں کچھناں۔

اوہناں دی واج بڑی دوروں آوندی جا پدی اے۔ مہن ایہہ فیر سدھی تے پدھری
اے۔ ”کچھ نہیں۔“ اوہ ہولے جیہے آکھدے نیں۔ ”کوئی خاص نہیں۔“

چندے ہزار عالم، توں کیٹری ایس کڑے۔ رہاؤ
چریندی آئی یلڑے، تمیندی ان کڑے
اچی گھائی چڑھیاں، تیرے کنڈے پیر پڑے
تیں جیہا میں کوئی نہ ڈٹھا، اگے ہوئے مڑے
بناں عملاں آدمی، ویندے گکھ لڑھے
پیر، پیغیر، اولیے، درگاہ، جاء، وڑے
بھے پانی ہاریاں، رنگا، رنگ گھرے
شاہ حسین فقیر سائیں، دا، درگہ، ونج کھرے

سپ

سکھیت انٹے جیہے من نال بسترے چوں اٹھی۔ اوہنوں سمجھ نہیں سی آرہی کہ راتیں جسیر نال ساری گل مکاتاں لئی سی، پھیر اوہنوں فکر جیہا کیوں لگیا ہو یا سی؟ جان تاں اوہنوں ڈر سی کہ جسیر راتیں کیتے فیصلے توں تھڑک نہ جاوے، لوکاں دا چکینا چکایا کیس اگے نہ پا دیوے۔ جاں پھیر ایس کر کے کہ اوہنوں ویرھے والیاں دے گھریں جانا ای کیوں پیا؟ اوہدا گھٹا ہویا جاں اپنے بھرا دے کیتے کرائے دی نموشی کارن... جاں....

سورے اٹھ کے اوہ عام دنوں وانگ کم دھندے لگی رہی۔ اوہنے رات دی گھٹنا دی اپنے پو نال گل وی نہ کیتی۔ پنڈ وچوں وی پتا نہ کیتا کہ جسیر ہو ریں کیس اگے لیجا رہے نیں جاں نہیں؟ شاید ایہہ کھن وچ وی اوہنوں اپنا گھٹا ہوندا جا پیا ہووے۔ اوہدے سریر نوں اچویں جیہی لگی رہی۔ جیویں اوہدا من کجھ وی سوچن توں آکی سی۔ جیویں اوہدا من تے سریر ایہی تے بس ایہی دیکھن لئی آہر لگے ہون کہ جسیر رات دے کیتے وادھے موجب اج اوہناں دے کھیت وچ کم تے آوندا اے جاں نہیں۔

اوہنے حاضری دی روٹی بنھی تے لسی دا ڈول چک کھیت نوں ترپی۔ اوہ سوچ رہی سی کہ رکھے اوہنے ایس ویلے کالج نوں جاندی ہوناسی تے کتھے پیر جیہے ملدی کھیت نوں جا رہی اے۔ سوچنا تاں شاید اوہنوں ایہہ چاہیدا سی کہ اوہدے بھرانے کیہ پنگا کھڑا کرتا پر سوچ اوہ ایہہ رہی سی کہ اوہدے بھرا توں ایہہ کیہ ہو گیا؟ کیونکہ اوہ رات دا گھروں بھجیا ہویا سی۔

اوہنوں نال دے کھیت وچوں کتی دی کرونا مئی چیاؤں چیاؤں مٹائی دتی۔ ایہہ مدھری گوڈی کتی بھارے لنڈر چکتے توں بھج کے آرہی سی۔ کئے ای کتے آپس وچ لڑ رہے سن۔ کتی جیویں آسرا بھالدی سکھیت ول نوں آئی۔ اوہنے اگے پچھے نظر ڈرائی۔ کتے کوئی دیکھدا تاں نہیں، تے اوہنے ہی نال لگدے، اپنے ٹوب ویل دے کوٹھے دا کنڈا کھول کے کتی نوں اندر بند کر دتا۔ جیویں کچھے جیہے کلی وچوں گکھ کڈھن آئی، ویرھے والیاں دی

بانتوں ایسے کوٹھے وچوں، اردھ بے ہوشی دی حالت وچ آپو وچیں لڑدے جھگڑدے پنچ
 ست شرابیاں دے چنگل وچوں، پنڈ دے دلتاں نے آکے چھڈایا سی۔ ریپ کرن والے
 کھاندے پیندے گھراں وچوں سن۔ پنڈ وچ نویں صف بندی ابھر رہی سی۔ جٹاں دا
 سر پنچی دی چون ہاریا دھڑا دلتاں نال تریا سی۔ کیونکہ دلتاں دا امیدوار، اوہناں دے
 امیدوار توں ودھ ووٹاں لے گیا سی۔ جد کہ کجھ دلت، بلا تکاریاں دا کچھ پورن والے
 موجودہ سر پنچ دے دھڑے نال وی ترے سن۔ تے گل ودھ کے دھرنیاں، مظاہریاں،
 تھانیاں، کچھریاں تک گئی سی۔ اوہنوں تری جاندی نوں ہن وی کتی تے ترس آ رہیا سی۔ پر
 اوہنوں خیال آیا کہ آدم ذات دی ہوں تے کتیاں توں وی اگے اے۔ کتے تاں... پر
 بلا تکاری... اوہ توں گلے وچ اٹکیا تھک نگلیا نہ گیا... آتھو... اوہنے پرے تھک دتا۔

اوبدی اگے اگے جاندی دی سوچ پچھے پرت گئی۔ اوہنے سوچیا، بھلا ویڑھے والیاں
 دی بانتو وریاں دی تاں آرتھک مجبوری ہو سکدی اے۔ پر پنچے پانڈواں دی کیہ مجبوری
 سی، اوہ تاں راجے مہاراجے سن۔ کیہ اوہ اپنا اپنا ویاہ نہیں سن کروا سکدے؟ دروپدی
 جت کے تاں ارجن نے لیاندی سی، بھوگدے پنچے رہے۔ کہندے نیں، اک واری نارو
 مہنی نے پانڈواں نوں صلاح دتی ہی تینویں پچھے تھادی لڑائی نہ ہو جاوے، تیس واری سر
 ہریک دو مہینے باراں دن لئی دروپدی کول رہیا کرو۔ جے دو جا چلا جاوے، باراں برس دا بن
 واس کٹے۔ (ارجن نے ایسہ بن واس کٹیا وی۔) ایسہ گلاں سٹا کے، اج وی سساں
 نوٹھاں نوں متاں دیندیاں۔ — ہی دروپدی نے رائی ہو کے راج دی ونڈ توں ڈردیاں پنچ
 سانہے۔ تیس مہارائیاں توں وی اپر نوں ہو گیاں۔ زمین ضرور ونڈواؤنی اے؟ دو دو
 دیور جیٹھ نہیں سانہے جاندے... تھوانوں کھاندے تاں نہیں... را کھش تاں نہیں
 ہیکے... پھیر سس نارونی بن کے، نوٹھ توں، منڈیاں دی آپسی لڑائی دا ڈراوا دے کے
 سدھے کر لیندی۔

را کھش تاں اوبدا بھرا وی نہیں سی۔ اوبدا دھیان پھیر کل دی گھٹنا ول چلے گیا۔ پر
 گل دھکے شاہی دی اے۔ اوس دے ساہنے بلا تکاراں دیاں گھٹناواں نال کالے ہوئے
 اخباراں دے پنیاں دے پنچے گھم گئے۔ اوبدا سر چکرا گیا۔ اوبدیاں کالجیٹ سیلیاں
 بلا تکاراں دیاں خبراں پڑھ کے مرد جات تے لعتاں پاوندیاں۔ استری دوس (زنانی دیساڑ)
 دے موقع تے اوہناں دے کالج دیاں کڑیاں نے ہور جتھے بندیاں نال مل کے استری جاتی

نال ہوندیاں ودھیکیاں ورودھ جلوس وی کڈھیا سی۔ اوہنے سوچیا — جے کل کلاں
 نوں اوہدے بھرا وی خبر اخباراں چ چھوگی تاں اوہدیاں کالجیٹ سیلیاں کیہ آکھن
 گئیاں؟

کل جدوں اوہ کالجوں پڑھ کے آئی تاں گھروچ کھرام چھیا ہویا سی اوہدا بھرا دس رہیا
 سی — جسیردی ماں تے بھین دانے چھٹن آئیاں۔ اوہدی ماں نوں میری ماں نے کے کم
 گھر بلا لیا۔ جسیردا پو میتھوں پنج ہزار روئے کڑی دے ویاہ لئی پھڑکے لے گیا سی۔ کہندا
 اک دو سال وچ سیری رل کے تار دیاں گے۔ میں اوہدا خالی پر نوٹ تے گوٹھا لوالیا۔ میں
 سوچیا ہن کڑی نے کیہ کہنا میں۔ نیویں پانی کٹک چوں روڑ چکدی کڑی دے، کھلے پیہے
 گلا میں وچ میتھوں ہتھ پے گیا تے ہتھو پائی وچ اوس دی کڑتی پھٹ گئی۔ بے بے اوہنوں
 گاہلاں کڈھے، باپو کٹن نوں جاوے، اوہ ڈردا گھروں بھج گیا۔

پہنچ اوہدا کھیتی باڑی کرن والا، رب توں ڈرین والا، بڈھا آدمی سی۔ ماں کیہ کر سکدی
 سی۔ کھیت شروع توں ای موندہ پھٹ تے نکھی سی۔ کھیتی باڑی دا حساب وی اوہی
 رکھدی۔ کیہڑے کھیت چ کیہ بیجنا، بیج کیہڑا پاوٹا، کتھوں خریدنا، فصل کدوں و پچنی، کس
 منڈی وچ و پچنی اے، ایتھوں تک کہ شردے آڑھتیاں نال حساب کتاب وی، پونال جا
 کے اوہی کردی۔ لوکیں آکھدے — ٹریکٹر، ٹیوب ویل کڑی وی سیانپ دا سٹا اے۔۔۔
 ایہہ تاں سدھریاں دائر اے۔ ہن ایس سمیاد حل وی اوسے نے ای ڈھونڈنا سی۔

بھرا دے گھروں بھج جان تے، اوہ وی گھبرا گئی۔ اوہ کرے تاں کیہ کرے۔ پنڈ وچ
 پارٹی بازی سی۔ سبھ چک چکا کے اگے کرن والے۔ کھاپی کے تماشہ دیکھن والے۔ پر کجھ
 نہ کجھ تاں کرنا ای پینا سی۔

اوہ سنجھ نوں گھس گھس ہوندیاں ای سدھی جسیر دے گھر گئی۔ جسیردی بھین اہے
 وی ڈسک رہی سی۔ کھیت نوں اوہنے دکھایلم اوہدی چھاتی گھروٹاں نال ولوہندری پئی
 سی۔ اوہدھرا گلے مہینے اوہدا ویاہ دھریا ہویا سی۔ کھیت دیاں وی اکھاں بھر آئیاں۔ اوہنے
 جھکا چک کے، کڑی ساہنے چھاتی تنگی کردتی — بھیناں توں میری چھاتی نوچ لے، چاقو
 کھوب دے۔ اوہنے جسیر نوں، اوہدے پو دے انگوٹھے والا، خالی پر نوٹ، واپس کردتا
 — اہج تیک تہاڈے پو داوے، لین دین کردے چلے آئے۔ کسے نے پیسہ ماریا نہیں
 ہیگا۔ ویاہاں شادیاں تے اسیں بنڈا سردا کردے ای آئے آں۔ ہن توں کل نوں کم تے

آویں... تینوں میری سونہ لگے۔ اوہنے بھرے گلے نال جسیر نوں کہیا۔

تاں وی ہن روٹی لئی جاندی سکھیت نوں ڈر لگ رہیا سی کہ شاید جسیر کم تے
آوے جاں نہ۔ اوہنے آپنا ویاہ تاں بنا داج توں، چنی چڑھا کے کروا لیا سی۔ پر بھین لئی،
کوئی بنا داج دکھاوے توں ویاہ کرواؤن والا ور گھر ملیا نہیں سی۔ ایس لئی جسیر دے پو
نوں قرضہ چکنا پیا سی۔ پر ایس دا مطلب ایہہ تاں نہیں کہ سکھیت دا بھرا اوہدی بھین
نوں ہتھ پاوندا۔ جسیر دلتاں دے جلسے جلوساں وچ گھمدا رہندا سی۔ سکھیت نوں ڈر لگ
رہیا سی کہ اوہ کیس نوں تھانے کچھری لیجائے بغیر چھڈن گے نہیں۔

رفیمیاں دی بھئی کول، سکھیت نوں اوہناں دے کھیت وچوں ٹریکٹر دے نکلن دی
تازہ ریسہ دکھائی دتی۔ اوہدا پو کے دا کھیت واہون چلے گیا ہونا۔ اوہ گھر نوں مڑن لگی،
کھیت وچ جان دا کیہ فائدہ، جے جسیر کھیت نہ آیا ہويا۔ جاں اوہ روٹی گھروں دو جے نو کر
ہتھ بھیج دیوے۔ پر نہ اوہدے پیراں نے مڑنا سی نہ رُکے۔ ایہہ تاں اوہدے تن تے من
دا سنتولن نہ ہون کر کے اوہدا من ڈول رہیا سی۔

تری جاندی، اوہ آپنا دھیان ایہدھر اوہدھر لاؤن دی کوشش کرن لگی۔ امب دی
شٹی تے بیٹھے کبوتر کبوتری اک دو جے دے سنگھاں وچ چنچھاں پھساوندے، گنگ رہے
سن۔

سج سبھا ای اوس دا پو، جنے کھنے نوں گھر بلا کے چھپی جاندا۔۔۔ کرتاریاں، جھوٹی
دکھدی اے کہ نہیں... ماں تاں آپ... نوکراں دا وی بھروسہ نہیں کیتا... لا بھ
سیاں... بی جے ہن نہ نکلی، میں تاں قصائیاں نوں وچ دوں... چار سال ہو گئے سیوا
کردیاں... اوہدا پو گھر وچ وی تے کھیت وچ وی، ڈنگر وچھے نوں دھیاں پتاں وانگ
پیاردا، بلہاردا، پر جے غصے وچ ہوندا تاں تیری او دھی دی۔۔۔ تیری او بھین دی۔۔۔
توں تھلے نہ اتردا۔ بے بے دی تاں گل ای چھڈو، اوہ اوہدے ویرے نوں۔۔۔ بھابھی
نوں وی۔۔۔ تے ایتھوں تک کہ اوہنوں وی ماواں دھیاں دیاں گاہلاں کڈھ جاندا۔

اک دن اوہدی، نال دے پنڈ دی سہلی موقعے تے ای آگئی۔ اوہدے باپو نوں گاہلاں
کڈھیاں سن، مونسہ جیہا بنا کے مڑن لگی۔ سکھیت نے اوہنوں روک لیا۔۔۔ باپو دے
دل وچ کچھ نہیں ہیگا۔ پر جو کچھ پردے کچھے گپت سمجھوتیاں راہیں ہو رہیا۔ اوہ دوویں
ہس پٹیاں تے پردے کچھے والی، کئی وار چھٹی گل، دبارا کرن لگ پٹیاں۔۔۔ اوہناں

دے گواہنڈھ وچ رولا پیا کہ بہو پوڑی اُپروں گر پئی۔۔۔ تے ستمہا منڈا ہویاے۔ منڈا نو
 برنوسی۔ پول کھلی کہ بہو دی سس تاں ہے نہیں، سوہرا کامل اے۔ منڈا پچھلا اے۔۔۔
 نو نہ سوہرے وچ گپت سمجھوتہ ہویا گل ہرل توں نہیں۔۔۔ پوڑی توں ڈگن دی بتائی
 اے۔ اوہ گل کر کے پھکا جیہا ہس چھڑ دیاں۔۔۔ وچاری نوں تھوڑا چریلم ہنڈھاوڻ دی
 لمی عمر لئی سزا دے دتی۔ اجیہیاں ہورا ایہدہر اوہدہر دیاں گلاں کر کے سکھیت پچھدی
 ۔۔۔ جیہنوں ویاہی جاندی اوہ تاں پتی ہویا۔۔۔ پر اُن ویہا ہے، اُن چاہے، رکھے دیور جیٹھ
 کیہ ہوئے۔ ”ک۔ پتی“ سہیلی دے مونہوں نکلا سکھیت آکھدی۔۔۔ پھیر گپت
 سمجھوتے والے سوہرے، پتیورے کیہ ہوئے؟ پڑ۔ پتی؟ اوہدا ہاسا نکل جاندا۔۔۔ قبیلہ
 ”گیک وچ“ ٹھیک ای نچے پر یوار دے ناں لگدے سی، کسے اک مرد دے نہیں۔ اوہ چمک
 کس دیاں۔

ہن تک سکھیت، دروپی دے پنج پتیاں توں لے کے آہنڈھناں گواہنڈھناں دے
 دو پتیاں، ”ک۔ پتیاں تے پڑ۔ پتیاں نوں، اپنے بھرا نوں، جیہنوں اوہدی گھر والی نے وی
 لعتاں پائیاں سن، توں لے کے اخباراں وچ پھسپاں خبراں دے بلا تکاریاں نوں تاں کیہ،
 کتے بلیاں نوں وی کوسدی آ رہی سی۔ پر اوہنوں اپنے آ لے دوالے رتلیاں، بھنوریاں
 نوں سرہوں دے کھڑے ہوئے لکھاں پھلاں تے منڈراوندیاں ویکھ کے خیال آیا کہ جے
 اپنے سارے پھل کھڑے ہوئے ہون، پھیر آپسی لڑائی دا تاں سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔
 اوہنے پیلے پھلاں والا سوٹ پایا ہویا سی۔ شاید اوہدے جسم چوں کوئی خشبو آوندی سی کہ
 سرہوں دے پھلاں دے نال رتلیاں، بھورے، اوہدے کپڑیاں، چنی، رس، مونہ تے
 اُڈے، بندے۔ اوہنوں جاپیا کہ اوہ ساری کائنات نوں دوشی نہیں ٹھہرا سکدی۔
 اوہدے چرے تے مسکان پھیل گئی تے اوہنوں آپنا آپ ہولا پھل ہوندا جاپیا۔

پر جسیر نوں دیکھ کے، اوہدا من پھیرا بجھی تائی وچ پھس گیا۔ یوب ویل دے کھلے
 جسے کوٹھے وچ جسیر نوں ٹوک مشین تے پٹہ چڑھاوندیاں ویکھ کے اوہ ڈر گئی جیویں اپنے
 آپ وچ الجھیا جسیر مشین دے پٹے وچ الجھیا کہ الجھیا۔ سکھیت نے آپ اگے ہو کے
 موٹر بند کر دتی تے جسیر نوں کول بٹھالیا تے بولی۔۔۔ جسیر، توں تاں اک چنگا کھڈاری
 رہیاں۔ پی ٹی صاحب دے نال توں وی سانوں کبڈی کھینڈنی سکھاوندرا رہیا۔ توں منڈیاں
 دی ٹیم دا کیپٹن سی، میں کڑیاں دی ٹیم دی۔ ضلعے دیاں ہاکی تے شمال دیاں، منڈے کڑیاں

دیاں جیتو ٹیماں دے فرینڈلی میچ کروائے گئے سن۔ میں چاہوندی سی، کبڈی دیاں جیتو
ٹیماں دے وی میچ کروائے جان دے۔ کیونکہ منڈے کڑیاں دیاں ضلعے وچوں ساڈے سکول
دیاں ٹیماں ای جتیاں سن۔ بڑا من کردا سی کہ اسیں آپو وچ کھیڈیے۔

— پھیر اک دن توں ساڈے گھر آیا تے مینوں کبڈی کھیڈن دے داؤ تچ سکھاوندا
رہیا۔ گھر کوئی نہیں سی۔ پھیر مینوں پتا نہیں کیہ بھیجی... میں تینوں چونسوئیں پاسیں چھتے
کمریاں وچکار، وڈے ویڑھے وچ، کڑیاں نال پرکٹس کرن لئی بنائی، کبڈی دی گراؤنڈ وچ،
کھیڈن لئی چیلنج کردتا، میں سوچیا، جے توں میرے کولوں ہار گیا تاں ضلع جتی ہوئی ٹیم دے
کیپٹن نوں جت کے، میں سارے ضلعے دے منڈیاں تے جت پر اپت کر لوں گی۔ سارے
ضلعے دے منڈیاں تے میری جھنڈی ہو جائے گی۔ پہلاں ادھا سماں تاں میچ برابر رہیا۔
پر جدوں میرا پارہ چڑھا ای گیا تاں تینوں وی غصہ آ گیا... تے دو تن منٹ وچ ای میزیاں
لتاں باہاں چھلیاں گیاں۔ تے میں ہار من کے جتی ہوئی ٹیم دے کیپٹن نال ہتھ ملا کے
اندر جاوڑی۔

جسیر دے من وچ پرائیاں یاداں تازہ ہو گیاں تے اوہدیاں اکھاں وچ چمک آ گئی۔
جیویں ادھے سمیں تک اوہدے گد گدے انگاں نوں سہلاوندا، اوہ ہن وی سہلا رہیا
ہووے پر ایس ویلے سکھیت دا ایہہ گلاں کرن دا کیہ بھاو (مطلب) سی، اوہنوں سمجھ
نہیں سی آ رہیا۔

سکھیت بولی گئی۔۔۔ پھیر میں تینوں بلاونا چھڈ دتا۔ نفرت کرن لگ پئی کہ میرے پنڈ
دا منڈا... اوہ وی دلت، کمین... میرے کولوں ہاریا کیوں نہیں؟ میری جھیسپ کیوں نہیں
جھلدا؟ پر میں جدوں بن ٹھن کے کالج جاں لگ پئی... تے توں میٹرک کر کے، پرانے
سرانے کپڑے پا کے، دیھاڑی جو تا کرن لگ پیا تاں مینوں جاپیا جیویں توں میرے کولوں
ہار گیا ہوویں۔ توں میٹھوں جھکدا... میریاں اکھاں وچ اکھاں پا کے ویکھن دا جیرا نہ
کروا... چوری اکھ نال ویکھدا... میں تیرے تے مسکرتیاں ہدی لنگھ جاندی... کئی واری
جی کروا، تینوں مسکری کراں۔۔۔ ہن کھیڈنا میرے نال کوڈی باڈی۔ تیرے تے ہر واری
ہس کے مینوں تیرے کولوں کبڈی دا اک ہوو۔ نمبر لین ورگا سواد آوندا۔ مینوں جاپدا
جیویں توں میرے کولوں ہاردا جا رہیا اس... ہاردا ای جا رہیا اس... میریاں کالجیٹ
سیلیاں وچوں کے نوں وی ریپ دا اندازہ نہیں سی۔ اسیں نکھیرا کردیاں۔۔۔ کے

دیاں بھاوناواں نوں کچل کے آپنا سواد پورا کرنا۔ ہن میں سوچدی آں کہ میں رکنی واری تیریاں بھاوناواں دا مذاق اڑا کے، کچل کے، سواد لیندی رہی، کیہ ایسہ ریپ نہیں سی؟ پر ہن میری حالت جت کے وی ہارے ہویاں ورگی اے۔۔۔ تے اوہدیاں اکھاں بھر آئیاں تے ڈسکن لگ پئی۔

جسیر دیاں اکھاں وچ، اوہدیاں پہلیاں گلاں سُن کے آئی ہوئی چمک، اوہنوں نفرت کرن دیاں گلاں سُندیاں، اکدم غائب ہو گئی تے اوہدا سریر نسل ہو گیا۔ پر اوس توں اوہ سوئدی وی جھلی نہیں سی جاندی تے اوہ اوہدیاں کول بیٹھی دیاں اکھاں پونجھن لگ پیا تے سلجھیت نے اوہنوں باہاں توں گھٹ کے پھڑلیا جیویں کہہ رہی ہووے کہ ہن توں میریاں لتاں باہاں چھل کے وی، میری پکڑ چوں چھٹ کے وکھا۔ تے اوہنوں سمجھ نہیں سی آرہی کہ اوہ اوہدیاں باہاں وچ کیوں ڈگ پئی سی؟ مانسک ستھلتا کر کے.... سریرک بھکھ کر کے.... جاں اوہدیاں بھاوناواں نوں ہن تک ریپ کردیاں گرین کر کے جاں.... جاں.... پر وچاری سلجھیت کیہ جاندی سی کہ کل اوہدا بھرا اوہدی بھین ریپ کرن جا رہیا سی تے اج اوہ آپ اوے بھین دے بھرا نوں ریپ کرن جا رہی سی۔

رہا! میرے گوڈے بیٹھ پروٹھا، میں کتنی ہاں چائیں چائیں
 تن طنبور، رگاں دیاں تاراں، میں چپنی ہاں سائیں سائیں
 دل میرے وچ ایہو گزری، میں سچے سوں نہیوں لائیں
 کہے حسین فقیر سائیں دا، میری لگڑی توڑ نبھائیں

سچ پر اٹانہ تھئے

بھگتی ادب دی سار سُنجان (17)

بدی دا اصل سوما مایا اے۔ مایا دی طرز زندگی اے۔ اوس دا ایہناں نوں چیتا
 ای نہیں۔ من مکھ مایا دا توریا تڑا اے، عورت دا توریا نہیں۔ مایا دا توریا تڑن کر کے ای
 اوہ ”اپوت امیدھ کھلا“ تے > کشدھ نر“ ہو گیا اے۔ مایا دی سرجنا ہون کر کے ای اوس
 دی جنسی رچی کام بن تری اے تے اوس نوں کام وی پیدا اے۔ مایا دی سرجنا ہون کر کے
 اوہ ہونے دا سروپ اے جو سبھ پواڑے دی جڑھ اے۔ مایا دی سرجنا ہون کر کے اوس
 دے من دے نشانے کام، کرودھ، لوہ، موہ، ہنکار نہیں۔ جیہناں دی کرائی کرنی چوں
 سوائے بدی دے ہور کجھ نکل ای نہیں سکدا۔ ایہناں ویروا کاراں نوں ایہہ وی سمجھ
 نہیں آئی کہ ست گرودے ورودھی (مخالف) مایا اے، عورت نہیں۔ نام دے ورودھی
 ہونے اے، دوہٹی نہیں۔ ایہناں معنے کاراں دا گربانی دے اصلے بابت کجھ چونکہ قائم
 نہیں، ایہناں نوں سمجھ ای نہیں آئی کہ لفظ <جورا> دا اتھے معنی عورت نہیں، مایا
 اے۔ ایہناں <جورا پرس سبھ آپ اپان ہر کھیل سبھ کھلا“ دے معنے وی اپنے ای
 وین وچ کیتے ہوئے نیں۔ غلط کیتے نیں۔ اتھے وی جورا دا معنی عورت نہیں ہے، مایا
 اے۔ تے پُرش دا معنی اوہ ای ہے جو <پُرکھاں برکھاں تیرتھاں تئاں میگھاں کھیتانہ“ وچ
 اے۔ منوکھ۔ جس طرحاں انگریزی لفظ (Man) منوکھ جاتی واسطے عام ورتیا جاندا
 اے۔ تک دا معنی اے کہ مایا تے منوکھ جاتی سبھ رب نے آپ پیدا کیتے نیں۔ اوس دا
 اپنا کھیل اے۔ مطلب اے بدی دا سوما، مایا وی رب نے آپ پیدا کیتی ہوئی اے۔ اوس
 دے حکم وچ اے۔ اوس دی کھیل اے۔ ایہناں معنے کاراں دی بنیادی نکتے بارے
 اگیاننا عجیب اے۔ گربانی وچ مایا عورت دے چتر راہیں ہورتھے دی پیش اے ”دیور جیٹھ
 موئے دکھ، سو کا ڈر کس“ (گرونانک، صفحہ 642)۔ اتھے ایہہ وی ظاہر اے کہ کام،
 کرودھ، لوہ، موہ، ہنکار، بندے دے پنجے دشمن۔ من مکھ دے من دے نشانے
 جیہناں دا توریا اوہ تڑا اے اوہ مایا دی انس، اوس دی سنتان نہیں۔ من مکھ دے

اندر اوس دے پائے ہوئے نیں۔ ایہہ مایا دے پُت کر کے ہو رتھے وی بیان نیں تے من
 مٹکھ دے من دیاں کامناواں ___ آشا ترشنا ایر کھا وغیرہ مایا دیاں لڑکیاں کر کے۔

کبیر ایسا کوئی نَ جنمبو آپنے گھر لاوے آگ
 پانچنوں لڑکا جار کے رہے رام لولاگ
 کوہے لڑکا نہ پختی لڑکی بیچے کوہ
 سا جھا کرے کبیر سیو ہر سنگ بنس کرے

___ کبیر صاحب (1366)

ایہہ مایا دا امر ہے عورت دا نہیں:
 لو چھڑکی لگی ترسنا مایا امرورتیا
 ایہہ مایا جت ہر دوسرے موہ اُچھے بھاو دو جالایا

___ گرو امر داس (921)

اگرک اس کے وڈے ٹھگاؤ۔ چھوڈہ ناہی باپ ن ماؤ۔

___ گرو ارجن (392)

جو را پرکھ سبھ آپ اپا نین ہر کھیل سبھ کھلا

پروفیسر صاحب سنگھ لکھدے نیں (پر عورت جاں من مٹکھ بندے دے کیہ اختیار؟
 سبھ عورتاں تے بندے رب نے آپ پیدا کیتے نیں۔) ”پوتھی دو جی صفحہ 766 <“ پروفیسر
 صاحب دے لکھے توں لگدا اے جیویں اوہناں دا مطلب اے کہ جو کوئی من مٹکھ اے تاں
 اوس دے کیہ اختیار، اوس دے کیہ وس، اوس دی کیہ ذمے واری، رب نے آپ ای
 تاں اوس نوں ایسا بنایا اے۔ ایہہ بالکل غلط اے۔ گربانی بندے دے حواس نہیں
 چھڈواندی۔ اوس نوں رسالتیا ہوا نہیں بناوندی۔ اوس دے موجب بندہ آپنی کرنی دا
 اپنے عملاں دا آپ ذمے دار اے۔

فریدا جنی کمیں ناہ گن، تے کمرے وسار۔

مت سرمنده تھیوی سائیں دے دربار

___ فرید جی (1381)

فریدا عمل حج کیتے دنی وچ درگاہ آئے کم

___ فرید جی (1383)

بندہ نام کما کے من مکھ توں گر مکھ بن سکدا اے۔ گربانی ایہدھرے ای اوس نوں
 پریدی اے۔ من منکھ نہ بدلے پیا، سزا کھائی جاوے۔ پروفیسر صاحب نوں ایہہ سمجھ
 نہیں کہ سماجی و بہن ڈائیکٹیک اے۔ تے اوس دی ڈائیکٹیک دیاں دو بنیادی جزاں
 نیں۔ اک بندے دی ازادی دی، دوسری اوس دی گلامی دی۔ اوس دی ڈائیکٹیک تور
 بندے نوں دوہیں پاسیں راہ دیندی اے۔ بندہ جس جڑ دے لڑ لگدا اے، ایہہ اوس دی
 آئی زے واری اے۔ اوس دے نتیجے اوہ مھکتدا اے۔ من مکھ دوزخ دی آگ وچ سڑدا
 اے۔ جمن مرن دے گیڑ وچ پیا رہندا اے۔

من مکھ دے اصلے نوں پیش کردیاں گرونانک صاحب کہندے نیں:

کلی اندر نانا جنناں دا اوتار

پت جنورا دھی جنوری جو روچنا دا سکدار

___ گرونانک صاحب (556)

شہدارتھ والیاں اتھے وی جو رو دا معنی زنانی ای کیتا اے۔ تے لکھدے نیں کہ
 کلیگ وچ منوکھ جن پیدا ہوئے نیں۔ ”سلوک: ایس زمانے وچ لوک وگڑ کے بھوتے
 بن گئے نیں۔ دیکھو ہندو لوک بت پوجا وچ لگے ہوئے نیں۔“

پروفیسر صاحب سنگھ وی ایسے راہے معنے کردے نیں۔ لکھدے نیں ”ہے نانک“
 کلجک وچ (وکاری جیون وچ) رہن والے (منوکھ نہیں) بھوتے جے ہوئے نیں۔ پتر
 بھوتتا، دھی بھوتتی، تے زنانی (سارے) بھوتتیاں دی سکدار اے۔ (مطلب نام توں سکھنے
 سبھ جیو بھوتے نیں۔) ”(پوتھی چوتھی 315)

بھائی ویر سنگھ لکھدے نیں ”ہے نانک“ کلجک وچ (جیومانو) جنناں دا اوتار نیں۔ پت
 چھوٹا جن اے، دھی بھوتتی اے تے ووہٹی (ایہناں) جنناں دا سکدار اے۔ سری
 گرونانک دیو جی فرماوندے نیں کہ کلیگ دے لوک عام طور تے انسان نہیں مانو جن
 نیں۔ جن پڑکھ بنے نیں۔ سری گرو جی لوکاں دے گرے ہوئے آچرن (اخلاق) نوں دیکھ
 کے اوہناں دے وکاری جیون تے بدیاں نوں تک کے ایہہ واک کہہ رہے نیں کہ ایہہ
 انسان نہیں رہے۔ ہندی لوکاں دا آچرن تدوں وی بہت نیواں سی۔ مطلب..... جے کوئی
 کسے ہندو تاں جن نہیں، جن تاں باہروں آئے مسلمان نیں، جو ظلم تے ظلم کما رہے نیں،
 تد جا پدا اے کہ ایہہ دوسرا سلوک اچار ہو یا کہ ہندو بالکل بھلے جا رہے نیں جو نارودی

دی بت پرستی کر رہے ہیں۔ ایہناں نوں اتنی عقل نہیں کہ پتھر، جو نہ بولدے نیں، نہ دیکھدے نیں، گیان شکتی ولوں انھے نیں تے جو آپ پانی وچ رکھو تاں ڈب جاندے نیں، اوہناں پتھراں دی پوجا کردے نیں، اوہ جڑھ وستو چیتن آدمی نوں مھنوجل توں کیوں تار سکدے نیں۔“ (پوتھی ستویں، 37-3436) ایہہ مسئلہ نہ بت پرستی دا اے، نہ ای مغلیہ فیوڈل راج پر بندھ دے رعیت اُتے کیتے گئے ظلماں دا تے نہ ای ایہہ ہے کلجک دے لوکاں دے عام طور تے نہ ای اوس خاص ویلے دے ہندی لوکاں دے گرے ہوئے آچرن دا۔ ایہہ مسئلہ اے مایا دی طرز زندگی دی سرجی بندے دی من مکھی ستر دے اصلے دا۔ ایہہ خاص سے ستھان تک محدود نہیں۔ ایہہ اوس طرز زندگی دے سربے بندے دا نمائندہ چتر اے۔

ایس سلوک دے معنے کردیاں وی ایہناں معنے کاراں نے جو رو دا معنی عورت، ووہٹی کیتا اے۔ تے ایہہ معنی کر کے ایہناں نے گرو صاحب دے کہے دے معنے ایہہ بنا دھرے نیں کہ جن بھوت بنیاں دی سکدار عورت، ووہٹی اے۔ مطلب ہے ایہناں نوں جن بھوت عورت دا حکم بناوندا اے۔ ووہٹی دی اگوائی، اوس دی سرداری بناوندی اے۔ ایہہ بالکل غلط اے۔ اتھے وی جو رو دا معنی عورت، ووہٹی نہیں، مایا اے۔ گرو صاحب دے موجب بندیاں دی برتی نوں، اوہناں دی فطرت نوں وگاڑا کون اے؟ اوہناں دی ستر نوں چناں بھوتاں والی کون بناوندا اے؟ صاف ای مایا، نہ کہ عورت۔ گرو صاحب نے اتھے مایا دے سربے بندے دا اصلا پیش کیتا اے۔ من مکھ دی اصلیت ظاہر کیتی اے۔ من مکھاں دی جن بھوت بنیاں دی سکدار مایا اے، عورت نہیں۔ گرو صاحب ظاہر ایہہ کر رہے نیں کہ مایا بندے نوں کیہ دا کیہ بنا دھردی اے۔ اوس دا بندے والا اصلا رہن ای نہیں دیندی۔ نفرت مایا دے خلاف جگائی جا رہی اے، عورت دے خلاف نہیں۔ ایہہ گربانی دے ویر واکاراں دی اوہ بنیادی غلطی اے جو گربانی دے اصلے نوں جڑھوں لیندی اے۔ ایس دی بابت دھر سیر صاف ہونا لازمی اے۔ ایس سلوک توں دو بنیادی گلاں صاف نیں، جیہناں دی اہمیت سمجھی نہیں گئی۔ پہلی ایہہ کہ کلجک وچ بندے من مکھ (عورتاں مرد) اپنے اصلوں بندے نہیں رہے۔ وگڑ کے جن بھوت ہو گئے نیں۔ مطلب ہے کہ گربانی دے موجب آدم ذات اپنے نسلی اصلوں قدر توں، من مکھ بد جن بھوت نہیں۔ اوس دا جن بھوت بننا، من مکھ بد ہونا، اوس دے نسلی اصلے

وچ پئے وگاڑا کرتب، اوس دا نتیجہ اے۔ ویرواکاراں لازمی گل سمجھن دی کوشش ای نہیں کیتی۔ لفظی معنیوں دی پدھر توں تھلے گئے ای نہیں۔ عورت دے سر سبھ کجھ تھوپن توں پہلاں اوہناں نے ایہہ پچھ ای نہیں کیتی کہ بندہ بندیوں جن بھوت بنایا کس دا بنڈا اے؟ ظاہر ای اپنی من مٹھی ستردا، ہونے دا، کام، کرودھ، لوبھ، موہ، ہنکار وغیرہ تے اوہناں دے کروائے سماجی منو کھی (انسانی) عمل دا بنایا۔ اتھے ایس نکلتے ول پھیر دھیان دوانا بے لوڑا نہیں کہ گربانی ہر تھاں کام کرودھ لوبھ موہ ہنکار وغیرہ نوں بندے دے پنج دشمن قرار دیندی اے۔ مطلب ہے کہ ایہہ بد نشانے جیہناں دا توریہ بندہ بندیوں جن بھوت بنڈا اے، آدم ذات دی قدرتی ستردا، اصلا اوس دا نسلی اصلا نہیں۔ ایہہ اپھراؤ دشمن نہیں جیہناں نے آن کے اوس دے من اُتے قبضہ مار لیا اے تے اوس نوں بندے دی ذات رہن ای نہیں دتا۔ بندے نوں بندیوں جن بھوت بناوندے بد نشانے آئے کتھوں نیں؟ صاف ای ایہہ مرد اُتے عورت دی سیکداری دی کرنی نہیں۔ اوس اُتے مایا دی سیکداری دی کرنی نہیں۔ مایا دی سیکداری صرف مرد اُتے ای نہیں، ساری آدم ذات اُتے اے۔ جے پت جنورا اے تاں نال دھی وی جنوری اے۔ ایہہ گربانی کوک کوک کے کہندی اے۔ ایس دی بابت گربانی کوئی شک ای نہیں چھڈدی۔ ایہہ صرف ویرواکاراں دی کنیں ای نہیں پیا۔ ایس واسطے ای اوہ بندے نوں بندیوں جن بھوت بناوندی بندے اُتے عورت دی سیکداری نوں ای قرار دیندے نیں۔ جے ایہہ من لئیے کہ بندے دا بندیوں جن بھوت بننا مرد اُتے عورت دی سیکداری دی کرنی اے تاں گربانی دا سارا معنی ای سدیوں مٹھا ہو جاندا اے۔ سارا مطلب ای الوپ، ختم ہو جاندا اے۔ مایا جو بندے دی اصل ویرن اے اوہ صاف ای اکھاں توں پروکھی ہو جاندی اے۔ سبھ کاسے توں بری ہو جاندی اے۔ صاف ہے کہ ایس بنیادی نکلتے بابت ویرواکار پیراں توں ای اکھڑ گئے نیں۔ ویرواکاراں دے ایہہ گل پلے ای نہیں پئی کہ مایا دی طرز زندگی دی سرجی عورت، من مٹھ ہوئی عورت رن اے، سیکدار نہیں۔ ”رنا ہویاں بودھیا پرس ہوئے صیاد۔“ اوہ ”اندھی رعیت گیان و ہونی بھاہ بھرے مردار“ نالوں وی بھٹری پوزیشن وچ اے۔ اوہ دوہری گلام اے۔ سیکدار نہیں۔ مایا دی طرز زندگی دا سرجیا مرد من مکھ اوس دے حکم وچ نہیں تردا۔ اوس دا توریہ نہیں تردا۔ اوہ عورت دے حکم دے اوحین نہیں۔ سگول اوس تے بھارواے (Dominates her) اوس دا شکار کردا اے۔

من مکھ نوں عورت دا توریا قرار دینا گربانی دا مول اصلا ای ختم کرن والی گل اے۔ سماجی
 انسانی زندگی وچ ولن کون اے؟ ویرواکاراں نوں ایہہ پکی طرحاں سمجھ ای نہیں آئی۔ مرد
 وچ کام عورت دی کرنی نہیں، مایا دی طرز زندگی وچ عورت تے مرد واپس وچ جنسی
 رشتہ عشق دا نہیں، کام دا ہو ترڈا اے۔ سو من مکھ کام وچ غلطان ہوندا اے، مایا دا توریا،
 عورت دا کھچیا نہیں۔ عشق دے تکر چڑھی، ازادی دے پیسٹرے تے پہونچی عورت ای
 من مکھ مرد دے حکم توں نابر ہوندی اے۔ من مکھ بھاویں قاضی ہووے تے بھاویں ہون
 اوس دے اپنے ماپے۔ اوہ نہ کہے نوں اپنے اوہین کردی اے، تے نہ ای آپ کہے
 دے اوہین ہوندی اے۔

بھے کاہو کنودیت نہ بھے مانت آن۔

ایہہ ویرواکارا گربانی دا اصلا ایس نکلتے توں وی صحیح نہیں سمجھے کہ گربانی کاوک
 (شاعرانہ) جنرلائزیشن کردی اے۔ نمائندہ چتر پیش کردی اے۔ ایس نکلتے بابت وی گربانی
 صاف اے:

پر تھاء ساکھی مہا پرکھ بولدے سا جھی سگل جہانے

_____ گردا مرداس (647)

ایہناں معنے کاراں نے معنے محدود کہتے نہیں۔ شبد ارتھ والے لکھدے نیں "ایس
 زمانے وچ لوک وگڑ کے بھوتے بن گئے نیں۔" پروفیسر صاحب سنگھ ایہہ تاں لکھدے
 نیں کہ (بھاو نام توں سکھنے سبھ جیو بھوتے نیں) پر نال ای پہلاں لکھیا اے "کجک وچ
 (وکاری جیون وچ) رہن والے منوکھ (انسان) نہیں رہے۔ ہندی لوکاں دا آچرن تدوں
 وی بہت نیواں سی۔" تے بھائی صاحب ہندو مسلماناں دی چرچا لے بھندے نیں۔ ایہہ
 شلوک مایا دے _____ مایا دی طرز زندگی دے سر جے بندیاں دا نمائندہ چتر اے۔ گربانی دی
 بولی وچ من مکھ دا نمائندہ چتر اے۔ ایس دا معنی کسے خاص سے جاں ستھان تک محدود
 نہیں۔ معنیکاراں نوں چونکہ ایس دے نمائندہ اصلے دا پورا احساس نہیں، اوہناں ابھار
 کے ایس دا نمائندہ پنا پیش نہیں کیتا۔ ایہہ پلے نہیں پایا کہ بندیاں دے اصلے نوں وگاڑ
 کے، اوہناں نوں جن بھوت فطرت والے بناونا مایا دا _____ مایا دی طرز زندگی دا لازمی عمل
 اے۔ مینوں پکا چیتا تاں نہیں کہ میں کتھے پڑھیا اے، پر مینوں کتے پڑھے دا چیتا جیہا
 آوندا اے کہ بھائی ویر سنگھ نے "راجے سیہہ مقدم کتے۔ جاء جگائن بیٹھے تے۔" (محلہ 1)

صفحہ 1288) بابت لکھیا اے کہ ایسہ اوس ویلے دا آچرن ہین راجیاں دا چتر اے۔ سبے میرا چیتا اکدا نہیں تاں بھائی صاحب دے ایس کسے توں وی ظاہر اے کہ اوہناں نوں ایسہ سمجھ نہیں کہ ایسہ مایا دی طرز زندگی دی سٹیٹ دا نمائندہ چتر اے۔ ایس دا معنی خاص سے دے راجیاں تک ای محدود نہیں۔ مایا دی طرز زندگی دی سٹیٹ کسے سے دی ہووے، کسے ستھان دی ہووے، اوہ لوکاں دا، محکوماں دا لہو پینی سرال اے۔ تے ایس طرز زندگی دے سیاسی رشتے لوکاں دی کھل اُدھیڑن دا سٹنڈ نہیں۔ اوہناں دی ازادی دے اُسریئے نہیں۔

ناؤ فقیرے پاتساہ مورکھ پنڈت ناؤ
اندھے کا ناؤ پارکھو ایوے کرے گواؤ
علت کا ناؤ چودھری کوڑی پورے تھاؤ
نانک گرکھ جائیے کل کا ایسہ نیاؤ

___ گروا گلد (1288)

اتھے پاتساہ مایا دی طرز زندگی دے تخت تے بیٹھا بادشاہ اے۔ تے فقیرے دا معنی اے کنگال ___ جس دے ہتھ پلے کچھ نہیں۔ پنڈت ہے اوہ، طرز زندگی دے دائرے دا وچار دھاری جو دعویٰ کردا اے کہ مینوں زندگی دے سچ دا، اوس نوں جیون دے صحیح رستے دا پتا اے۔ گرو صاحب مایا دی طرز زندگی دے ممول نوں، نام دی، ازادی دی، زندگی دے سچ دی تکرری پا کے تولدے کہندے نیں:

جن کے پلے دھن وسے تن کا ناؤ فقیر
جن کے ہر دے توں وسے تے نرگنی گہیر

___ گرو نانک (1287)

زندگی وچ اصل دھن نام اے ___ ازادی اے ___ بندے دی ___ گل دی ازادی۔ ایسہ جو تخت تے بیٹھا اے ایس دے پلے اصل دھن دی تاں کچی کوڑی وی نہیں۔ ایسہ صحیح معنیوں وچ کنگال اے۔ ایسہ جو پنڈت اے ایسہ تاں پرلے درجے دا مورکھ اے۔ زندگی دے سچ دی تاں ایس نوں واء دی نہیں لگی ہوئی۔ ایسہ صحیح غلط دا پارکھو بنیا پھروا اے، ایسہ تاں ندان انھا اے۔ مایا دی طرز زندگی دی تور ایس طرحاں چھٹی تری اے۔ اتھے جو چودھری اے اوس دا اصلا علت اے۔ تے جھوٹھی زنانی سبھ

توں اگے پردھان بن کے بہندی اے۔ کجک دا، مایا دی طرز زندگی دا ایسہ قانون، ایسہ نیاں اے۔ ایس اصلیت دا پتا لگدا اے ست گرو دے سن مکھ ہویاں۔ گرو صاحب مایا دی طرز زندگی دی سیٹ دا، اوس دے وچا ردھاری آگودا، اوس دے چودھریاں وغیرہ دا پاج آگھیر دے نیں۔ اوس دیاں سبھ ستھاں نوں گکھاں توں ہولیاں کر دے نیں۔ اوہناں دی بد اصلیت تنگی کر کے اوہناں نوں لوکاں دے منوں لاہوندے نیں۔ گربانی دے ایہناں معنے کاراں نوں چونکہ ایسہ چانٹا ای نہیں ہويا کہ مایا تے نام، اک دوسرے دے ورودھی پورن طرز زندگیاں نیں، گربانی دی ایس کرنی دا معنی اوہناں دے پلے ای نہیں پیا۔ ایس شلوک دی بابت شبد ارتھ والے لکھدے نیں ”(اوس سے دے اُلٹے حالات دا ذکر کروے سمجھاوندے نیں) سے دا اثر اُٹاپے رہیا اے۔ لوکی سنساری چترائی تے شرارت نوں سیانپ تے وڈیائی سمجھ رہے نیں۔ سنساری پر بھتا توں فایدہ اُٹھا کے انسان اُتے دھکا کر رہیا اے۔ ہری دا نام، جو اصل وڈیائی دا مُول اے، لوکاں نے وسار دتا اے۔“ (صفحہ 1288) اتھے دو گلاں صاف نیں۔ ایسہ اوس سے دے اُلٹے حالات دی ای گل نہیں۔ ایسہ مایا دی طرز زندگی دی الٹی تورا جگری انگ اے۔

سارا جگ جاندا، سائیں تیرے ملن دی آس وو!
 میرے من مراد ایہو سائیاں، سدا رہاں تیرے پاس وو
 درشن دے دیا کر موکوں، سمران میں، ساس گراس وو
 کہے حسین فقیر نمانا، توں صاحب میں داس وو

ولیم فاکنر دیاں گلاں (نوبل انعام لیسندیاں، اکٹھ ساہمنے)

”میرا خیال اے جو ایسہ انعام مینوں راک بندے دے طور نہیں، میرے اوس کم نوں دتا گیا اے جیہڑا میں بندے دی ہستی، اوہدی گھانٹا تے اوہدے دکھاں بارے ساری حیاتی کردا آیاں۔ ایسہ کم کسے نام نامنے جاں بھکے واسطے نہیں سی، کسے کھٹی وٹی داتاں خیر کوئی خیال وی نہیں سی۔ ایسہ کم سی انسانی ہستی دے گھان چوں راک اجیسی نو بھلی گھڑت کرن دا، جس وی ایس توں پہلوں کسے نوں واء سرائی نہ ہووے۔ ایس کر کے ایسہ انعام میرے کول تاں راک رکھ (امانت) بن کے آئے۔ ایس دا جیہڑا مایا والا پکھ اے، اوہدے خرچن لئی وی کوئی اجیسی تھتھی تھان بھانٹی اُکا اوکھی نہیں ہوون لگی، جیہڑی ایہدے مقصد، ایہدے مراتب تے ایہدے سوے نال میل کھاندی ہووے۔ پر میرا دل تاں ایس نال آئی سو بھان نال وی ایہی کرن تے کردائے۔ جیہڑی ٹمٹی اُتے میں ایس وصلے کھلاں، میرا خیال جو ایہتھوں اوہ سارے جی میری گل سُن سکدے نیں جیہناں اگے ای آپو اپنیاں حیاتیاتیاں اوسے ای دُکھ تے پیڑدے ناویں لایاں ہوئیاں نیں، جس صدقہ میں اج اتھے کھلاں تے ایہناں وچوں ای اک اوہ وی اے، جس کل نوں میرے ای والی تھان اُتے آن کے کھلوون اے۔

ساڈی اجوکی پپتا، اک اجھے سا بھجے کائناتی مادی ڈردا گھیرا اے، جس دی پکڑ ایڈی پرائی ہو گئی اے جو ہن اسیں ایہنوں جرن وی لگ پئے ہاں۔ ایس حال وچ انسانی ہستی تے رُوح دیاں رمزاں کون کھولے۔ اتھے تاں بندے نوں ہر ویلے، اکو ای دھڑکولگا ہو یائے جو کدوں کوئی آکے اوہنوں اڈا دے گا۔ ایس کر کے جیہڑے اُٹھدے ہوئے جی اج کل لکھ رہے نیں اوہناں نوں وی انسانی رُوح دے آپ اپنی ہستی نال بھیریاں بارے، لکھن دا دل ای و سر گیا ہو یائے پر ایسہ ای اوہ شے اے، جس وچوں چنگا ادب پھٹ سکدائے کیونچو ایسہ ای لکھن جوگ اے تے ایس جوگ اے جو کوئی سرجن دی پیڑ تے محنت نوں

جالے۔

جون 1996

ایسہ سبھ کجھ اوہنوں مُڑ کے رکھنا پوسی۔ اوہنوں اپنے آپ نال ایسہ گل نتارنی پوسی جو ترٹھے ہوئے جیون توں بھیڑی (نکھد) گل کوئی وی نہیں ہو سکی۔ ایسہ نتارن توں مگروں، ایہنوں رانج بھلاو نا پوسی جو اوہدے من دے کارخانے وچ دل دیاں ہنڈھائیاں ورتیاں پھیاں تے کائناتی حقیقتاں توں اڑری کسے گل جوگی کوئی وتھ ای نہ رہ جائے۔ ایسہ اوہ پھیاں نہیں جیہناں توں موکلی ہر کہانی سُنے آپنیاں پیار، ہمدردی، انگھ، مان تران، بھائی چارے تے قربانی دیاں گلاں دے، گھڑی پل توں ودھیری عمر کدے وی نہیں ہنڈھا سکی۔ اجیسی لکھت دی موت اوہدی گھرت دے وچ گدھی ہوندی اے۔ جتا چر اوہ رانج نہیں کردا، اوہدا سرجن دا ہر آہر اوہدے لئی اک پھٹکار اے۔ اوہ پیار بارے نہیں ہوس بارے، لکھدائے۔ اجیسی ہار دا سیاہا کردا اے جس وچ کسے دی کوئی کم دی شے نہیں گویندی تے اجیسی جت دی جھلکارے دکھالدائے جس وچ کسے لئی کوئی آس نہیں ہوندی۔ سگوں سبھ توں ماڑی گل ایسہ اے جو ایس وچوں سچی ہمدردی تے سانجھ دی کوئی لاٹ کدی وی نہیں جگدی۔ اوہ اجیسی پھٹاں دا ماتم کردا اے جیہناں وچ کوئی کائناتی سانجھ نہیں ہوندی۔ ایس کر کے اک دو تراٹاں مار کے اوہناں تے انگور دی چھیتی ای آ جاندا اے۔ اوہ دل بارے نہیں ماس بارے، لکھدا اے۔

جتا چر اوہ ایسہ سبھ کجھ مُڑ کے سکھ نہیں لیندا، اوہدا، لکھن رانج ای اے جیویں اوہ حیاتی دے پڑ وچ کھلو کے انسان دے سک سک کے مک جاون دا تماشہ دیکھ رہیا اے۔ میں انسان دے مک جاون نوں قبول نہیں کر سدا۔ آکھن نوں تاں ایسہ گل سکھالی جا پدی اے جو انسان انٹ اے کیونجو ایس وچ سختی دی پیہ وچوں وی اپنا آپ سھال کے لنگھ جاون دی ہمت ہوندی اے۔ نالے جدوں قیامت والے دیہاڑ صور، اسرافیل دی شوکر نال ہر شے رُوں دے تونبیاں ہار اڈ کے برباد ہو جائے گی تے اوہوں وی انسان دے گلاں کرن دی نتانی پر کدے نہ تھکن والی واج گھوک رہی ہووے گی۔ میں ایسہ نہیں مندا۔ میرا ایمان اے جو انسان بڑا انٹ ای نہیں، ایسہ اک دن پوری کائنات اُتے غلبہ کرے گا۔ ایسہ ایس کر کے انٹ نہیں جو ساریاں مخلوقاں وچوں اک ایس دی واج کدے نہ ہفن والی اے سگوں ایسہ انٹ ایس کر کے اے جو ایہدے اندر اک پیار کرن والی، سانجھ پالن والی دوجیاں لئی قربانی دیون والی تے سختی نوں جرن تے صبر کرن والی رُوح ہوندی اے۔ شاعر تے لکھاری دا فرض اے جو اوہ ایہناں گلاں بارے لکھے۔ شاعر

دا مراتبہ ایسہ اے جو اوہ بندے نوں اوہدی بیٹی ہوئی وڈیائی دے اصل مُدھ 'اوہدی بہمت' عزت 'آس' مان تران 'قربانی اوہدی ہمدردی تے اوہدیاں سانجھاں چیتے کرا کے کائنات نوں اپنے وس وچ کرن لئی اوہدے دل نوں گکڑا کرے۔ شاعر داکم نرا انسان دی تواریخ اُلیکنا ای نہیں۔ اوہ بندے نوں اپنی ہستی دے وچ انٹ بنن تے کائنات نوں اپنی پکڑ وچ کرن لئی آسراوی دے سکدا اے۔"

10 دسمبر 1950

سادھاں دی میں گولی ہوساں، گولیاں والے کرم کریساں
 چونکا پھیریں، میں دسین بہاری، جوٹھے باسن دھوساں
 جل پت چٹیدی وتاں، لوک جائے دیوانی
 گھلا لوک نہ حال دا محرم، مینوں پرہوں لگائی کانی
 لوکاں سنیاں، دیاں سنیاں، ہیر بیراگن ہوئی
 اک 'سنیندا' لکھ 'سنے' میرا کہاں کرے گا کوئی
 سانول دی میں باندی بروی، سانول مینڈا سائیں
 کہے حسین فقیر نماٹا، سائیں، سکدی نوں درس دکھائیں

میرا پنڈل دھیوالہ چیمہ --- اک یاترا

مشترکہ پنجاب وچ اک اکھان سی ”جینے لہور نہیں ویکھیا اوہ جیہا ای نہیں“ ---
 لہور جدوں پاکستان دے حصے آگیا تاں لوکاں وچ لہور ویکھن دی امنگ ہو روی ودھ گئی۔
 15 اگست 1947ء توں مگروں جالندھر وچ پاکستان دے ہائی کمشنر دا دفتر کھل گیا سی۔ لہور
 جان لئی اجازت نامہ ایٹھوں ای بل جاندا ہوندا سی۔ لہور وچ ہر سال گھوڑیاں دی اک
 نمائش لگدی ہوندی سی۔ ایہہ نمائش ویکھن دے جج لوک لہور دی سیر کر آوندے سن۔
 فروری 1956 وچ پنجابی دے معروف ادیب پریم پرکاش، نواں زمانہ اخبار دے ایڈیٹر
 سرجن زیروی تے محرم یار نے لہور جان دی صلاح بٹائی تاں میں وی اوہناں نال جان لئی
 تیار ہو گیا۔ لہور وچ ساڈے پنڈل دھیوالہ چیمہ ضلع گوجرانوالہ دے کئی بندے نوکری
 کردے سن۔ میں اپنے ماسٹر محمد فیاض جی تے اوہناں دے نکلے بھرا ڈاکٹر عبدالمجید نوں
 اپنے لہور آون دی اطلاع دی۔

اسیں چارے جنے جالندھر توں بس وچ امرتسر گئے تے فیروا ہگہ سرحد پار کر کے بس
 پھڑکے لہور جا پڑے۔ اوتھے محرم یار دا کوئی دوست رہندا سی۔ اسیں رات اوہدے کول
 ٹھہرے۔ دوجے دن اوہ سانوں لہور دی سیر کراندا ہویا چڑیا گھر دے گیٹ کول لے گیا۔
 اوتھے اوہ ای پُرانا بورڈ لگا ہویا سی جس اُتے چڑیا گھر بدھوار نوں بند رہن دی اطلاع درج
 سی۔ میں جدوں 1944 وچ اپنے رشتے داراں نوں وطن واسطے پنڈوں لہور گیا ساں تاں
 ایہہ بورڈ میں اوتھے ویکھیا سی۔ پرہن تاں اوہ ساڈے لئی اک پرایا ملک سی۔ خیر چڑیا گھر
 دے گیٹ کول میرے پنڈل دھیوالہ چیمہ دا اک بندہ کھیس دی بکل مار کے کھلوتا ہویا سی۔
 مینوں تاں اوہدھروں آئے نوں 9 سال ہو گئے سن۔ داڑھی مجھ آگئی سی۔ ایس لئی اوہ
 تے مینوں پچھان نہیں سی سکدا۔ میں اوہدے کول ہو کے اوس ول چنگی طراں ویکھیا
 تاں مینوں اوہدا ناں وی یاد آگیا۔ میں اوہدے ہور نیڑے ہو کے آکھیا، ”تھاڈا ناں احمد
 دین اے تے تیس لہووالہ پنڈ دے او؟“ میں اوہنوں اپنے متعلق دسیا تاں اوہنے مینوں
 گھٹ کے سینے نال لا کے آکھیا، ”میں پنڈوں صرف ایس لئی لہور آیا ہاں کہ شاید ساڈے

پنڈ دا وی کوئی بندہ نمائش دے بہانے لہور آیا ہووے۔ مینوں اتھے آئے نوں اج دو دن ہو گئے نیں۔ توں مل پیا ایس تے میری منشاء پوری ہو گئی اے۔ راضی باضی پھکھدا پھکھدا اوہ اکھاں وچ آئے اتھرو پونجھ کے میرے پتا جی دا حال پچھ کے ہور وی جذباتی ہو گیا۔ میرے پتا جی پنڈ وچ سکول ماسٹری تے اوہ اوہناں کول پڑھا رہیا سی۔ اوہنے مینوں پنڈ چلن لئی آکھیا پر میں انکار کردتا۔ اوہ اک پنڈو بندہ سی تے قاعدے قانون توں انجان سی۔ میرا جی تے پنڈ جان لئی کردا سی پر میں رسک لین لئی تیار نہیں ساں۔ میں اپنے ساتھیاں نوں ساری گل دس کے اوں نال ڈاکٹر عبدالمجید دے گھر لے گیا۔ اوہ مینوں کل دے اڈیکدے پئے سن۔ اوہناں دی خوشی دا وی کوئی ٹکانہ نہیں سی۔ اوہناں دا پتر مسعود احمد میرا جماتی سی۔ اوہنوں مل کے احمد نگر ڈائٹل سکول یاد آ گیا۔

ڈاکٹر مجید جی ولوں تسلی دتے جان تے میں احمد دین نال اپنے پنڈ لدھیوالہ چیمہ جان لئی راضی ہو گیا۔ اوہ لہور توں مینوں بس وچ بہا کے گوجرانوالہ لے گیا۔ میں اپنا وچھڑیا ہویا شہر بٹ بٹ نکال تے دل وچ سوچاں، ایہہ اوہی شہر اے جس دے بازاراں وچ میں دو سال پھردا لڑا رہیا ہاں تے ہن ایس دے کسے وی بازار وچ جان دی مینوں آ گیا (اجازت) نہیں۔ میرے پنڈ دے دو منڈے اتھے اسلامیہ ہائی سکول وچ، اک خالصہ ہائی سکول وچ تے دو گورنمنٹ سکول وچ پڑھدے ہوندے سن۔ میں کے جی۔ ہندو ہائی سکول وچ پڑھا سی۔ ہر اتوار نوں اسیں سارے کسے اک دے بورڈنگ ہاؤس وچ کٹھے ہوندے تے کتنا کتنا چر گیاں مار دے رہندے ساں۔ ساریاں گلاں میرے ذہن وچ اک دم تازہ ہو گئیاں۔

احمد دین تے میں گوند لاٹوالہ دے اڈے تے آ گئے۔ راہ وچ لوہے دی پٹییاں بٹان لئی لوہے دیاں چادر اں وغیرہ پہلاں وانگ ای تھان تھان پٹیاں ہویاں بن۔ بندیاں توں بغیر ہور اتھے کجھ وی بدلایا ہویا نہیں سی جا پدا۔ اسیں پنڈ جان لئی سالم ٹانگہ کیتا۔ ٹانگے والا شریفو پھینبہ میرا جماتی سی۔ پر اوہ مینو پچھان نہ سکیا۔ احمد دین نے اوہنوں میرا ناں دیا تاں اوہ میرے سینے نال لگ کے آکھن لگا، ”پرکاش“ تینوں یاد اے جدوں چوتھی جمات وچ میں حساب دا سوال سبھ توں پہلاں کڈھ کے دوجیاں نوں دو دو چھپراں مار کے سمجھاوندا ہوندا سی۔ ”ایسے طراں اسیں تے جنے پرائیاں گلاں کر دے کر دے شامیں پنڈ آ گئے۔ احمد دین مینوں ساڈے گواہنڈھی نور محمد تلی دے گھر لے گیا۔ احمد دین نے مینوں

دسیا کہ اوہ ہُن نور تیلی نہیں ملک نور محمد اے تے پنڈ وچ اوہدی بڑی ساکھ اے۔

نور تیلی میرے پتا جی دا ہم عمر سی۔ ساڈا گواہنڈھی سی۔ میرے پتا جی دا دوست سی۔

ساڈی اک دو بے دے گھروں آٹالین تک دی سانجھ سی۔ جدوں اوہنے اپنے دوہاں پتراں

سردار احمد تے مختار احمد دیاں سُنتاں کیتیاں تاں ساڈے گھر سکی رسد گھلی سی تے میری

بے بے سردار احمد دی دادی چراغ بی بی نوں اُچھی ودھائی دین گئی سی۔ 26/27 ستمبر

1947 نوں جدوں ساڈے پنڈ وچ وڈھ ٹک ہوئی سی تاں نور محمد رات دے ہیرے وچ

ساڈے گھر آ کے میرے پتا جی تے دادا جی نوں محتاط کر گیا سی۔ حاکم محمد ہجراء ساڈے

سارے ٹبر نوں اپنی پناہ وچ لے گیا سی پر فیروی میرا دادا پنڈت مولراج قتل ہو گیا سی۔

میں ابے ملک نور محمد دے گھر وچ جا کے بیٹھا ای سی کہ لوکاں دی بے پناہ بھیر کٹھی

ہو گئی۔ اوہناں دے ویڑھے وچ کھلون نوں تھان نہیں سی۔ بہت سارے بندے گلی وچ

کھلوتے ہوئے سن جیہناں نوں ملن واسطے میں اندروں اُٹھ کے باہر آیا۔ سارے جنے

آپنے دوستاں متراں دا حال پچھدے رہے۔ ساری رات گلاں کردیاں لنگھ گئی۔ بُتے

لوکاں نوں ایسہ حیرانی سی کہ اسیں بھارت وچ جا کے کس طراں اباد ہوئے تے کس طراں

نویں سرے توں کم کاج کر کے پیراں تے کھلو گئے۔

سویے اُٹھ کے میں توت والے کھوہ تے نھاون گیا تاں مینوں ایس طراں لگا جیویں

میں کیہدھرے واہنڈھا گیا ہویا ساں تے فیر اپنے پنڈ پرت آیا ہاں۔ ساڈے پنڈ دے

چڑھدے پاسے دا بزار بڑا ای صاف ہوندا سی پر ہُن اوس دے وچکار اک وینہنی بی ہوئی

سی تے گندا پانی بوماردا سی۔ میں جس گھر دے آگوں لنگھدا زنانیاں نکل کے باہر بُوہے اگے

آ کھلوندیاں۔ اوہناں وچوں مہاجر عورتاں نوں چھڈ کے میں ساریاں نوں پچھاندا سی تے

کیاں دے میں پیریں ہتھ لا کے اوہناں کولوں ایساں تے دعاواں لیاں۔ اک کہن

لگی، ”ایسہ وچارا ابے نکا جیہا ای سی کہ ایہدی ماں سہاگ ونٹی فوت ہو گئی سی۔“ دوجی

نے کولوں آکھیا، ”نی ایہدا پوٹھی تے بڑا ای چنگا سی۔“ اپنی بے بے دا ذکر سن کے میرا

گل بھر آیا۔ اک گھر وچ میں اندر گیا تاں رحمت علی دی ماں دُدھ دا چھنا لے آئی۔ میں پی

تاں لیا پر میں گھبرا گیا کہ میں بہت کجھ کھاپی کے کیہدھرے بیمار نہ ہو جاں۔ میں جس جس

گھروی جاندا لوک مینوں دھکو دھکی کجھ نہ کجھ کھوا دیندے تے میں ہتھ جوڑ جوڑ کے اپنی

معذوری ظاہر کردا پر پتا نہیں اوہناں دے اندر پیار دا ہڑھ بکتھوں آ گیا سی۔ ساریاں نوں

1947 دے رو لے بھل چکے سن۔ نفرت مٹ چکی سی۔

جدوں میں اپنے گھر دے اندر وڑیا تاں اس ویلے میری جو حالت سی اوہ میں لفظاں
وچ نہیں دس سکدا۔ میرے ذہن وچ بچپن توں لے کے 27 ستمبر 1947ء نوں گھر دے
لئے جان تک دی ساری فلم جیسی چل گئی۔ اوس دن پنڈ وچ قتل عام ہو یا سی۔ جس وچ
میرا دادا وی ماریا گیا سی۔ میری بے بے جس تھاں تے بہہ کے چرخہ کتدی ہوندی سی
جس تھاں تے پلے تے تندور اُتے روٹی پکاندی ہوندی سی۔ میرا دادا جس چونکے وچ بہہ
کے روٹی کھاندا ہوندا سی۔ آسامیاں نال جتھے بہہ کے گلاں کردا ہوندا سی۔ سبھ کجھ اک
خاب جیہا لگدا سی۔ ویڑھے وچ کسے ہندو دے گھروں لٹی ہوئی اک لوہے دی وڈی ساری
پٹی پٹی ہوئی سی۔ جس وچ وڑ کے اک بکری ٹھے پئی کھاندى سی۔ جدوں ساڈا گھر لٹیا گیا سی
تاں کوئی بندہ نلکے دا ہیڈ لاء کے لے گیا سی۔ گھر وچ رہن والے مہاجراں نے نال دے
مُونہ اُتے رلیرو لیکھی ہوئی سی۔ اوہ نوں (9) سالوں وچ نلکے دا نواں ہیڈ وی نہیں لوا سکے
سن۔ ایس تے مینوں بڑی حیرانی ہوئی۔ کوٹھے اُتے چڑھ کے میں ویکھیا کہ چبارے دی
اک کندھ نوں تریڑ آئی ہوئی سی تے چبارے نوں جنڈرا و جا ہو یا سی۔

مینوں پنڈ والیاں نے رتن دن روکی رکھیا۔ جدوں میں اوہناں نال بہہ کے گوشت تے
آندے کھاہدے تاں اوہناں نوں بڑی حیرانی ہوئی۔ اوہ گھڑی مڑی پچھن تیرے وچ ایہہ
تبدیلی کس طراں آئی؟ تیس ساڈے ہتھوں روٹی لے کے کھانی تے اک پاسے رہی
ساڈے نال لگ کے وی نہیں سی کھاندے ہوندے۔

اک دن پنڈ دے دو چار عیسائی کٹھے ہو کے میرے کول آئے تے مینوں ٹھٹی وچ
چلن لئی آکھیا۔ میں اوہناں نال ٹھٹی وچ گیا تاں اوہ وی آپوں اپنے سپیاں دا حال
پچھدے رہے پر کسے نے مینوں پانی دھانی نہ پچھیا کیوں کہ اوہناں نوں پتہ سی کہ ہندو تاں
اوہناں دے نال وی نہیں سن لگدے ہوندے۔ ایس لئی کسے پنڈت دا اوہناں دے
گھروں کجھ کھان دا سوال ای نہیں سی پیدا ہوندا۔ ٹھٹی وچ نیٹھیاں مینوں اوہناں دے
گھر ویکھ کے وی بڑا عجیب لگا، جس گھر دی مالکن ساڈا گوبا کوڑا کردی ہوندی سی تے ایسے
تھاں میرا دادا اپنی ادھیارے دتی مجھ و پچھن آوندا سی تے میں وی اوہدے نال آجاندا
ہوندا سی۔ اوہ مینوں جھڑکدا سی کہ میں اوہدے مگر کیوں آیا ہاں۔

رتن چار زنانیاں رل کے مینوں شنگن دے طور تے کجھ روئے دتے تے میری بھین

درشناؤے ویاہ بارے چھن لگیاں۔ میں دسیا کہ جالندھراک تھاں گل چلدی پئی اے۔
 منڈے والے پچھوں ضلع گجرات دے نیں۔ میری ایسہ گل سن کے ساریاں نے آکھیا، ”
 دے پرکاش گجرات دے لوک تے چنگے نہیں ہوندے۔ تیس کڑی نوں کتھے دھکا دین لگے
 ہو۔ سیالکوٹ، شیخوپورہ تے گوجرانوالے دے ضلعے دے لوکاں ول کڑی داساک کریا
 جے۔ جا کے ساڈے ولوں اپنے بھائیے (پتا) نوں سمجھائیں۔ کڑی وچاری اگے ای ماں مٹر
 اے۔“ ایہی گل مینوں اتھے جالندھروچ وی کتھیاں نے آکھی سی۔

شام ویلے اک بندہ میرے کول آ کے چھن لگا کہ منشی رتیرتھ رام ہو ریں جان لگے
 سبھ دے زیور واپس کر گئے سن پر اسیں اوہناں دناں وچ اتھے نہیں ساں ایس لئی
 ساڈے کانٹے سانوں نہ بل سکے۔ میں اوہنوں دسیا کہ تماڈا زیور بھائیاجی نے منشی فیاض
 ہوراں نوں دتا سی۔ تیس اوہناں کولوں پچھو۔ میرے دوست سردار احمد دی پچھی سردار
 بی بی پنڈ آئی ہوئی سی۔ رنکے ہوندے اسیں وی اوہنوں پچھی آکھدے ہوندے ساں۔ اوہ
 میرے کولوں آپنیاں سیلیاں دا حال پچھدی پچھدی رون لگ پئی۔ احمد نگر توں ماسٹر حیات
 محمد میرے بارے سن کے مینوں ملن لئی لدھیوالے آیا۔ جدوں میں احمد نگر پڑھدا سی تاں
 اوہ ساڈے گھروں میری روٹی لیاوندا ہوندا سی۔ اوہ میرے پتا جی دے نال ساڈے پنڈ دے
 سکول وچ ٹیچر سی۔ اوہ بڑا حب کے مینوں بلیا تے گھڑی مڑی ایہو آکھے پنڈت ہوراں دا
 کیہ حال اے۔ یار اوہ تے بڑا ای چنگا بندہ سی۔ شام تک میرے نال گلاں کر کے جاندا
 ہویا مینوں شگن و جہوں کجھ پیسے دے گیا۔

پنڈ دا مندر او سے طراں سی پر دھرم سالہ وچ لوکاں نے وسوں کیتی ہوئی سی۔ ساڈا
 ٹھا کروارہ وی کتھیں پناہ گیراں تے کتھیاں حصیاں وچ ونڈ لیا ہویا سی۔ وڈو مراٹی جس نے
 پرکاش سنگھ نوں اپنے گھر لکا کے اوسدی جان بچائی سی اوہدا حال تے سکھ ساند پچھدا ہویا
 جذباتی ہو گیا۔

منیر نیازی پاکستان دا معروف پنجابی شاعر اک واری بھارت پاکستان مشاعرے دے
 سلسلے وچ جالندھر آیا سی۔ اوہنے اتھے مشاعرے وچ اک نظم پڑھی سی جس دا لب لباب
 ایسہ سی، ”پئی اسیں اپنے دیس وچ پردہسیاں وانگ آئے ہاں۔“ اپنے پنڈ لدھیوالہ وچ
 جا کے مینوں وی ایسے طراں محسوس ہو رہیا سی۔

جدوں دیس دی ونڈ ہوئی سی تاں دوہاں پنجاباں دے لوک سرحد اُتے جا کے ملاقاتاں

کردے ہوندے سن۔ پر انیاں گلاں باتاں کر کے پرت آوندے ہوندے سن، کچھ چرنگروں
ملاقاتاں دا ایسہ سلسلہ بند ہو گیا۔

میں جدوں پنڈوں ٹرن لگاتاں اٹھ دس جنے مینوں ودعیا کرن آئے۔ احمد دین نال
میں جدوں گوجرانوالے دے بس اڈے اتے اپڑیا تاں سانوں دوواں نوں ویکھ کے ماسٹر محمد
فیاض جی نے ماسٹراں والے لہجے وچ اُچی ساری واج ماری، ”اوتے بے حیاؤ، ٹھہر جاؤ۔“
اسیں اوہناں دے پیریں ہتھ لاکے سلام کیتا تاں اوہناں میرا متھا چم لیا تے دوویں ہتھ
میرے موڈھیاں اتے رکھ کے میرے ول ویکھدے رہے۔ اوہناں دے نال اوہناں دا
سبھ توں زکا پتر اعجاز احمد سی جیہر ۱۹۴۷ء وچ پہلی جہات وچ میرے پتا جی کول پڑھدا سی۔
اوہ آکھن لگے، ”میں تینوں ملن لئی لہور مجید دے گھر گیا تے توں پنڈ ٹر آیا۔ اج اڈیک
اڈیک کے پرت آیاں۔“ اسیں اک ہٹی تے بہہ کے کنا ای چر گلاں کردے رہے۔ اوہ
بھائی جی دی سروس تے میرے نکلے بھین بھراواں بارے پچھدے رہے۔ ٹرن لگیاں
اوہناں وی مینوں شگن دتا۔ لہور آ کے مینوں پتا لگا کہ میرے نال آئے ہوئے ججن مینوں
اڈیک اڈیک کے جالندھر واپس ٹر گئے نیں۔ میں وی او تھوں اک درجن مالٹے تے اختر
شیرانی دی نظماں دی اک کتاب خرید کے بھارت واپس آ گیا۔

گھر آ کے میں اپنے پتا جی نوں دسیا کہ میں اپنے پنڈ تن راتاں رہ کے آیاں تاں اوہ
حیرانی جیسی نال پنڈ دے کھلے بندے دا حال پچھدے رہے۔ اپنے گھرتے ٹھا کردوارے
دا حال پچھیا تاں میں اوہناں نوں دسیا کہ گھر دے چبارے دی اک کندھ وچ تریڑ آگئی
ہوئی اے۔ ایسہ سن کے اوہناں نوں بھرم جیہا لگ گیا۔ اوہ آکھن لگے، ”اوہ چبارا تے
میں اپنی ہتھیں منگل سنگھ مستری کولوں بنوایا سی، اوہنوں تریڑ کس طراں آگئی؟“ ایسہ
گل بار بار کر کے اوہ جھورن لگے تاں میں آکھیا جے تریڑ آگئی اے تاں کیہ ہو گیا اے
اساں کوئی اوس مکان وچ جا کے رہنا اے۔ چھڈو پرانہ ایس گل نوں۔ میرا ایسہ رکھا
جیہا جواب سن کے اوہ ہور وی اداں ہو گئے۔

ہڈورتی ”پناہ گیر“ وچوں اک باب

سید عارف حسین شاہ (ساروکی) دیاں گلاں

سید عارف حسین شاہ (ہارمونیم و جاندے ہوئے)؛ پچھے راجہ صادق اللہ تے نال پچھیار۔

□ ___ شاہ جی، سبھ توں پہلاں تے تیس سانون آپنے پچھو کڑ بارے کجھ دسو؟
 ☆ ___ ساڈے مورث اعلیٰ، ساڈے جد پاک دا دربار اے گھووال ___ حافظ
 عبدالرحیم شاہ صاحب ___ آپنے زمانے دے بڑے ولی باکمال گزرے نیں۔ میں تے
 اے بچہ ای ساں۔ زیادہ توں زیادہ چودھاں کو سال میری۔ عمر ہوئے گی، میرے والد صاحب
 دا انتقال ہو گیا۔ اک سال توں بعد دادا صاحب دا انتقال ہو گیا۔ جیہناں دا ایہہ دربار

اے۔

□ ___ کیہ ناں سائیں؟

☆ ___ میرے والد صاحب دا ناں سی سید مہدی حسین شاہ تے دادا صاحب دا ناں سید احمد حسین شاہ، میں سکول صرف چھ جماتاں ای پڑھیاں سن۔ وڈا بھائی سی میرے توں ولایت حسین نامی۔ دوویں بھائی رل کے جانڈے ساں سکول گھروں، اوہ فوت ہو گیا۔ بس فیر مینوں اوہ اک صدمہ پہنچیا۔ رل کے جانا آوٹا۔ اوووں گو بھاویں بچپن سی نا ___ سُرِیلا اوہ وی بڑا سی۔ جے میں کوئی غزل شروع کیتی تے اوس ناں جس طراں ہن باری ناں اے اوس کوئی گت ہلائی، تو اوہ بڑی سنگت سی ساڈی، بڑا پیار سی ساڈا دوواں بھراواں دا۔ سکول والا پاسا چھڈ دتا میں۔ شاہ جی (والد صاحب) وی بڑے علامہ آدمی سن اللہ دی مریانی ناں۔ اوہناں فیر مینوں آپنے ناں لا لیا۔ حکیم وی بڑے پائے دے سن۔ فیر اوہناں مینوں طب شروع کرا دتی۔ طب دیاں ساریاں کتاباں فارسی سچ پڑھیاں نہیں میں مثلاً ”میزان الطب“ سی، ”طب اکبر“ سی، ”شرح اسباب“ وغیرہ۔ شاہ جی وی بیمار ہو گئے۔ میں فیر گجرات جاندا ساں اک حکیم صاحب سن، قاضی محمد اشرف۔ پچھوں اوہ قاضیاں دے سن تے گجرات آگئے ہوئے سن۔ باقی فیر میں طب اوہناں کول جا کے پڑھا ساں تے فیر شاہ جی نے مینوں قرآن پاک حفظ کرانا شروع کیتا۔ باگڑیاں والا اک پنڈا اے او تھے گئے ہوئے ساں۔ اک محمد ترکھان سی اوہدے گھر ڈیرہ ساڈا ہوندا سی تے باوے (دادے) ہوراں دا اک وکھرا مکان سی باگڑیاں والے۔ اوہ مینوں اک دن سبق جو نہ آیا تے شاہ جی ہوراں مینوں چنڈ ماری۔ بندے سن کافی کول بیٹھے۔ اوہ کے جا کے نا باوے ہوراں ناں گل کیتی کہ اج نا شاہ ہوراں ماریا اے نیکے نوں۔ سرکار نے بلا لیا۔ فرمان لگے، کیہ شروع کرایا ای؟ کیوں ماریا ای منڈے نوں؟ سبق نہیں سی جی.... کیہ شروع کرایا ای؟ اکھے قرآن پاک پیا حفظ کراناں۔ اگوں سرکار فرمان لگے، پئی حافظ نوں پتا پیا لگدا اے قرآن پاک وچوں کیہ خدا ساڈے توں چاہندا ہے؟ شاہ جی آکھن لگے، نہیں پتا لگدا۔ فرمان لگے پئی حافظاں دی لوڑ اوس ویلے ہے سی جدوں ابجے پریں نہیں سن تے کوئی سینے ایسے چاہیدے سن جیہناں وچ قرآن پاک محفوظ ہو جائے۔ فیر بوقت ضرورت لکھوایا جا سکے۔ اج کوئی گھر ہے خالی۔ شاہ جی نے عرض کیتی پئی کوئی نہیں۔ فرمان لگے، راج کر ہن توں ترجے ناں شروع کرا، تاکہ اوہنوں پتا تے پیا لگے پئی رب ساڈے توں کیہ چاہندا اے۔ اوس دن توں بعد شاہ جی ہوراں مینوں ترجے ناں شروع کرایا۔ فیر اک ٹھیکریاں درس سی

مولوی عبدالحق صاحب دا ___ شاہ جی ہوراں مینوں اوتھے چھڑیا۔ کجھ عرصہ میں اوہناں کولوں پڑھا رہیا۔

□ ___ شاہ جی تماڈا سلسلہ کیہڑا اے؟

☆ ___ جی چشتیہ۔ ساڈے باوے سرکار دا مرشد خانہ اے کوٹ متا، مگھووال دے نال۔ ایہہ نال سرگودھا روڈ اے۔ ایتھوں کوئی ہووے گا ستویں اٹھویں میل اے۔ اوہ سید نور الحسن شاہ صاحب آپنے زمانے دے بڑے ولی باکمال ہوئے نیں۔ اوہناں دا مرشد خانہ اے شہر سولنگر، بابا گلاب شاہ صاحب تے اوہناں دے آگوں بن سید امیر حسین شاہ صاحب بھیلری اگے فیر حافظ جمال صاحب ملتانی علی ہذا القیاس فیر خواجہ معین الدین اجیری رحمۃ اللہ علیہ۔ دو سلسلے اوتھوں چلے نیں ناصبریہ تے نظامیہ۔ ساڈا نظامیہ اے جی۔ جناب خواجہ نظام الدین اولیاء محبوب الہی توں۔

□ ___ وڈو ڈیرے پچھوں کتھوں دے سن؟

☆ ___ ساڈیاں کجھ پشٹاں خورون چ گزریاں نیں۔ ایس لئی ساڈے خاندان نال خوروی وی جس طراں بخاری سید نیں، ترمذی نیں۔ علی ہذا القیاس، اسی دو چار پنڈا اتھے ممدی پور، مدینہ، جمال پور، مگھووال، کھیرانوالا، ایشرا، کوٹ متا۔ ایہہ خوروی خاندان سی تے نال عزوی وی آوندا اے اوہ ساڈے جیہڑے قطب امام اے گزرے نیں جناب امام جعفر صادق پاک دے صاحبزادے۔ اوہناں دا نام سی سید علی۔ اوہ عزیز سی ایک بستی مدینہ شریف دے نال۔ اوتھے سن۔ اسی عزیز خوروی اکھوانے آں۔

□ ___ وڈے کیہڑے زمانیاں وچ آئے جی ایہدھر؟

☆ ___ ڈھیر پہلاں جی کجھ ساڈیاں پشٹاں ملتان وچ گزریاں نیں۔ کجھ تلمے چ گزریاں نیں۔ اتھے پھیر اصل مرکز ساڈا سیدڑی اک پنڈا اے۔ کسے زمانے وچ بہت وڈا شہر ہو گزریاں ساڈے وڈے بزرگ اوتھے آئے نیں تے آگوں فیر... اوہ زمانہ اک ایسا سی جس بستی وچ سادات دا گھر کوئی نہیں سی ہوندا ___ اوس وقت بندے چاہندے سن کہ کوئی نہ کوئی گھر سادات دا بنی ہونا چاہیدائے۔ اوتھوں فیر ایہہ تقسیم ہوندی لگی آئی اے نا، کوئی مدینے، کوئی ممد پور۔۔۔ ایسے طراں میرے بزرگ، میرے توں اے حافظ عبدالرحیم شاہ صاحب اوہناں دے وڈے صاحبزادے سن سید احمد شاہ صاحب جیہناں دی اولاد اسی آں۔ اوس توں اگے حافظ شمس دین شاہ صاحب سید اصغر علی شاہ صاحب، سید

احمد حسین شاہ صاحب سید مہدی حسین شاہ صاحب تے اگے میں ہویا جی ساڈے حافظ
عبدالرحیم شاہ صاحب دے والد جیڑے سن اوہ لیاندے سن مہدی پوروں کھووال۔

□ چشتیہ سلسلے نال سازگا کینا کو پراتا اے؟

☆ _____ ایہہ باوا جی سرکار سید احمد حسین شاہ صاحب توں اے۔ ویسے آبائی فیض

سلسلہ قادریہ توں ہے سی۔ ایہہ کوٹ متے مرید ہوئے سید نور الحسن شاہ صاحب دے۔

□ _____ اچھاتے ایہہ گانے وجانے دی جیڑی اک وجہ مینوں سمجھ آوندی اے اوہ

سلسلہ چشتیہ دی پاروں اے؟

☆ _____ جی اوہ باوے (دادا جی) ہو ریں سن ناجی، سرکار دا فیض ای کوئی ایسراں داسی

کہ کوئی دکھ درد تکلیف والا آیا اے ناجی _____ ”پھاڑی“ سنی اے تے حقہ تازہ کرایا

اے جی۔ فیر کوئی سو کوہ مریض پیا اے نا دکھ درد تکلیف والا _____ اوہدے وارٹاں

وچوں وی کوئی آگیا اے ناتے بس فرمانا، پھاڑی ساو، جی اوہ فیر ساڈے اپنے پنڈ دے وی

منڈے سرکار کول اٹھدے بہندے اکثر پھاڑی گاوندے سن تے بول آپ دسدے

ہوندے سن۔ فرمانا:

گھروچ دے لاری، گڑتا بگا رہیا

فیر فرمانا:

رگلی کندھ اُتے سُٹیاں رسیاں

نہ تساں پچھیاں تے نہ اساں دسیاں۔

فیر فرمانا:

نیونہ نہ لایئے کوئی نال پٹھاناں

مارن پشتوتے سمجھ نہ جاناں

جاں سمجھن سکھیاں

چھڈ گئے نکاناں

اصل وچ تے اوہ کوئی طریقے نال بندیاں نوں سمجھا رہے سن کہ میں ایس وقت

تماڈے وچ موجود آں۔ کوئی گل پچھ لو سمجھن والی۔ ہن بندیاں نوں چیتا آوندا اے پئی

ڈوبا نہیں لوایا، کسے رنگ وچ نہیں رنگے گئے۔ بگے دے بگے ای رہ گئے آں۔ سرکار دا

بڑا فیض سی۔ فرمانا، ویکھ وقت کیہ اے، جا کے ویکھ کیڑے ویلے دی پٹیر کھلو گئی ہوئی

سو۔ پہاڑی سُٹنی حقہ تازہ کرانا، جیہڑے مریض آئے نیں منجیاں چک کے لیاندیاں نیں اوہناں نے تے بس پہاڑی شروع ہو گئی تے حقے نوں کش وجئے شروع ہو گئے فیراوس مریض نوں منجی توں اٹھا لیا اے۔ منجیاں تے آئے نیں تے منجیاں آپے ای چک کے لے گئے نیں۔

□ ___ شاعری وی کردے سن؟

☆ ___ نہیں جی بس کول بہن والے مُریداں، خادماں نوں گل سمجھان لئی پئی میں اتھے سدا نہیں رہ جانا تے کوئی گل پچھنی جے تے پچھ لئو۔ باقی سیف الملوک بڑا سُندے سن تے لونگ والی سرکار کر کے مشہور ہوئے نیں۔ شروع توں رہے ای اتھے نیں لونگ ___ اتھے دریا سی نا قریب۔ اتھے پانی وچ کھلوتے جو کجھ مُرشد پاک نے فرمایا ہو یا سی پڑ حدے رہندے سن۔ کافی زندگی لونگ گزاری۔

□ ___ ایسہ لونگ کتھے اے جی؟

☆ ___ ایسہ لونگ دریا دی کدھی اُتے اے۔

□ ___ چنانہ دی کدھی تے؟

☆ ___ آہو چنانہ دی کدھی تے جو کالیاں دے نیڑے کر کے۔ اتھے دو بندے سن سیف الملوک جیہناں کولوں سُندے سن اک غلام رسول سن میاں صدر دین دے، اک غلام رسول احمد دین دے سن۔ چنگے جیہڑے پڑھن والے سن اوہ میاں صدر دین دے سن غلام رسول تے دوجے غلام رسول احمد دین دے سن جیہڑے اوہ وی کتاب اچھی پڑھدے سن پر تھوڑا گھٹ پڑھدے سن۔ اوہناں داناں سرکار نے ثانی ای پایا ہو یا سی ” غلام رسول ثانی نوں بلاؤ بی اُج۔“ اوہ غلام رسول گل سناوندے سن بی میرے کول اک ڈھگا چنگا سی تے اک ماڑا سی۔ چنگا لین دی میری طاقت کوئی نہیں سی تے ماڑا جیہڑا سی اوہدے نال پنجالی کھلی ای نہیں سی کردا میرے کولوں سیف الملوک سُینو نیں ناتے میں عرض کیتی کہ ایس طراں دے حالات میں چنگا لین دی طاقت نہیں تے نال دوجا ڈھگا اے ماڑا اوہ پنجالی ای نہیں کھلی کردا۔ فرمان لگے، جدوں جو نا ہووی نال اوہنوں، اوہدے کن وچ اک سیف الملوک دا شعر پڑھ چھوڑیا کر۔ غلام رسول آہندے نیں، جدوں میں جو نا ہوندا سی ماڑے ڈھگے دے کن وچ سیف الملوک دا شعر پڑھ چھوڑنا اوہنوں کے شے فیر پھڑیا ای نہیں۔

اوتھے ساڈا ڈیرہ اے لونگ نال، دارا اے، اکثر آمد و رفت.... سرکار کول آون
 والے بندے کجھ دارے وچ نیٹھن اٹھن والے آوندے سن۔ اوتھے ڈیموں سن ایہہ
 کابلی ڈیموں دیواراں دے وچ کھکھراں لا جانڈے سن۔ اوہ کیاں نوں لڑے سن۔
 ڈردا سرکار اگے کوئی نال نہ لوے۔ اخیر اک دینہ اک نے آکھیا جناب ڈیموں نیں
 بڑے۔ بندیاں نوں لڑے نیں۔ اوہدھر نال دارا اے۔ انج بندے سرکار دے کول چوہہ
 گھنٹے بیٹھے ہوندے سن۔ فرماں لگے، اٹھو کھاں جا کے اوہناں دیاں کھکھراں باہر کڈھ کے
 مٹی دا تھوبالا چھڈو۔ مریداں دا وی کوئی امتحان ہو گیا۔ اک وچوں اٹھ کھلوتا۔ اوہ لگا گیا۔
 اوس جا کے ساریاں کھکھراں باہر ماریاں۔ مٹی دا تھوبالا کے آ گیا۔ اوہ بندہ چنا چر جیوندا
 رہیا اوہدی سرگودھے تک ڈیمانڈ سی کیہدھرے ڈیموں ہون، کسے وڈی ماکیوں لاہتی
 ہووے۔ نہ کوئی پڑھنا نہ پڑھانا، نہ دم نہ درود، صرف آڈر نیا سرکار دا اوہ بالکل
 ڈیموں کڈھ آوندا سی سارے جتھے جتھے ہوندے سن۔ اوہنوں لڑے وی نہیں سن
 بانہواں اُتے۔ پئے پھرن ماکیوں لاہتی تے ہتھ نال کھیاں پچھانہ کر کے لاه لینی۔ فیر
 تے کئی پئے آکھن، کدے اوس ویلے میں ای اٹھ کھلوندا۔

□ باوا جی داناں دہرا دیو پھیراک واری؟

☆ سید احمد حسین شاہ صاحب۔

□ ایہہ تہاڈے کیہ لگدے سن؟

☆ میرے دادا جی سن جی، اصل وچ میرے دادا جی دے بھائی سن میرے حقیقی دادا
 جی داناں سید اکبر علی شاہ سی۔ ایہہ دوویں بھائی سن۔ سرکار نے مجرد زندگی گزاری۔ ویاہ
 ہويا اے کیونجے والدین نوں ہوندا ای اے نا، ساڈا ایہہ فرض ادا ہو جائے تے اوہناں
 تمیاں دے کوٹوں ای رشتہ لے کے تے بڑا مجبور کیتا۔ اک غلام محمد نائی سی کھھووال،
 اوہدے نال سرکار دا بچپن توں پیار سی۔ کھھووال اوہ جدوں آوندے سن تے اوس نائی
 دے گھر ٹھہر دے سن۔ جدوں گھروں نکلے نیں۔ مڑ کے اپنے گھر نہیں مڑے، اوس نائی
 دے گھر ای آ کے جیہڑے کوئی چار دن ٹھہرنا۔ میرے پڑاوا صاحب نے مجبور
 کیتا غلام محمد نوں ہی شادی کرئیے۔ خیر انکار تے نہ کر سکے۔ شادی ہو گئی۔ اوہ جیہڑے
 کوئی کپڑے جوڑے، سیوائے اگلے گھرنے۔ اوہ نائی دے گھر رکھے تے اپنا جیہڑا اگے
 لباس پایا ہويا سی اوہ لے کے نکل گئے۔ فیر پرت کے گھر وڑے ای نہیں۔ اوہ میرے دادی

صاحبہ جیہڑے سن اوہناں فیر زندگی آپنی ایس طراں گزاری۔۔۔ کوئی دکھ درد تکلیف آلا آیا اے۔ کسے نوں نہیں نا فیض ہو یا تے سرکار او تھے ٹر گئے، جا او تھے مائی ہوراں کولوں دم کرا اوہناں آپنی تھان تے مجرد زندگی گزارے، سرکار آپنی تھان تے مجرد زندگی گزارے۔ سرکار دا جسم بڑا بھارا سی۔ ہن کوئی چلن پھرن توں وی..... کسے زمانے چ آہندے نیں گھوڑیاں وی نہیں سن رلدیاں ایسے ٹر دے سن۔ جسم سی بہت بھارا۔ ہن ٹر نہیں سن سکدے فیر پا لکی تے بندے چائی پھر دے سن۔ بس جتھے جانا اے پا لکی تے جانا اے۔

□ ایسہ دربار شریف کیسناں دا اے؟ (سید عارف شاہ صاحب دے گھرتوں پہلاں

نال ای اک دربار شریف بنیا ہو یا اے، ایسہ سوال اوہدی بابت اے۔)

☆ جی ایسہ اوہناں دا ای اے۔ اوہناں دا وی اتھے مزار اے، میرے پڑا دا صاحب دا وی اتھے اے۔ میرے پڑا دا صاحب دے اک مرید سن ایس پنڈ سارو کی دے سید حسین شاہ صاحب۔ تے اوہناں نے اک دن عرض کیتی، باوا جی ایسناں دا بڑا ڈر اے۔ اوہ فرمان لگے، حسین شاہ نہ گھبرایا کر میں تینوں آپنے سینے نال رکھاں دا۔ تیسرا مزار اوہناں دا اے حسین شاہ ہوراں دا، وچکار وڈیاں بزرگاں دا اے میرے پڑا دا صاحب دا لہندے والے پاسے جیہڑی قبر اے اوہ سرکار دی اے۔

□ جیہڑے تہاڑے سکے دا دا جی سن؟

☆ اوہناں دا گھوڑا مزار اے۔ ساڈا اپنا قبرستان اے جتھے دربار اے۔ سرکار دا حافظ صاحب دا، میرے شاہ جی ہوراں دا وی او تھے ای اے۔

□ تہاڑے والد صاحب کسے بھائی سن؟

☆ اوہ کسے ای سن۔

□ ایسناں دے شوق کیسے سن؟

☆ شاہ جی بڑے سُریلے سن جیہناں بندیاں میرے شاہ جی ہوراں دے کچھے نماز پڑھی اے نا.... دل چاہے فجر دی نماز آگئی تے صبح گن کلی وچ قرائت شروع ہو گئی اے.... اوہ اے بندے یاد کردے نیں جیہڑا سواد اوہناں کچھے نماز پڑھن دا سی اوہ اج تک نہیں آیا۔ اوہ فیر اوہناں نوں شوق سی۔ میں وی بچپن توں.... ایسہ فطری طور تے بندہ لے کے آوندا اے کوئی پچھوں ای شوق۔ نعت قصیدہ پڑھنا۔ استاد سی نواب دین نامی

پنڈت نے کتاب ایک لکھی ہے ”لکش سنگیت“ اوہ میریاں استادوں کول سی۔ مینوں اتفاق نال اوہ وی ایک مل گئی ایک کندن پاندھا سی ساڈے ”مکھووال“ پنساریئے دی دکان سی۔ اوہدا کوئی رشتہ دار سی..... کنجاہ ___ ردی وچ کتے کوئی کتاب آگئی راگ شاگ اوس تے بہت لکھے ہوئے۔ اوہ اوس کندن نوں کتاب بھیج دتی کہ اوس نوں گانے شانے دا شوق اے، راگاں آلی کتاب اے۔ میں اک دن دکان تے آیا چونکہ حکیم دا تے پنساری دا تعلق ہوندا اے۔ میں اوہدی دکان تے جا کے بہ گیا۔ مینوں آکھدا اے، میں کوئی بھوجن پاٹ کھا آواں۔ تیس اونا چر دکان تے بہوو۔ میں کلا ای ساں بیٹھا ہویا۔ میں سمجھیا کلا ای جو میں بیٹھا ہویاں چلو کسے کتاب دا مطالعہ کراں۔ کتاباں سن ہور وی ہسیاں ہوئیاں۔ کئی رسالے وی پئے سن۔ اوہ میں ویکھیا تے اوہ سنگیت وی پیا ہویا اے۔ میں نہیں فیرویکھیا ایس گل نوں ہی ہن کندن آوے تے تاں میں ایتھوں جاواں۔ جس ویلے سنگیت لہ گئی نا مینوں ایتھوں۔ میں آکھیا، بھاویں ہن کوئی ساری دکان لٹ کے لے جاوے۔ میں کتاب چکی۔ جلد اوہدی خراب۔ اہے تک اوہ ای اوہدی جلد اے جیہڑی میں کیتی اے اودوں بچپن وچ۔۔۔۔

□ ___ اوہ کتاب اہے تیکر محفوظ اے تہاڈے کول؟

☆ ___ جی بالکل جی۔ میں اوتھوں ہزاروں گتہ شتہ لے کے، جا کے جلد بندی کیتی۔ دو ترے دن گزرے میں دکان تے آیا نا تے کندن آہندا اے، جی تہاڈے واسطے سنگیت لہ گیا سی۔ میں پچھیا، جی میرے واسطے ای سی؟ اوس آکھیا، تہاڈے واسطے ہور کھدے واسطے۔ میں آکھیا جے میرے واسطے ای سی تاں مینوں پہنچ گیا ہویا اے۔ اوہ میں لے گیاں۔ اوہ چونکہ تیور کول دی شناخت سی، میں اک بھیرویں دا خیال، اک مالکونس دا خیال ___ ایہہ دو میں کتاب اگے رکھ کے نا یاد کر کے استادوں نوں جاٹنایا۔ استاد ہوریں بولے ایہہ تینوں پتا سی نا ایہہ سارے آواز کول نیں مالکونس جیہڑے اے پنچ سردا اے ایہہ سر لگدے نیں۔ جیہڑے اسیں راگ آہنے آں نا اوہ توں کتاب چوں بندش تیار کر کے لیا تاں مناں گے۔ اوہ فیراک پردہ لپکی راگ اے تیسرے پردا، کافی ٹھاٹھ دا۔ مینوں استادوں آکھیا اوہ پردہ لپکی دی بندش تیار کر۔ کتاب اوہناں کول اوہوا سی جیہڑی میرے کول سی۔ استاد میرے والڑکا جیہڑے اے اوس آکھیا، میں وی بندش تیار کرناں ایہہ وی کردا اے۔ دیکھنے آں کیہڑا چنگی کردا اے بہر حال اوہدی جیہڑی سرگم سی اوہ تے دوہنہ

چونہ دناں وچ میں ٹھیک کر گیا۔ جیہڑی سی نا اوہنوں لے وچ کرنا اوہدے وچ آکے وقت ہوئی۔ فیر مینوں نہ روئی کھان دی ہوش سی۔ میں مکھووال آپنے دربار تے رُجانا یاں پرانہ نہر وگدی اے چھوٹی جیسی اوتھے کلیاں پیا پھرنا۔ دل چاہے روئی پیا کھاناں تے ماترے ہتھوں شروع کیتے ہوئے نیں۔ لے وچ اوہنوں کیتا۔ کوئی اٹھ کو دن میرے لگ گئے۔

□ کیڑے ٹھیکے وچ سی؟

☆ _____ ٹھیکہ اوہدا تلو اڑا سی۔ بہر حال اوہ میں ٹھیک کر کے تے لے گیا۔ ہی جا کے سناناں استادان نوں۔ اوس دن اوہناں دے مہمان سن وزیر آبادوں ای آئے ہوئے۔ اوہ سن ناجی لال مراد بینڈ ماسٹر۔ اوہ آئے ہوئے سی سارے۔ میں آکھیا استاد جی کڈھو کتاب۔ استاد ہوراں اگے رکھ لئی میں اوہ پردہ لپکی شروع کر دتی بول وی بڑے لے چوڑے سن:

پردہ لپکی صورت ایسی بی جب دونوں گندھار کرت من رنجن دھناسی انگ بحت دھا

نی۔

اوہ میرا تے ٹھیک ٹھاک اُتریا ناجی۔ استاد ہوراں دے آنسو وی آگئے۔ استاد ہوراں جھما وی مینوں مار لیا۔ استاد دا لڑکا عنایت سی، پھیلیاں دناں وچ فوت ہو گیا اے، میں عنایت نوں آکھیا ہی عنایت توں وی سنا کھاں۔ ہُن اوہدے کولوں اے استھائی وی نہیں سی سہی ہوئی۔ استاد دا وڈا بھائی سی اللہ دتہ اوہنوں جو غصہ لگا اے نا اوس آکھیا، ایہہ غیر قوم دا ہو کے ایہہ بندش تیار کر گیا اے، کتاب اگے رکھ کے تے ساڈے منڈے کولوں اے استھائی دا بول وی نہیں سہا ہویا۔ لون مرچ گھوٹن آلا ڈندا سی کتے گٹھ پیا ہویا۔ اوہ بابے اللہ دتے نے لے کے ناتاں ای پتہ لگا جے منڈے دیاں..... تے اتوں اوہدے لفظ ایہہ سن ہی ایہدے نالوں ساڈے گھر کوئی دھی جم پیندی ساڈی سانجھ تے ودھدی کسے پاسے۔ بس اوہ جس ویلے پردہ لپکی دا استھائی انترہ لے گیاں تاں فیر استاد ہوراں ایہہ ای سمجھیا ہی میرا نام اگر زندہ رکھنا اے، ایس منڈے رکھنا اے۔ فیر نہیں استاد ہوراں چھپایا فیر استاد ہوراں مینوں صحیح دنا شروع کیتا۔

□ استاد نواب دین صاحب دا اگا پچھا کیہ سی؟

☆ _____ ایہہ مراٹی سن جی تے اوہ میں اپنا دتا ہویا علم لیا اے واپس۔ ساڈے راک

اوتھے گھووال توں دکھن ___ اک جاگیر سی ملی ہوئی سید پیر شاہ ہوئے نیں۔ اوہناں دے صاحبزادے سن مقبول شاہ، حیات شاہ۔ اوہدے متعلق میں وی نہیں دس سکدا کہ اوہناں ایہہ علم لیاندا رکھوں۔ بحر حال اک بھائی تمبورے تے بیٹھ گیا دو بجے دھرت شروع کیتا اے تیسرا نال ساتھ و جا رہیا اے ___ طلبے تے۔ نواب دین ایٹھوں روز صبح جاندے سن۔ اوتھے جا کے سارا کم کرانا زمیندارا، کھال بنا چھل، یہ کروہ کر۔ یعنی ایہہ علم اوہناں لیاندا اوتھوں تے فیر آپنے سادات دے گھروں اوہناں وی لیا ہو یا سی تے فیر ہن مولا نے توفیق دتی تے میں اوتھوں اوہناں کولوں لیا واپس۔

□ ___ ایہہ نواب دین ہے رکھوں دے سن؟

☆ ___ گھووال دے سن۔

□ ___ کسی گھرانہ سی اوہناں دا؟

☆ ___ گھرانہ تے اوہنوں آکھیا جاندا اے کہ جیہڑے ارباب موسیقی ہن اوہناں وچوں جیہڑا زمانہ حال دے راگ جائدا ہووے اوہنوں آکھدے نیں گئی، جیہڑا زمانہ ماضی تے حال دے راگ گا سکدا اے اوہنوں آکھدے نیں گندھروتے آخری ڈگری اے نائیک۔ نائیک اوہنوں آکھدے نیں جیہڑا سنگیت توں پورا پورا واقف ہووے خود بانی بندش آپ بناوے۔ جس گھروچ وی اک نائیک گزر گیا ہووے اوہناں دا اگوں گھرانہ ہوندا اے۔ ایہہ گھرانے ہن ناجی اوہناں وچ اُتے کوئی نہ کوئی نائیک ہو یا اے جس توں اوہ گھرانے بنے نیں۔

□ ___ گھرانے توں میرا مطلب استاد نواب دین ہوراں دی ٹابری سی۔ ایہہ دسو ایہہ

دھرپد گاوندے سن؟

☆ ___ نہیں، خیال گاوندے سن۔ دھرپد وی گاوندے سن خیال وی گاوندے سن۔

دھرپد دی تعلیم اوہناں دی ہے سی۔

□ ___ ایہہ دسو پئی ساز تھانڈے کول کوئی نہیں سی استاد شاگرد دوواں کول، نہ واجہ نہ

تمبوراتے تساں چڑھے تھے سردی سیان کیتی۔ کیہ طریقہ ورتیا تساں؟

☆ ___ طریقہ کار کیہ پئی اک اک دو دو سر کھرج رکھب گندھار ایہہ ترے سر

جیہڑے نیں ایہناں دے درجے ذہن وچ محفوظ کرنے پئے پھیر کومل رکھب دا کیہ درجہ

اے تیور رکھب دا کیہ۔ کومل گندھار دا کیہڑا درجہ اے۔ بڑا مشکل سی جی ایہہ۔ تے جی

چر ایسہ نہ ہووے باقی تے خیال ہووے یاں گیت ہووے غزل ہووے اوہ تے اک طرز
 اے بندہ یاد کر جاندا اے۔ جس طرحاں حروف تہجی نہیں نا جی اب پ ت چنا چر ایہناں
 دیاں شکلاں توں انسان واقف نہ ہووے ب پ ت ث ف اکو جیہیاں نہیں نکتیاں
 دے لحاظ نال فرق نہیں جے حروف تہجی دیاں شکلاں ای نہیں یاد تاں آگوں لفظ کیہڑا بنانا
 اے، فقرہ کیہڑا بنانا تے تے مضمون کیہڑا بنانا اے۔ ایس واسطے ایسہ علم موسیقی وچ
 حروف تہجی سمجھ لوو۔ اگر ایسہ نہیں تے کجھ وی نہیں۔ جے پتا ای نہیں کہ میں کومل
 مدھم بلا رہیاں یاں تیور مدھم بلانا اے پنچم دا کیہڑا درجہ اے تے گانا گانا نہیں ہوندا۔
 ایہناں دی بڑی ضرورت ہوندی اے تے ایسہ لوک ہن جیہڑا چھپاوندے نیں پئے اوہ
 ایہو گل ای چھپاوندے نیں پئی کسے نوں تیور کومل دی شناخت نہ ہو سکے۔

□ ایسہ پھیر خاں صاحب نے تہانوں گاگا کے وٹڈ کر کے دی، کیہ کیتا؟

☆ خاں صاحب دا آواز اکا کوئی نہیں سی، علم وی کوئی نہیں سی۔ ایسہ بڑا مشکل
 جیہا جی سلسلہ اے یعنی علم وی ہووے تیور کومل دی شناخت ہووے اگے ہر راگ دی
 آہنی اک چال اے بعض راگاں دے سربالکل اک نہیں ماروا اے پوریا اے سوہنی
 اے۔ فقریاں نال تے ایہناں دے سربالکل اک نہیں۔ اگے استھان آجاندے نیں مندر
 استھان اے مدھ استھان اے تار استھان اے۔ کسے راگ دا زور مندر استھان تے آکے
 علیحدہ ہو جاندا اے کسے دا مدھ استھان تے کسے دا تار استھان تے۔ وادی سموادی دے
 لحاظ نال علیحدہ ہو جاندے نیں۔ ایسہ پھیر ایہناں دے درجے جیہڑے وی ذہن وچ ہون
 تاں جا کے بندہ کیہدھرے راگ صحیح کردا اے۔ ہن کلاسیکل دا زمانہ نہیں رہ گیا ایہدی
 وجہ سوائے ایہدے کجھ نہیں کہ کلاسیکل دے وچ صحیح خوانی نوں قائم رکھنا پیندا اے۔

□ اچھا جی ساز کوئی نہیں سی استاد ہوراں دی آواز کوئی نہیں سی مینوں بڑی حیرانی
 ہوندی اے تہاڑی ایسہ شناخت والی گل سن کے؟

☆ ایسہ نہیں کہ استاد ہوراں دا آواز اکا بند سی، ایسہ سی پئی گھگا جیہا آواز سانیں
 انج وی بزرگ سن۔ ویکھ لو پھیر کتنی کو محنت کرنی پئی مینوں ترے سال..... جے ساز کول
 ہوندا تے جلدی کر جانا سی کیونکہ ساز کول نہیں سی۔ میرے کول کئی آوندے نیں اوہناں
 نوں میں ایس طرحاں ای دسناں کہ ہارمونیم آپنا لے آوندے نیں تے یعنی کھرج بلایا اے
 نا کھرج دے نال اگے سربالکل اے کومل رکھب اے۔ اک واری اوہنوں ہارمونیم دے

نال بول لو، سر رکھو ذہن وچ پھیر ہار مونیم نال نہ بلاؤ۔ بغیر ہار مونیم دے کھرج توں اگے کومل رکھب نوں بلا لو پھیر اوہنوں چیک کر لو ہار مونیم تے کہ سر ٹھیک بولیا اے۔ ساڈے کول تے ہار مونیم کوئی نہیں سی تے تن سال لگے۔ اول تے شاگردیاں بچہ گھبرا جاندا اے ترے سال سارے گا ما پادھانی ساتے ایہہ سر جیڑے نہیں.....

□ نال استاد ہوراں تہانوں لے وی دی اوہ کیوں دی؟

☆ _____ ایہہ لے تے سر دو چیزاں اسیاں نہیں ایہہ خدا داد نہیں، ایہہ عطا الہی اے۔ سر نہ استاد بنا سکدا اے تے نہ ای لے بنا سکدا اے۔ لے تے سر عطا الہی نہیں۔ ایہہ دکھری گل اے کہ ٹھیکے دکھریں نہیں، کوئی چھ ماترے دا اے، کوئی ست دا کوئی اٹھ دا کوئی دس دا، کوئی یارھاں دا کوئی باراں دا کوئی چودھاں دا..... ایہہ استاد واکم اے کہ گویے نوں ٹھیکیاں نال یاد کرنا اے جیڑا ایہہ نال لازم ملزوم اے۔ مثال دے طور تے میں گا رہیاں ٹھیکہ اک نال لگا ہویا اے، مینوں پتا ای نہیں کہ تن کتھوں پیا نکلا اے ”کت تا“ کتھوں پیا نکلا اے ”دھاگے“ کتھوں پیا نکلا اے علی ہذا القیاس جیڑے کوئی بول ہن طبلے دے ایہناں دا باقاعدہ مخرج ہوندا اے کہ ”دھن“ ایہوں نکلنا اے ”دھاگے“ ایہوں کڈھنا اے ”دھن“ ایس طرحاں کڈھنا اے ”نگ“ ایس طرحاں کڈھنا اے ”کت تا“ ایس طرحاں کر کے نکلا اے یعنی نال پکھاؤ جی وی بننا پیندا اے۔ استادوں تے چھیتی دشا اے تہانوں اوہ پھیر اپنی کوہے سی میری روحداری۔ میں مخرج وی سمجھناں۔ جے پتا نہ ہووے بول کیڑا جا رہیا اے اگے گر کیڑے مقام تے آرہیا اے تے فیر گانا کیہ اے۔ میرا اک پروگرام ہویا اے لہور علی آڈیٹوریم وچ۔ اوتھے میں گایا اک راگ نارائنی تے درباری۔ درباری تے فرمائش ہو گئی۔ پہلے بلہمپت گایا فیرا تے خیال دو چار یعنی ست ماترے دا خیال درباری دا سنایا۔ پنج ماترے سول فاختہ دا ٹھیکہ لگدا اے اوہدا خیال سنایا فیر چھ ماترے یکے دا خیال سنایا۔ فیر ترانہ سنایا اک۔ یعنی لے کاری اوہ اپنی دس دے واسطے۔ فیر جیڑی درباری میں گائی اے پہلے بلہمپت کر کے دیپ چندی اک ٹھیکہ اے ست ماترے دا اوہدے وچ سنایا سول فاختہ وچ سنایا۔ لے کاری جیڑی اے ایہہ قدرتی ہوندی اے عطا الہی اے استاد واکم اپنا ای ہوندا اے کہ ماترے دسے۔ □ اچھاتے استاد ہوراں تہاڈے کولوں لکنا چھڈ دتا، تہاڈی باقاعدہ تعلیم شروع ہو گئی ایہہ تعلیم کیوں ہوندی سی؟

☆ _____ میں استاد ہوراں نوں زیادہ کھپن نہیں دتا۔ اک واری دو واری اوہ اکھوا گئے
 نہیں تے مینوں یاد ہو گیا اے۔ میں دو چار خیال بندشاں جیہڑیاں میں تیار کیتیاں ہونیاں
 سن اک سری رنجنی اک راگ اے اک ایہدی بندش سی اک سوہا راگ اے، ایہہ دو
 کانہڑے نیں اک سوہا تے اک نگھرائی باقی سبھ راگ نیں۔ سوہے دی اک بندش وی
 میں یاد کیتی۔ میں فیر سہی کیتا کہ جے میں ایسے دھندے وچ وڑ گیا تا فیر کسے کم دا نہیں
 رہنا۔ زے داریاں جیہڑیاں سن بھے اپنے سرتے سن۔ ایہہ بڑا محنت طلب کم سی۔ میں
 دو چار استھائی انترے چتر پنڈت دی کتاب راگ لکش وچوں یاد کیتیاں نیں۔
 □ _____ استاد ہوراں توں کینا کوچہ رکھیا تسی؟

☆ _____ استاد ہوراں نوں جی مہلت ای نہیں ملی۔ میرا وی جی گل اے پئی بچپنا سی۔
 ایہہ پر دل وچ اے جے وی حسرت اے کہ میں اوہناں دی خدمت نہیں کر سکیا، بچپن سی۔
 استاد ہوریں سردائی پیندے ہوندے سن، اوہ میں اینا کو کر سکدا ساں کہ سردائی لیا دتی۔
 سردائی چ سوگی ضرور پواندے سن۔ چمھی دے بڑے شوقین سن۔ دریا چوں مرید ساڈے
 چمھی گھلے سن، اتھے آ جانی اوہ چمھی اوہناں دے گھر اپڑا چھڈنی۔ حقہ چنگا پیندے
 سن، تا کو ساڈے گھر ہوندا سی اوہ اپڑا چھڈنا۔ ایہہ دل میرے وچ حسرت رہ گئی اے پئی
 جس ویلے میرا آپنا وقت آیا سی تے میں استاد ہوراں نوں کھووال تے رہن ای نہیں سی
 دینا۔ میں کول لے آؤنا سی ساری زندگی اوہناں دی خدمت کردا۔ اوس ویلے تے
 ہارمونیم وی کوئی نہیں سی نا اوہ ویکھدے، میرے کول دو تمورے وی رہے نیں _____
 تمورے ویکھدے، ہارمونیم ویکھدے، دلربا ویکھدے، سرمنڈل ویکھدے، ستار
 ویکھدے، وچتروین ویکھدے۔

□ _____ ایہہ پھیرتساں گانے نوں آپ اگے ودھایا؟

☆ _____ جی آ، جیہڑی سی نا راگ دے وچ بڑھنا۔ اک راگ شروع کر کے گھنٹہ گھنٹہ
 وی گایا جاندا اے۔ میں اوتھے لہور شام کلیان _____ مظفر غفار مینوں چمھدا اے ہور بندہ
 کوئی نہیں سی جینے گانا سی _____ کہ گھنٹہ شام کلیان گا جاؤ گے۔ میں کہیا، گھنٹہ کیہ میں دو
 گھنٹے وی گا جاناں۔ ایہہ راگ دی جیہڑی بڑھت سی نا جی ایہہ سبھ توں پہلے _____ گو
 میں تیور کول توں واقف ساں، وادی سموادی توں واقف ساں یعنی ایہہ اک مینوں ہے
 سی کہ راگ وچ ودھیدا کیویں اے۔ سبھ توں پہلے الاپ جیہڑی میں کیتا نا مالکونس دا

کیتا۔

□۔ ہوروی گوئے جیسی سنے نین؟

☆۔۔۔ نہ تے میری ملاقات ہوئی اے بڑے غلام علی صاحب نال، نہ چھوٹے غلام علی نال تے باقی ایسہ ریڈیو شیڈیو تے سندے رہے آں، فتح علی امانت علی، نزاکت علی سلامت علی تے ہور انڈیا توں جیہڑی کوئی چنگا گویا آگیا۔ ایس طراں آہستہ آہستہ کردیاں بس۔

□۔۔۔ ایسہ جیہڑی اٹکل اے پئی سہراں نال سہراں نوں جوڑدیاں تریاں جانا، ایسہ اٹکل تہانوں استاد ہوراں دی؟

☆۔۔۔ استاد ہوراں نے دی۔

□۔۔۔ جیہڑی ایہدی استھائی ہوندی اے کسے تال وچ، کیہ طریقہ کار کیہ ہوندا اے؟

☆۔۔۔ دیکھو جی طریقہ کار کیہ ہونا اے، جوں جوں بندہ رچے علم موسیقی چ یاں تیور

کوئل دی شناخت ہووے سویاں اللہ دی طرفوں عطا روح تے ہوئی ہووے فیرسُن کے دی سُئیاں میں سہی کیتا اے جتھوں تک سُئیاں زیادہ مت ودھدی اے۔ اک ہوندا

اے نا رکھیا اک ہوندا اے دیکھیا پرکھیا۔ ہمیشاں رکھیا جیہڑا اے اوہ ای وادھو ہوندا

اے۔ تے رکھیاتے ہے سی نا میں جی، بنیاد ہے سی آگوں فیرسُن سُن کے چنگے بندیاں نوں

لگاؤ یاں الاپ ودھاندے رہے۔ دُرت لے اک بڑھائی ہوندی اے جیہنوں تاناں آکھیا

جاندا اے۔ میں شروع توں ای الاپ دا ای قائل رہیاں، تان نہیں۔ صرف ایس واسطے

کہ تیزی وچ آنکے لازمی طور تے کوئی چہرے دی شکل انسان دی وگڑدی اے، کوئی ہتھ

ای ہلانا پیندا اے، کجھ وجود نوں ای ہلانا پیندا اے کجھ کرنا پیندا اے تے اوس توں مینوں

نفرت سی کیونجے گانا اے دو مت دا جی، اک اے شو مت اک اے ہنوت مت۔ شو

مت اے جیویں اسیں حضرت آدم آکھنے آں نا ہندو شو جی آکھدے نیں۔ تے حضرت

آدم دی شکل اُتے اسی ہیں آں نا جی تے آدم اکھوان دے مستحق آں تے جیسی شکل

صورت اللہ تعالیٰ نے بنائی اے کم از کم اوہنوں قائم رکھ کے جیہڑا گائے اوہنوں آہندے

نیں شو مت دا گانا تے جیہڑا وچ حرکتاں کرے چوکھیاں ایہدھروں اوہدھرٹپ نچ یہ وہ

اوہنوں ہنوت مت۔۔۔ جس طراں باندر نہیں حرکتاں کردے۔۔۔ آکھدے نیں۔

میں ساں شو مت دا ای قائل کہ مونہہ ڈنگا چبانہ کرنا پوے نہ کوئی ہتھال۔۔۔۔۔ الاپ ای

اصل ہے جی جیہدے نال راگ دی صحیح شکل اجاگر ہوندی اے۔ تان جیہڑی اے

اوپرے وچ بعض دفعہ ایسہ ہوندا اے کہ غیر سُروی لگ جاندا ہے۔ فیر ایسہ جیہڑے گویے سن مثلاً "فتح علی خاں اے تاناں ای تاناں نہیں۔ سلامت علی خاں اے تے اوہنوں اللہ تعالیٰ نے رگاں ای اسیاں دتیاں ہونیاں نہیں جے گمک بلائی اے تے ایسے طرحاں جے درت لے چ پھریا اے تیزی نال تے تاں وی پھر گیا اے رگاں ای اسیاں نہیں۔ دوسرا اے کہ میں ریاض نہیں کیتا جی۔ رکھ کے جس طرحاں ریاض کیتا جاندا اے نا جی، میں نہیں کیتا۔

□ ___ ایہدی کیہ وجہ اے؟

☆ ___ ایہدی وجہ ایسہ ہے جی، میں ویکھو نا جنگل چ بیٹھا ہویاں، کسے ویلے میری طبیعت کر آئی اے باہر بیٹھک چ بیٹھیاں منڈیاں نوں کہیا کہ ہارمونیم کڈھو۔ اوہناں ہارمونیم چا کڈھیا، میرے سجے کھبے آہ کھوہ ڈیرے میں زمینداراں دے ___ اوہناں گڈوے ہتھاں چ پھڑے ہوئے میں تے وڈے ویلے دھاراں دی کڈھ کے کھڑیاں نہیں۔ اوہ آکے اوتھے میرے کول بہہ گئے نہیں۔ حقہ شقہ پین واسطے یاں کجھ ___ میں اے جے ہتھ وی نہیں رکھیاں ہارمونیم اُتے تے اگوں کسے ایڈا مونہہ کھول کے اباسی چالیٹی ___ بس طبیعت خراب ہو جانی۔ فیر ٹھپ کے دھر چھڑیا۔ اوہ ریاض والا مسئلہ اوہ میں کوئی نہیں کیتا۔ اوہ رب دی مہربانی اینا ہے اے اوہ فیر جس طرحاں کوئی اشتہاری بندہ ہوندا اے تاں تے میرا وی ایس طرحاں ہویا۔ کئی عزیز دوست آجاندا ہے نہیں۔ ہن ایسہ کوئی لہور فنکشن آجائے اوہ وی میں تے نہ ریڈیو تے گیاں جی، نہ ٹی وی تے گیاں، نہ کسے سٹیج تے ای گیاں۔ مینوں تے مجبور کیتا حیات احمد خاں اتھے آیا (جنرل سیکرٹری آل پاکستان میوزک کانفرنس دا) اوہ وی سچ کے ای آیا۔ فیر میں کوئی اوہنوں سنایا اوہ ریکارڈ کر گیا۔ مینوں اوس آکھیا پئی 31 اکتوبر نوں نا اوتھے اوپن ایر تھیٹر چ سارے گویے اکٹھے ہو رہے نہیں۔ میں آکھیا پئی میں اےج تیکر نہ سٹیج اتے گیاں نہ ریڈیو اتے۔ مینوں شوق اے، بس شوق دی حد تیکر بات اے۔ اوس بڑا مجبور کیتا، اکھے جی میں تہاڈے ورگا بندہ کدی چھڑیا ای نہیں۔ جیہڑے پروفیشنل طور تے ایہنوں کر رہے نہیں اوہناں نوں میں دنا اے کہ کجھ بندے اچھے وی ہن جیہڑے علم موسیقی تے فن توں واقف نہیں لیکن منظر عام تے نہیں آئے۔ اوہناں نوں دنا اے صرف۔ مینوں فیر آپنیاں عزیزاں وی مجبور کیتا پئی شاہ جی فن جو کول ہے وے تے جانا چاہیدا اے۔ دوسرا پروگرام فیر علی آڈیو ریم چ ہو

گیا۔ ہن مظفر غفار مینوں لے جاندا اے۔

□ ___ نہ شاہ جی، ایس توں پہلے کدی کسے محفل چ وی نہیں گنویاں تیس؟

☆ ___ محفل میرے کول ای آوندی رہی اے جی، صحت ٹھیک ٹھاک سی، بچپنا سی تے

میرے کول کوئی نہ کوئی گویا آیا ہویا اے یاں کوئی طیبہ آگیا اے۔ ہن ایس طرحاں ہے

کہ مثلاً کوئی پروگرام آگیا اے ناتے اک دن یاں حد دو دن میں آواز لا چھڈناں۔ ریاض

توں مراد اے کہ آواز لگدا رہوے تے جا کے پروگرام کر آیاں۔ اج گاواں تے ہور آں

کل گاواں تے ہور آں پرسوں گاواں گاتے ہور آں ایسہ مولادی مہربانی اے۔

□ ___ شاہ جی سانوں تے ساڈے پڑھن والیاں نوں دسو کہ خیال وچ الاپ توں لے

کے دُرت تائیں کیہ نکلیاں نکلیاں شیواں آوندیاں نیں جیہناں نال خیال دی گائیگی پوری

ہوندی اے؟

☆ ___ اصل وچ تے جی ہے الاپ ای، یعنی راگ دی شکل اجاگر ہوندی ای تاں اے

الاپ چ۔ اوہدے چ سارے لحاظ رکھے جاندا نیں، وادی سموادی، انوادی۔ وادی سُر

اوہنوں آکھدے نیں جیہدے وچ اوہنوں انش سُر وی آکھیا جاندا اے یعنی پورے راگ

دی جان ای اوس سُر وچ اے۔ جیہڑا سُر سبھ توں زیادہ مستعمل ہووے اوہ وادی سُر ہوندا

اے۔ اوس توں گھٹ تے دو سُر یاں سُر اں توں زیادہ اوہ سموادی آکھیا جاندا اے۔ ویوادی

اوس راگ دا جیہڑا دشمن سُر اے اوہنوں آکھیا جاندا اے۔ انوادی اوہناں سُر اں نوں

آکھیا جاندا اے جیہڑیاں لگدیاں ضرور ہون راگ چ لیکن اوہناں تے زور نہ ہووے۔

□ ___ دُربل ہوندے نیں؟

☆ ___ نہیں دُربل آکھیا جاندا اے کمزور سُر نوں۔ جیہڑا پھہنا ہوندا اے ناجی چھہ

کے لنگھ جانا اوہنوں اصطلاح موسیقی چ آکھیا جاندا اے است پراء یعنی جیہدے ہون تے

نہ ہون دے دوویں ثبوت ملن سُنن والیاں نوں۔ ایسہ وی شک پے جائے کہ لگ گیا

اے سُر ایسہ لگے کہ نہیں لگا۔ انوادی اوہناں نوں ایس لئی آکھیا جاندا اے کہ لگدے اوہ

راگ وچ ہن۔ پنج سُر اں توں گھٹ سُر اں دا راگ کوئی نہیں ست سُر اں توں زیادہ دا

راگ کوئی نہیں۔ ہن اک راگ مثال دے طور تے پنج سُر اں اے مالکونس ای کر لو تسی

اوہدا وادی سُر مدھم اے تے جے دو جے لگن ای نہ تے فیر اوہ راگ ای دو ترے سُر دا رہ

جاندا اے ایس واسطے انوادی اوہناں سُر اں نوں آکھیا جاندا اے جیہڑیاں لگدیاں ضرور

ہن اوس راگ دے وچ لیکن اوہناں تے زیادہ دیر ٹھہرنا نہیں، بار بار اوہناں نوں بلانا نہیں۔ راگاں دے وچ کجھ سُر ایسے نیں جیہناں نوں جھلانا پیندا اے۔

□ اندولن سُر؟

☆ ___ جی اندولن، جس طرحاں درباری چ گندھار اندولن اے۔ راگ دی صحیح شکل قائم ای تاں ہوندی اے۔ گندھار نوں جھلایا جائے دھیوت جیہڑا اے درباری دا اوہ دھیرگ اے اوہنوں لمیاں کرنا اے، کجھ سرنیں جیہناں نوں انج جھڑک کے پرانہ کرنا اے، ایہنوں گنگری پھندہ جو کجھ ہے وے یاں کسے سُر تے کھلو کے سجاوٹ بنانی جو کجھ ہے وے۔ ایہہ چیزاں ساریاں ای خیال چ پائیاں جاندیاں نیں۔

□ تاناں دی کئی کو اجازت اے راگ گاوندیاں ہویاں؟

☆ ___ جے تے علمی طور تے گل کراں یعنی چار سُر تک سارے گا ما ایہہ چار سُر نیں، چار سُر تے چوہیہ تاناں بندیاں نیں جیہڑیاں اک دوسرے نال نہیں ملدیاں، پنج سر ہو جان اوہ چوہیہ ضربے پنج کرنا پیندا اے اوہ میرا خیال اے اک سو وھیہ بن جاندیاں نیں۔ ایسے طراں چھ سُر دا راگ اے پنج سُر دیاں غالباً ست سو وھیہ بندیاں نیں۔ ست سُر دا راگ اے تے اوہدے وچ چار ہزار پنجاہ تاناں بندیاں نیں جیہناں نوں میل کھنڈ کوٹ تان آکھیا جاندا اے ایہہ ساریاں اک دوسرے نال نہیں ملدیاں۔ ہن جے اک راگ شروع کر دیئے تے جے اوہنوں پورا کر یئے چار ہزار تے پنجاہ داری مختلف شکلاں بنا کے تے اک راگ ای نہیں مکدا۔

□ ___ شاہ جی، ایہہ سارا غور فکر جیہڑا اے سنگیت اُتے گائیکی اُتے ایہہ سارا تساں

آپنے طور تے ای کیتا اے؟

☆ ___ بس، شوق سی تے شوق دے نال ای تاں میں..... کجھ اُستاداں توں سکھیا چھیا کجھ اپنے شوق نال ای۔

□ ___ اچھا جی، ویلا بڑا ہو گیا اے۔ تہاڑے کول تے ڈھیرو ویلا کڈھ کے آونا چاہیدا اے تہیں علم دے سمندر او۔ بڑی مہربانی کہ تساں سانوں اینا کجھ دسیا۔ اسیں ہن تہاڑے توں اجازت چاہواں گے۔ رب راکھا۔

نائک جہات

کالا مینڈا بھیس

اجو کا تھینٹر اسی (80) دے دہا کے وچ اُبھرن والی نائک لہردی موڈھی بیڑاے۔ اودوں توں لے کے ہن تائیں ایہہ کنیس نائک کھیڈی کھلوتی اے۔ تمبواں کناتاں، وگناں، گھروکے، خچیاں توں اڈ چوٹوئیں پنڈاں گراواں تے ہور لوک تھاہراں اتے وی ایس نے نائک کھیڈے نیں۔ شروع دیہاڑیاں وچ اجو کا نے دو بے ملکھاں دے مشہور لکھیاراں دے اتھا کیتے نائک کھیڈے۔ ہن واہوا چر توں ایہہ اپنے لکھے ہوئے نائک کھیڈی پئی اے۔ ایہہ اُردو وچ وی ہوندے نیں تے پنجابی وچ وی۔۔۔۔۔ کے کے ویلے دوواں بولیاں دی کھچڑی دا ماملہ وی بن جاندا اے۔ اجو کا والیاں دا آکھن اے پئی نائک دی بولی اوہ تھاں تے سنیراں دی حاضری نوں مکھ رکھ کے متھدے نیں۔ جتھے اوہناں نوں پتا ہووے پئی پڑھے لکھے سنیراں آسن اوٹھے اوہ اُردو (وچ وچ انگریزی دا رلا) رکھ لیندے نیں۔ جتھے رلے ملے لوکاں دی حاضری دی آس ہووے اوٹھے اُردو تے پنجابی دوویں ہو جاندیاں نیں تے جتھے کتھے پنڈ گراں والی گل ہووے اوٹھے نری پنجابی۔

اجو کا دا سجا نائک ”کالا مینڈا بھیس“ ویکھ کے جاپدا اے جیویں اوہناں بولی بارے اپنے اتلے وچاراں نوں مڑواچیا اے کیونجوا ایہدے وچ اوہناں نے پنجابی دی اجیسی باریک، نرول تے محاورے دار ورتوں کیتی اے پئی سواد آجاندا اے۔ لوک بولی دے گھٹ ودھ سارے ای رنگ ورتے نیں اوہناں۔۔۔۔۔ اوہ وی آپ مہارے۔ کھڈاراں چوکھیاں تھانواں اتے تاں کھڑکن ای نہیں دتا پئی اوہ کوئی لکھی ہوئی، رٹی رٹائی گل بات پئے کردے نیں سگوں بولی قدرتی ڈھنگ نال اوہناں دے مومنوں اپنے آپ سو میاں ہار بھٹنی ٹری آوندی اے۔ ایہدے نال اوہناں دی ساری کھیڈ دا رنگ ڈھیر ڈو گھیرا ہو گیا اے۔ اکو ویلے اوہ کھیڈدے وی جاپدے نیں تے کھیڈ نوں جیوندے ہوئے وی نظر دے نیں۔ خاص کر سندی (شمع علی)، اللہ وسایا (سرفراز انصاری) تے پیراں دتے (اسلم شاہین) دیاں جھاکیاں تے بہوں ای سلاہتا جوگ نیں۔ گامن تے رکا دے پاتر

پوٹھوہار دے دو کسبی سانگیاں نے کھیڈے نیں۔ بیان ' سوال تے جواب راہیں ایہہ جھاکیاں نوں جوڑدے، کہانی نوں اگیرے ٹور دے تے اُگھیر دے نیں۔ دوویں (محمد سلیم حیدر، شوکت علی) کاریگر بندے نیں۔ سانگ ایہناں دا پشتینی کم اے۔ سلیم حیدر دے ابا جی شوکت صاحب دی آپنی سانگ منڈلی سی۔ شوکت علی رُکے نے اوہناں دے نال کم کیتا ہویا اے۔ سلیم حیدر صاحب مولوی بندے نیں پر خون خمیر وچ سانگ دی ریت ہوون کر کے سانگ توں وکھ نہیں رہ سکدے، ایس مگدی ریت نوں نویں زمانے دے حساب نال چالو رکھن دا جذبہ لے کے پڑ وچ آئے نیں۔ اوہناں دے ایس جذبے نوں سلام اے۔ ایہہ دوویں بولی دے کئیں رنگاں دے جانو تے ورتتار نیں۔ خبرے ایہناں دونہہ بختاوراں توں ای "کالا مینڈا بھیس" دی ساری بولی نوں جاگ لگی ہووے۔ سُنیا اے پئی ایہہ نائک تاں لکھیار نے آپنی لہوری رنگ دی بولی وچ لکھیاسی، آہ، بھرویں لوک بولی والی پان تے ایہنوں کھڈاراں نے آپوں چاڑھی اے۔ انج وی ہووے تاں نائک دے لکھیار تے جوڑنہار دی کھل دی اے پئی اوہناں کھڈاراں نوں آپو اپنے انگ دی ورتوں کرن دتی۔

نائک دے جوڑنہار مدیحہ گوہر صاحبہ آپنی پڑھائی لکھائی دے ویلے توں تھئیٹر کروے پئے نیں۔ کوئی شک نہیں پئی اوہناں اپنے عشق تے گھالنا پاروں تھئیٹر کاری وچ ناں کمایا اے۔ نائک دی جوڑ جڑتل تے پھیرا وہدا پڑ وچ یاں چونترے اُتے اتارا مدیحہ گوہر دی کاراگری نوں ہر وار ویکھن جوگ بنا دیندا اے۔ "کالا مینڈا بھیس" نوں تے اوہناں سنسن جوگ وی بنا دتا اے۔ تاں وی اوہ وچ وچ کیدھرے گھس گئے تے ڈھلے پئے گئے سہی ہوندے نیں۔ ایہدی مثال کجھ جھاکیاں دی سگوس دوہرائی، کیدھرے کیدھرے پاتراں دے سنیراں نوں پوری طرحاں وکھالی نہ دے سکن تے کیدھرے گل بات کردیاں سنیراں نوں بھل کے آپو وچ ہو کھلوون وچوں ویکھی جا سکدی اے۔ چونترے (سیج) دی وکھو وکھ تھاواں تے ویلیاں دے پکھ توں ورتوں بہوں سوہنی اے۔ ایس توں اڈ پاتراں دے پچھو کڑ وچ آوا جاوی تے ہور کم کسب تے آہرپا ہر دی حاضری بہوں ڈھکدی اے۔

"کالا مینڈا بھیس" دی کہانی ملوان میل ہتھوں لوکائی دے دھرو دی کہانی اے۔ دھرم دے اوہ لے وچ ایہہ دھرو کیوں کیتا جاندا اے تے کیوں خلقت نوں مڈھلیاں لوڑاں

توں وانجیاں رکھ کے مل ملکھ دا ودھارا کیتا جاندا اے۔۔۔ ایہہ سارا کجھ ایہدے
 وچ دکھایا نہیں۔ مل پال تے غرض پوچ ویہار وچ زنانی دی ہستی نوں جیویں دست ساویاں
 کیتا جاندا اے نائک وچ ایہدی وی دس پائی نہیں۔ کہانی موجب ایس وسوں وچ کے
 نوں پچھوتاوا نہیں۔ ملوان میل نوں تے ہو ای نہیں سکدا۔ خلقت نوں ہون نہیں دتا
 جاندا۔ اوہنوں تے دسیا جاندا اے پئی تہاڈے نال جو کجھ وی پیا ہوندا اے دھردر گاہوں
 اے، تہاڈا مقدر اے۔ ایہہ نہیں پئی تیس ایہہ کر سکدے سو، تساں کیتا نہیں تے جو
 کیتا اے تہاڈا کرن نہیں سی بندا۔ سگوں تیس جو کجھ وی کردے او دھروں تہاڈے کیتے
 ایہو ای لکھیا ہویا اے۔ نائک وچ اجیہے حالیں کالے کپڑیاں والا اک اوپرا آجاندا اے فقر
 بانی الاوندا، آٹھی پچھلی کیتی دے پچھوتاوے وچ سڑوا بلدا تے پوری وسوں دی سرت جگا
 دیندا اے۔ وسوں ویہر پندی اے مل شاہی دا تخت پٹھا کر دیندی اے تے سوکھی ہو جاندی
 اے۔ اوپرا اوہلا کر جاندا اے۔ لوک اوہنوں چتار دے نیں۔ کئیں واریں اوہنوں اپنے
 آپ وچ ویکھدے تے سہی کردے نیں۔

ایہہ ساری کتھا ویکھن سنن والیاں لئی نوکلی نہیں۔ سبھ دی ویکھی بھالی ہوئی
 اے، کئیاں لکھتاں، کئیاں فلماں وچ ایہنوں انجوانج ورتایا ہویا اے۔ نائک ویکھدیاں
 کئیں وار ایہناں دے وادھو بھرتی ہون دی رٹک پندی اے۔ جوڑا کھڑویں جا پدے
 نیں۔ لکھاء وی اکاون لگ پیندا اے۔

نائک دا سرناواں تے پوند ای ڈھیر کھڑکدا اے۔ ایہہ بابے فرید دے اک دوہڑے
 وچوں چایا نہیں۔ پر دوہڑے وچ تے ”بھیس“ دی تھانویں ”ولیں“ آوندا اے۔ نائک وچ
 ”اوپرا“ ایہہ دوہڑا الاوندیاں وی ”ولیں“ ای آکھدا اے۔ پھیر ایہہ ویں دا بھیس کیویں
 بن گیا؟ نائک دا سرناواں دوہڑے دے وگاڑتوں بناوی تاں ہو سکدا سی؟

کچھ ضروری گلاں

تیس ”ماں بولی“ نوں آپنیاں لکھتاں گھلے او یاں گھٹیاں چاہوندے او تاں
تہانوں پٹھ لکھیاں گلاں چنگی طرحاں چیتے رکھتیاں چاہیدیاں نیں:

1- تہاڈا کھرڑا (مسودہ) کاغذ دے اک بے، اک سطر چھڈ کے صاف صاف لکھیا ہونا

چاہیدائے۔

2- کھرڑے اُتے تہاڈا ناں ضرور بر ضرور لکھیا ہونا چاہیدائے۔ جے کھرڑا اک توں

ودھ پر تاں دا اے تاں ہر پرت اُتے تہاڈے ناں دے ناں نال لکھت دا سرناواں وی لازمی

لکھیا ہووے۔ چیتے رہوے کہ لکھیاں دے ناں توں بنا آون والی لکھت نہ چھاپی جاسی۔

3- لکھت دی بولی گرامردے پکھوں ٹھیک ہونی چاہیدی اے۔ تیس کوئی نویں لفظ

ورتدے او یاں اوہناں دی نوٹھکے معنیاں وچ ورتوں کردے او تاں کھرڑے دے حاشیے

اُتے معنے تے ویروا ضرور درج کرو۔

4- تہاڈی املاء ہر صورت ”ماں بولی“ وچ ورتی جاندی املاء ہونی چاہیدی اے۔

تیس ماں بولی دے کسے وی پچھلے پرچے توں املاء ویکھ سمجھ سکدے او۔ ایس توں دکھری

املاء کسے طور وی پروان نہ ہوسی۔

5- زیریاں زبراں پاندیاں اوہناں دے ٹھیک ہوون دا پک کر لو۔ اسان تہاڈیاں

پائیاں زیریاں زبراں نوں کھ رکھنا اے، بھل چک دی ذمے واری ساڈی نہ ہوسی۔

6- کھرڑا سانوں گھلن توں پہلاں دو تین واری پڑھ کے آپنی تسلی کر لو پئی کوئی

حرف یاں لفظ گھٹا وودھا تاں نہیں _____ اجیہا گھانا وادھا ساتھوں لگھ جائے تاں

ایہدی ذمے واری وی ساڈے اُتے نہ ہوسی۔

7- تہاڈی لکھت چھپن وچ دو مہینے لگ سکدے نیں۔ دو مہینیاں وچ تہاڈی لکھت

نہیں چھپی، تیس واپس لیٹی چاہوندے او تاں ڈاک خرچ گھل کے لے سکدے او۔

اسیں تہاڈی لکھت ڈھائی مہینیاں توں اُتے نہیں سانجھ سکدے۔

8- تاں آپنی لکھت ماں بولی نوں گھلی اے تاں ایہدی نقل کسے ہور رسالے نوں

نہ گھلو، ایہدے لئی تہانوں گھٹو گھٹ دو مہینیاں تاں اڈیکٹا پوسی۔

9- ساڈے لئی سارے بچناں دیاں لکھتاں ساویاں ہوندیاں نیں۔ اسیں سبھناں نوں اوہناں دے ساہ ست مُوجب پتھویں پجھدی تھاں دینے آں۔ تہانوں وادھو لحاظ ملاحظے دی آس نہیں رکھنی چاہیدی۔

10- تہاں لکھائی چھپائی بارے سانوں ہر قسم دا صلاح مشورہ دے سکدے او۔ پر اسیں تہاڈے صلاح مشورے نوں پورا کرن دے پابند نہ ہوساں۔ تہاڈی لکھت دے کسے فقرے، پیرے یاں حصے توں کسے قسم دا پواڑا پئے سکدا ہووے تاں تہانوں پیشگی پچھے دے بنا کٹ وڈھ کرن دا حق ساڈا راکھواں ہوسی یاں اسیں اوہ لکھت چھاپن توں انکاری دی ہو سکدے آں۔

ایڈیٹر

"STYRENIC" PRODUCTS:
ABS, SAN, POLYSTYRENE HI/GP, PMMA(ACRYLIC) & TPE
FROM
CHI MEI CORPORATION
(TAINAN) TAIWAN R.O.C.
MANUFACTURER/EXPORTER

CONTACT FOR COMPETITIVE OFFER
AL-SAJR CORPORATION
(AUTHORISED AGENT IN PUNJAB)
ADD: 2/3 PATIALA COMPLEX, PATIALA GROUND,
2-LINK MCLEOD ROAD, LAHORE-54000
MAIL: G.P.O. BOX NO.1934 LAHORE
TEL. NO(S): 042 7220817-8
FAX NO: 042 7239037
TLX NO:44574 ALSJR PK

ساڈیاں کتاباں

8.00	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
12.00	"	"	چندن رکھتے ویڑھا
7.00	"	"	بار دی وار
8.00	"	"	گرت دے کم
12.00	"	"	کھچھے
15.00	"	"	شیش محل دی وار
"	"	"	عام دناں دے ناں
12.00	"	ڈرامہ	جنگل دار اکھا
10.00	"	"	تخت لہور
10.00	"	"	باڑ دے پھل
---	"	"	راک رات راوی دی
---	"	پرکھ پڑچول	سیدھاں
18.00	"	"	ساراں
12.00	"	"	سچ سدا اپادی کرنا
40.00	"	"	اکتھ کہانی
20.00	"	"	خاکو جیڈ نہ کوء
25.00	"	"	ری کرنٹ پیئرز
10.00	مشاق صوفی	شاعری	ہنسی داماس
5.00	ناصر بلوچ	"	پتتاں دے سد
10.00	غلام حسین ساجد	"	دنیا پھرے غمازی
20.00	منظر ترمذی	"	جاگ دا سفا
20.00	نادر علی	"	بول جھوٹھے تے سچے
20.00	رشو کمار بٹالوی	"	شرینہ دے پھل
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
40.00	بشیر احمد شاد	"	چپ دی واج
10.00	بارو	لوک گاؤں	پار چنانہوں
20.00	مقصود ثاقب	کہانیاں	کہانیاں
45.00	"	"	سچا تلا
20.00	اجیت کور	"	نہیں سانوں کوئی تکلیف نہیں
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
20.00	کرنا سنگھ ڈگل	"	ٹیرس
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
30.00	جوڑنہار م-ث	"	ورک دیاں کہانیاں (ماں بولی ورک نمبر)

اوم پبلشرز

فلیٹ نمبر 2- علی آرکیڈ 14 مون مارکیٹ گلشن راوی لہور